

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO

Kraków, dnia 30 grudnia 2020 r.

Poz. 8733

UCHWAŁA NR 193/XVII/20 RADY POWIATU NOWOSĄDECKIEGO

z dnia 23 grudnia 2020 roku

w sprawie przyjęcia „Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Nowosądeckiego na lata 2021-2024”

Na podstawie art. 4 ust. 1 pkt 7 i art. 12 pkt 11 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 920), i art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 282 z późn. zm.) Rada Powiatu Nowosądeckiego uchwala, co następuje:

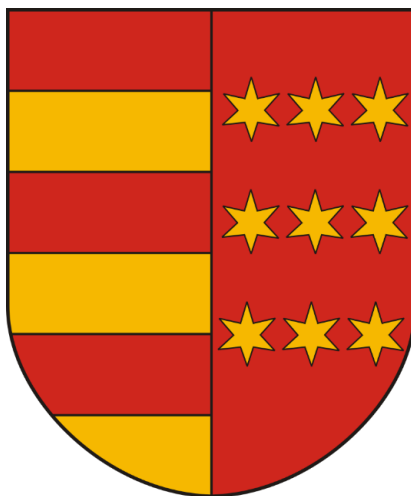
§ 1. Przyjmuje się "Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Nowosądeckiego na lata 2021-2024", stanowiący **załącznik nr 1** do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu Nowosądeckiego.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Małopolskiego.

Przewodniczący Rady Powiatu Nowosądeckiego
Roman Potoniec

Załącznik nr 1
do Uchwały Nr 193/XVII/20
Rady Powiatu Nowosądeckiego
z dnia 23 grudnia 2020 r.

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
POWIATU NOWOSĄDECKIEGO
NA LATA 2021 - 2024**

Nowy Sącz 2020

Spis treści:

STRESZCZENIE – część operacyjna dokumentu	3
CZEŚĆ I – UWARUNKOWANIA FORMALNE	
ANALIZY I MATERIAŁY	11
I-1 WSTĘP	11
I-2 UWARUNKOWANIA PRAWNE	16
I-3 UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO – spójność z innymi dokumentami strategicznymi	33
I-4. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO - relacje programu opieki nad zabytkami z dokumentami programowymi powiatu	60
CZEŚĆ II - CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW	66
I ANALIZA STANU DZIEDZICTWA ORAZ KRAJOBRAZU KULTUROWEGO POWIATU NOWOSĄDECKIEGO	
CZEŚĆ III - CZEŚĆ OPERACYJNA	99
III-1 Założenia programowe – cele i priorytety	99
III-2 Instrumenty realizacji programu opieki nad zabytkami	106
CZEŚĆ IV – ANEKS	
Zasady konserwatorskie	111

STRESZCZENIE

– CZEŚĆ OPERACYJNA DOKUMENTU

Zgodnie z dobrymi praktykami tworzenia dokumentów strategicznych obszerny dokument analityczny poprzedza się wyciągiem istotnych treści i wniosków. Prezentowane streszczenie odzwierciedla wnioski i zalecenia programu ochrony zabytków powiatu nowosądeckiego na lata 2021 – 2024, czyli zawiera wskazania celów, zadań i metod działania określonych w niniejszym dokumencie, a uzasadnionych w obszernych analizach uwarunkowań i charakterystyki zasobu zabytków zawartych w zasadniczej treści opracowania.

Opracowanie powiatowego programu opieki nad zabytkami należy do obowiązków samorządu, które wynikają wprost z Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa w Art.87. określa tryb uzgadniania i uchwalania, zakres tematyczny, okresy obowiązywania i cel opracowania programu.

Program opieki nad zabytkami, to dokument strategiczny dla administracji samorządowej powiatu, który nie stanowi prawa miejscowego, lecz służy kształtowaniu polityki w danym sektorze odpowiedzialności samorządu oraz zapewnia komplementarność działań w wymiarze powiatu i regionu.

Powiat Nowosądecki należy do obszarów o najbogatszym zasobie zabytków w skali województwa. Jakość, ilość i powiązanie z cennymi krajobrazami kulturowymi zabytków Sądeckizny sprawia, iż zadania z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami nabierają szczególnego znaczenia zarówno w sferze obowiązków względem dziedzictwa, jak i w sferze zasobów prorozwojowych w sferze przemysłów czasu wolnego.

Program ochrony zabytków ma charakter wewnętrznego dokumentu strategicznego Powiatu, ale jest też adresowany do wszystkich interesariuszy tej problematyki. Bowiem troska o dziedzictwo kulturowe i zabytki stanowiące jego materialny wyraz, to z jednej strony zobowiązanie dla samorządu i administracji publicznej w zakresie dbałości o dobro wspólne, z drugiej tematyka ważna dla każdego mieszkańca powiatu, w zakresie kształtowania tożsamości i indywidualnej pamięci historycznej. To także tematyka istotna w relacjach ponadregionalnych, gdyż dziedzictwo ma wartość uniwersalną, a ponadto stanowi istotny czynnik kształtowania polityki przemysłów czasu wolnego i aktywizacji turystycznej regionu.

Uwzględniając powyższe przesłanki sformułowano wnioski i zalecenia strategiczne programu, przedstawione poniżej:

1. CEL STRATEGICZNY i kierunki działań

Uwzględniając cel określony w:

Krajowym programie ochrony zabytków na lata 2019 – 2022, który sformułowano, jako:

„Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami”

przy udziale Celów Szczegółowych

1 - Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego

2 - Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami

3 - Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego

oraz uwzględniając wskazania zawarte w *Wojewódzkim programie ochrony zabytków na lata 2018 – 2022*, takie jak:

Harmonijne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego Małopolski dla sprostania wyzwaniom teraźniejszości i przyszłości oraz zapewnienia wysokiej jakości życia Małopolan przy udziale celów operacyjnych:

- a. - Skuteczna ochrona zasobów dziedzictwa i wartości kulturowych regionu***
- b. - Wspólnotowa odpowiedzialność i efektywne zarządzanie regionalną przestrzenią kulturową.***

Deklarując zgodność strategii i celów programu ze Strategią Rozwoju Województwa Małopolskiego - „Małopolska 2030” oraz uwzględniając kierunki przyjęte w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego, a w szczególności rekomendację finalną, by:

uczynić jakość architektury, ochronę dziedzictwa i krajobrazu elementami marki Małopolski.

Przy uwzględnieniu specyfiki zasobu dziedzictwa kulturowego Powiatu Nowosądeckiego oraz regulacji ustawy z dnia 23.07.2003 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, co do zawartości gminnych, powiatowych i wojewódzkich programów opieki nad zabytkami

wskazuje się, jako główny **cel strategiczny programu opieki nad zabytkami Powiatu Nowosądeckiego na lata 2021 - 2024:**

UCZESTNICZENIE W TWORZENIU WARUNKÓW DLA ZAPEWNIENIA EFEKTYWNEJ OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI, POSTRZEGANYMI JAKO CENNY SKŁADNIK DZIEDZICTWA I BOGACTWO REGIONALNE, W CELU UTRWALANIA TOŻSAMOŚCI KULTUROWEJ I KSZTAŁTOWANIA WIĘZI SPOŁECZNYCH PRZEZ DOŚWIADCZANIE HISTORII, KTÓREJ ZABYTKI SĄ ŚWIADECTWEM.

Jako priorytety służące realizacji celu wskazuje się:

1. Działania na rzecz upowszechniania wiedzy o uniwersalnym znaczeniu dziedzictwa kulturowego oraz roli dziedzictwa regionalnego w kształtowaniu bogactwa kulturowego kraju.
2. Budowanie współpracy z organami państwowymi, samorządowymi, organizacjami pozarządowymi, środowiskiem kościelnym i osobami fizycznymi na rzecz intensyfikacji działań służących efektywnej ochronie i opiece nad zabytkami oraz niematerialnym dziedzictwem kulturowym Powiatu Nowosądeckiego.

Realizacji priorytetów musi towarzyszyć cykliczne działanie komplementarne:

3. Utrzymanie w dobrym stanie zachowania zabytków stanowiących mienie powiatu.

Celowi programu oraz priorytetom podporządkowane są kierunki działań oraz zadania. Dobór zadań wynika z połączenia koncepcji strategicznej z wymogami zawartymi w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami odnośnie merytorycznej zawartości programów opieki nad zabytkami, którą ustawa określa, co do szczególności, nie zamykając katalogu możliwych rozwiązań i treści.

Dla realizacji celów programu wskazuje się kierunki działań związane ze strefą edukacyjno – informacyjną dla priorytetu 1 oraz dla priorytetu 2 z aktywnością organizacyjną służącą budowaniu współdziałania i wykorzystywaniu potencjału organów administracji państwowej, samorządowej oraz struktur pozarządowych i społecznych w tworzeniu warunków dla skutecznego sprawowania ochrony i opieki nad zabytkami, przy akceptacji i wsparciu społeczności powiatu i regionu (Małopolski). Uwzględniając możliwości i ograniczenia formalne Powiatu wskazuje się na kluczowe znaczenie działań w sferze społecznej i na rolę

samorządu w kształtowaniu pozytywnych opinii mieszkańców na rzecz działań ochronnych w zakresie dziedzictwa kulturowego. Realizację komplementarnego działania 3 widzi się, jako bieżącą troskę o obiekty, ich użytkowanie oraz wyprzedzające działania zapobiegawcze zagrożeniom właściwym dla obiektów zabytkowych.

Zależność celów – priorytetów i kierunków działań określonych przez program opieki nad zabytkami Powiatu Nowosądeckiego na lata 2021 – 2024.

CEL STRATEGICZNY			
Uczestniczenie w tworzeniu warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami, postrzeganymi jako cenny składnik dziedzictwa i bogactwo regionalne, w celu utrwalania tożsamości kulturowej i kształtowania więzi społecznych przez doświadczanie historii, której zabytki są świadectwem.			
PRIORYTET 1		PRIORYTET 2	
Działania na rzecz upowszechniania wiedzy o uniwersalnym znaczeniu dziedzictwa kulturowego oraz roli dziedzictwa regionalnego w kształtowaniu bogactwa kulturowego kraju.		Budowanie współpracy z organami państwowymi, samorządowymi, organizacjami pozarządowymi, środowiskiem kościelnym i osobami fizycznymi na rzecz intensyfikacji działań służących efektywnej ochronie i opiece nad zabytkami oraz niematerialnym dziedzictwem kulturowym Powiatu Nowosądeckiego.	
KIERUNEK DZIAŁANIA 1	KIERUNEK DZIAŁANIA 2	KIERUNEK DZIAŁANIA 3	KIERUNEK DZIAŁANIA 4
Działania edukacyjne za pośrednictwem szkół, instytucji kultury oraz we współpracy z organizacjami społecznymi	Działania edukacyjno - promocyjne za pośrednictwem mediów elektronicznych (strona internetowa gminy, etc.)	Budowa koalicji w pozyskiwaniu środków i finansowaniu zadań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego	Kształtowanie polityki powiatu wyrażanej dokumentami zarządczymi i planistycznymi w zakresie poszanowania dziedzictwa kulturowego
PRIORYTET 3			
Utrzymanie w dobrym stanie zachowania zabytków stanowiących mienie powiatu.			
KIERUNEK DZIAŁANIA 1		KIERUNEK DZIAŁANIA 2	
Bieżące użytkowanie i utrzymanie funkcjonalności obiektu, z poszanowaniem jego specyfiki zabytkowej.		Monitoring stanu technicznego obiektów.	

2. ZADANIA PROGRAMU OPIEKI

sformułowanie strategii działania w odniesieniu do obszarów tematycznych wskazanych

w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami**Założenie wstępne**

Realizacja ustaleń i celów dotyczących ochrony zabytków z terenu Powiatu Nowosądeckiego, zawartych w niniejszym programie, uzależniona jest od włączenia problematyki ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych Powiatu. W celu wypełnienia zadań w tym zakresie należy:

- uznawać i eksponować wartość i znaczenie dziedzictwa kulturowego dla powiatu (zarówno w sferze tożsamości kulturowej, jak i zasobów prorozwojowych);
- konsekwentnie planować i realizować działania samorządowe w zakresie ochrony zabytków, uwzględniać tę problematykę we wszelkich dokumentach strategicznych i planach rozwojowych
- rozumieć znaczenie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego, zabytków archeologicznych oraz łączność tematyki z uwarunkowaniami ochrony przyrody
- wspierać projekty i inicjatywy społeczne związane z opieką nad zabytkami i zagospodarowaniem obiektów zabytkowych;
- generować i racjonalnie wykorzystywać fundusze na prace ratownicze, konserwatorskie i dokumentacyjne oraz działania związane z opieką nad zabytkami.
- wspierać i inicjować działania związane z utrzymaniem dziedzictwa niematerialnego regionu

Jednocześnie, w zakresie obowiązków ustawowych wskazuje się zadania:

a. W zakresie kształtowania i inicjowania działań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami:

- inicjowanie akcji edukacyjnych i promocyjnych na temat zasobu zabytków w powiecie, specyfiki regionalnej i wartości dziedzictwa kulturowego materialnego oraz niematerialnego, za pośrednictwem szkół, instytucji kultury, stowarzyszeń i przy współpracy z jednostkami województwa małopolskiego oraz placówkami badawczymi regionu;
- kontynuacja współpracy z służbą konserwatorską i społecznymi opiekunami zabytków;
- włączanie się w funkcjonowanie i organizację lokalnych, regionalnych i ponadregionalnych szlaków dziedzictwa (szlaków kulturowych);
- wspieranie publikacji informacji o dziedzictwie kulturowym regionu w portalach internetowych promujących walory i zasoby kulturowe oraz krajobrazowe Ziemi Sądeckiej, a także szlaki kulturowe, które przez obszar powiatu przechodzą;

- podejmowanie działań promocyjnych przez udział w inicjatywach na szczeblu wojewódzkim i krajowym, w których można prezentować zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego regionu.
- wspieranie trwania i poszanowania regionalnych tradycji niematerialnych, stanowiących ważny wkład w dziedzictwo kulturowe kraju.

b. W zakresie organizacyjno-prawnym:

- konsekwentne uwzględnianie potrzeb ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego w dokumentach strategicznych, planistycznych i zarządczych ze szczególnym uwzględnieniem analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego Powiatu.
- współpraca z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków oraz gminami z terenu powiatu, w celu poprawy przepływu informacji na temat gminnej i wojewódzkiej ewidencji zabytków.
- publikowanie pozyskanych informacji o wszczęciu przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków postępowania w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru zabytków, na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej starostwa powiatowego,
- integrowanie działań z zakresu ochrony środowiska i dziedzictwa kulturowego w celu zapewnienia ładu krajobrazowego w obszarach cennych pod względem krajobrazu kulturowego.

c. W zakresie dokumentacji i badań:

- kontynuacja działań w zakresie dokumentowania dziedzictwa niematerialnego – Fonoteka Powiatu.
- popieranie inicjatyw służących dokumentowaniu (fotografie, rysunki, opisy, zbieranie informacji historycznych i legend) tradycyjnego budownictwa wiejskiego i kapliczek, przydrożnych w granicach gminy – inicjowanie konkursów, nagradzanie aktywnych szkół i organizacji społecznych.
- dokumentowanie bieżących działań związanych z pracami konserwatorskimi oraz inicjatywami w zakresie propagowania i ochrony dziedzictwa kulturowego.

d. W zakresie finansowym:

- zabezpieczenie środków finansowych na ochronę i utrzymanie obiektów zabytkowych stanowiących własność powiatu,
- korzystanie z dostępnych środków zewnętrznych dla poprawy stanu środowiska i krajobrazu kulturowego powiatu, w ramach kompetencji i zadań własnych powiatu;
- zabezpieczenie środków na promocję (informacja turystyczna, informacja historyczna, konkursy i działania aktywizujące miejscową społeczność) w zakresie uczestniczenia w dokumentowaniu i ochronie dziedzictwa.
- współfinansowanie ścieżek kulturowych – szlaków turystycznych i tematycznych w granicach powiatu.
- współpraca z województwem małopolskim w zakresie opieki nad cmentarzami wojennymi z I wojny światowej.
- kontynuacja dotowania prac konserwatorskich przy zabytkach, zgodnie z obowiązującą Uchwałą nr 187/XVI/20 Rady Powiatu Nowosądeckiego z dnia 27 listopada 2020 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze powiatu nowosądeckiego.

e. W zakresie interwencyjnym:

- prowadzenie monitoringu stanu zachowania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych stanowiących własność powiatu i pozostających w użytkowaniu powiatu.
- podejmowanie interwencji zgodnie z regulacjami prawnymi, przez zawiadomienie organów ochrony zabytków, w przypadku udokumentowania zagrożenia, lub niszczenia obiektu zabytkowego.
- podejmowanie interwencji zgodnie z regulacjami prawnymi, przez zawiadomienie organów ochrony zabytków, w przypadku uzyskania zgłoszenia natrafienia na przedmioty o charakterze archeologicznym.
- zachowanie gotowości do działań na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, w przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia, przez wydane decyzji o zabezpieczeniu tego zabytku w drodze czasowego zajęcia lub wywłaszczenia.

f. W zakresie prac remontowo-konserwatorskich i utrzymania obiektów:

- bieżąca dbałość o stan zachowania i formy użytkowania obiektów zabytkowych stanowiących mienie powiatu.
- inicjowanie działań i wspieranie inicjatyw przez udzielanie pomocy finansowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze powiatu nowosądeckiego.

CZĘŚĆ I

- UWARUNKOWANIA FORMALNE - ANALIZY I MATERIAŁY

I-1 WSTĘP

Powiat nowosądecki usytuowany jest w południowej części województwa małopolskiego, został powołany w 1999 r. w ramach reformy administracyjnej Polski. Siedzibą powiatu jest miasto Nowy Sącz, w granicach powiatu mieści się 16 gmin. Są to gmina miejska: Grybów, gminy miejsko-wiejskie: gmina Krynica, gmina Muszyna, gmina Piwniczna Zdrój, gmina Stary Sącz oraz gminy wiejskie: gmina Chełmiec, gmina Gródek nad Dunajcem, gmina Grybów, gmina Kamionka Wielka, gmina Korzenna, gmina Łabowa, gmina Łącko, gmina Łososina Dolna, gmina Nawojowa, gmina Podegrodzie, gmina Ryto. Jest to obszar należący do najbogatszych w skali województwa i kraju pod względem różnorodności i wartości dziedzictwa kulturowego – zabytków oraz dziedzictwa niematerialnego.

Dziedzictwo kulturowe, to czynnik decydujący o poczuciu tożsamości narodowej i przynależności regionalnej, to element łączący przeszłość z przyszłością, wspólną klamrą znaczeń, wartości, obyczajów i pamięci. Pod pojęciem „dziedzictwo kulturowe” rozumiemy zasób obiektów nieruchomych i ruchomych (dziedzictwo materialne) wraz ze związanymi z nim wartościami duchowymi, przekazami historycznymi i obyczajowymi (dziedzictwo niematerialne). W zbiorze świadectw przeszłości wyróżniamy te, które są uznane za godne ochrony prawnej, sprawowanej w interesie społecznym, ze względu na wartości historyczne, artystyczne lub naukowe, jako obiekty zabytkowe. To zasób, który wymaga przekazania następnym pokoleniom z uwagi na swe wartości, które mają znaczenie dla kształtowania i zachowywania lokalnej i narodowej tożsamości kulturowej oraz rozwoju społecznego i kulturalnego. Powiat sądecki należy do bardzo zasobnych obszarów pod względem ilości, jakości i różnorodności obiektów zabytkowych. Czyni to zadanie ochrony zabytków szczególnie istotnym.

Polski system ochrony zabytków opiera się na indywidualnej odpowiedzialności właściciela obiektu zabytkowego za jego zachowanie i utrzymanie. Organy

administracji publicznej pełnią funkcje nadzorcze oraz realizują zadania systemowe w zakresie ochrony zabytków. Jednak w szerszej perspektywie dbałość o dziedzictwo kulturowe jest konstytucyjnym prawem i obowiązkiem zarówno ogółu obywateli, jak i administracji publicznej, tak rządowej, jak i samorządowej. Służy podtrzymaniu społecznej pamięci historycznej, której fundamentem jest wspólnota dziejowa i kulturowa, a materialnym świadectwem są zabytki. Zabytki współtworzą dziedzictwo kulturowe, a zarazem stanowią jego trwałe i materialne przejawy. Wiedzieli o tym nasi przodkowie, którym świadomość narodowa zbudowana między innymi dzięki materialnym świadectwom przeszłości, umożliwiła przetrwanie kryzysu rozbiorów i zwycięskie odzyskanie niepodległości w 1918. Nieprzypadkowo jednym z wczesnych aktów prawnych odradzającego się państwa był Dekret Rady Regencyjnej z 31 października 1918 r. o opiece nad zabytkami sztuki i kultury (Dz.U. 1918 nr 16 poz. 36).¹ Ochrona zabytków sama w sobie jest zatem elementem dziedzictwa kulturowego, swoistym podjęciem sztafety troski o pomniki historii regionu i kraju. Jednocześnie ochrona zabytków służy utrwalaniu wartości artystycznych, historycznych i naukowych, którymi charakteryzują się zabytki, a także jest wyrazem dbałości o zachowanie potencjału rozwojowego regionu. Zabytki bowiem są też magnesem przyciągającym turystów, zwiększającym atrakcyjność danego obszaru, sprzyjającym indywidualizacji kulturowej regionu.

Zgodnie z udokumentowanym w nauce poglądem, dziedzictwo kulturowe jest zasobem prorozwojowym, w rozumieniu nauk ekonomicznych, a zarazem jest zasobem nieodnawialnym, co powoduje, że znaczenie działań w zakresie jego ochrony staje się szczególnie istotne. Ochrona dziedzictwa winna zmierzać do konstruowania i kształtowania przyszłości. W swej istocie zabytek należy do przeszłości, a dziedzictwo służy współczesnym i przyszłym celom. W dobie globalizacji lokalność (lokalne, czy regionalne dziedzictwo kulturowe) stanowi wartość autonomiczną i wzrastającą.²

W przypadku powiatu sądeckiego zasoby dziedzictwa kulturowego, w tym zabytków, mają istotne znaczenie zarówno dla społeczności lokalnej - jako świadectwo dziejów i element tożsamości kulturowej, jak i dla osób z poza regionu, ze względu na

¹ <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19180160036/O/D19180036.pdf>

² J. Purchla, *Śmierć Krakowowi nie grozi*, Wyborcza.pl Kraków, 19.02.2011;

[http://krakow.wyborcza.pl/krakow/1,35798,9131192,Prof__Jacek_Purchla__Smierc_Krakowowi_nie_grozi.html](http://krakow.wyborcza.pl/krakow/1,35798,9131192,Prof__Jacek_Purchla__Smierc_Krakowowi_nie_grozi.html?disableRedirects=true)
?disableRedirects=true /dostęp 20.09.2019/.

atrakcyjność turystyczną i krajobrazową oraz ponadregionalną wartość artystyczną i historyczną. Misją administracji samorządowej wszystkich szczebli powinno być współdziałanie z właścicielami i użytkownikami zabytków w celu tworzenia warunków do ich jak najlepszego zachowania i eksponowania, dla dobra ogółu obywateli.

Wartość zabytków dla społeczności lokalnych, jak i dla ogółu społeczeństwa legła u podstaw regulacji prawnych kształtujących system ochrony zabytków w Polsce. Współczesną podstawą systemu jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.,³ która w rozdziale I RZECZPOSPOLITA zawiera Art. 5., stanowiący, iż:

Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

W ślad za ustawą zasadniczą w Polsce, w której dostrzeżono rangę dziedzictwa narodowego, w aktach prawnych i dokumentach systemowych kwestie poszanowania zabytków, jako materialnej emanacji dziedzictwa, są traktowane z należną uwagą. Stąd zadania z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego znalazły się wśród obowiązków samorządów, w tym samorządu powiatów, co wyrażono w zapisach Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 920).⁴ W Rozdziale 2 (Zakres działania i zadania powiatu), w Art.4.1. czytamy: *Powiat wykonuje określone ustawami zadania publiczne o charakterze ponadgminnym w zakresie:*

(...) 7) kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

Stąd obowiązki związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami przynależą do zadań własnych Powiatu.

Inne zobowiązania i mechanizmy systemowe wynikają z regulacji podstawowej dla ładu prawnego w zakresie ochrony zabytków, jaką jest Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r.

³ <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>

⁴ <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19980910578>

o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2003 nr 162 poz. 1568, obecnie tekst ujednolicony: Dz. U. z 2020 r. poz. 282, 782, 1378.).⁵

Opracowanie powiatowego programu opieki nad zabytkami należy do obowiązków samorządu, które wynikają wprost ze wspomnianej Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa w Art.87. określa tryb uzgadniania i uchwalania, zakres tematyczny, okresy obowiązywania i cel opracowania programu.

Program opieki nad zabytkami, to dokument strategiczny dla administracji samorządowej powiatu, który nie stanowi prawa miejscowego, lecz służy kształtowaniu polityki w danym sektorze odpowiedzialności samorządu oraz zapewnia komplementarność działań w wymiarze kompetencji samorządu i regionu. Wnioski z programu opieki nad zabytkami należy obligatoryjnie uwzględniać przy tworzeniu dokumentów planistycznych, przez co faktycznie, acz pośrednio wpływają na kształt prawa miejscowego.

Program, jako dokument strategiczny ma na celu ukierunkować i zoptymalizować działania w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, a w szczególności zabytków nieruchomych i ruchomych, jako elementów o kluczowym znaczeniu dla ochrony i kształtowania dziedzictwa kulturowego kraju i regionu, popularyzacji historii i kultury regionu oraz dla zachowania lokalnej tożsamości kulturowej.

Zgodnie z metodyką zalecaną przez instrukcje Narodowego Instytutu Dziedzictwa (specjalistyczną instytucję kultury podległą Ministerstwu Kultury i Dziedzictwa Narodowego) „Program” powinien mieć strukturę dokumentu określającego stan zasobu – waloryzację i wytyczne (właściwe cele i działania planu.) Cykliczność opracowania dokumentu wymaga aktualizowania danych o zasobie oraz aktach prawnych i strategicznych, które określają uwarunkowania dla kształtowania polityki ochrony zabytków na szczeblu powiatu. Program wymaga opracowania struktury redakcyjnej i treściowej, która umożliwi realizację ustawowego obowiązku sprawozdawania jego realizacji w połowie obowiązywania (po 2 latach od uchwalenia) oraz na zakończenie okresu obowiązywania, przed uchwaleniem kolejnej edycji programu. Wnioski z realizacji programu mają służyć optymalizacji zapisów i działań w kolejnych edycjach dokumentu.

⁵ <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20031621568/U/D20031568Lj.pdf>

Potwierdzeniem prawidłowości konstruowania powiatowego programu opieki nad zabytkami, są jego efekty, które dają się wykazać w sprawozdaniach sporządzanych na potrzeby powiatu co dwa lata (w połowie obowiązywania i po upływie okresu obowiązywania programu).

Uwzględniając powyższe podstawy doktrynalne i prawne w edycji programu opieki nad zabytkami powiatu nowosądeckiego na lata 2021 – 2024 definiujemy dziedzictwo kulturowe, jako zasób prorozwojowy w rozumieniu rozwoju społecznego i ekonomicznego, a zabytki postrzegamy, jako nieodnawialne i niezastąpione ogniwa łączące przeszłość z przyszłością, których zachowanie jest niezbędne dla podtrzymania przekazu międzypokoleniowego i tożsamości historycznej regionu oraz ochrony wartości o znaczeniu ogólnonarodowym.

I-2 UWARUNKOWANIA PRAWNE – rola powiatu w systemie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r. poz. 282, 782, 1378.) reguluje całokształt systemu ochrony zabytków w Polsce, określając przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady tworzenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków. Jednocześnie z zapisów ustawowych wynikają zadania i zobowiązania dla administracji samorządowej oraz zakresy współdziałania samorządów z administracją rządową w zakresie ochrony zabytków.

Obowiązki samorządowej administracji publicznej, w tym obowiązki starostów i zarządów powiatów, precyzuje art. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r. poz. 282, 782, 1378.), który stanowi, że: **„Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej, działań mających na celu:**

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.”

Art. 5 cytowanej ustawy precyzuje termin opieki nad zabytkami. **„Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza** polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;

- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.”

Artykuł ten odnosi się także do Powiatu, w sytuacji, gdy reprezentuje skarb państwa, lub autonomiczne prawo własności, jako właściciel obiektów zabytkowych w zasobie mienia publicznego.

Łącznie, ogólnie sformułowane zadania z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami wytyczają ramy zadań, które należy uwzględnić w programie opieki nad zabytkami. Ów zakres tematyczny dopełniają sformułowania ustawowe dotyczące w szczególności treści wojewódzkich, powiatowych i gminnych programów opieki nad zabytkami.

Tworzenie dokumentów strategicznych z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami reguluje Art. 87 ust. 1 cytowanej ustawy, który stanowi, iż: *Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.*

Jako wytyczna generalna istotny jest też art. 18, który w punkcie 1 stanowi, że:

Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.⁶

2. W strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;

⁶ Jest to nowe brzmienie ust. 1 i wprowadzenie do wyliczenia w ust. 2 w art. 18, które weszło w życie dn. 13.11.2020 r. (Dz. U. z 2020 r. poz. 1378).

3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Ustawa wskazuje starostwu powiatowemu istotną rolę w procedurze ustanawiania ochrony zabytków, przez wpis do rejestru zabytków, którą prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. W art. 9 ustawy, dotyczącym wpisywania zabytków nieruchomości do rejestru zabytków, zawarto zapis:

3a. Informację o wszczęciu postępowania w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru oraz o ostatecznym zakończeniu tego postępowania wojewódzki konserwator zabytków przekazuje niezwłocznie właściwemu staroście.

3b. Informację o wszczęciu postępowania w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru do czasu ostatecznego zakończenia tego postępowania podaje się do publicznej wiadomości na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej starostwa powiatowego, na obszarze którego znajduje się zabytek, a ponadto w siedzibie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków lub w sposób zwyczajowo przyjęty w miejscowości, w której znajduje się zabytek.

Informowanie o wszczęciu przez wojewódzkiego konserwatora zabytków postępowania w sprawie wpisu do rejestru zabytków zabytku nieruchomego ma istotne znaczenie proceduralne, gdyż:

Art.10a.1. Od dnia wszczęcia postępowania w sprawie wpisu zabytku do rejestru do dnia, w którym decyzja w tej sprawie stanie się ostateczna, przy zabytku, którego dotyczy postępowanie, zabrania się prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i podejmowania innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku.

2. Zakaz, o którym mowa w ust. 1, dotyczy także robót budowlanych objętych pozwoleniem na budowę albo zgłoszeniem, a także działań określonych w innej decyzji pozwalającej na ich prowadzenie.

3. Przepisów ust. 1 i 2 nie stosuje się do zabytku służącego obronności i bezpieczeństwu państwa.

Dodatkowo ustawa wskazuje możliwość poszerzenia uczestnictwa w sprawowaniu ochrony zabytków przez powołanie samorządowego konserwatora zabytków - Art. 96 ust. 2 stanowi, iż Wojewoda, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może powierzyć, w drodze porozumienia, prowadzenie niektórych spraw z zakresu swojej właściwości, w tym wydawanie

decyzji administracyjnych, gminom, **powiatom**, związkom gmin, **związkom powiatów**, **związkom powiatowo-gminnym** albo związkom metropolitalnym, położonym na terenie województwa.

2a. Do prowadzenia spraw, o których mowa w ust. 2, gmina, **powiat**, związek gmin, **związek powiatów**, **związek powiatowo-gminny** albo związek metropolitalny ustanawia wyodrębnione stanowisko odpowiednio gminnego (miejskiego) konserwatora zabytków, **powiatowego konserwatora zabytków**, **powiatowo-gminnego konserwatora zabytków** albo metropolitalnego konserwatora zabytków.

2b. Gminnym (miejskim) konserwatorem zabytków, powiatowym konserwatorem zabytków, powiatowo-gminnym konserwatorem zabytków albo metropolitalnym konserwatorem zabytków może zostać osoba, która spełnia warunki określone w art. 91 ust. 2

Zapis ten nie nakłada obowiązku powoływania samorządowego konserwatora zabytków, lecz otwiera taką możliwość, dla samorządów, które zdecydują o zwiększeniu stopnia odpowiedzialności za stan dziedzictwa kulturowego i zabytków na swym terenie.

Specyficznym uprawnieniem Starosty wynikającym z zapisów ustawowych, jest organizowanie i nadzór nad instytucją społecznych opiekunów zabytków. Tu ponownie ustawa nie nakłada obowiązku inicjowania działań, lecz tworzy mechanizmy reagowania na zapotrzebowanie i inicjatywy obywatelskie. W tym względzie zapisy ustawy określają, iż:

Art.103.1. Społecznego opiekuna zabytków ustanawia, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, **starosta** właściwy dla miejsca zamieszkania (siedziby) kandydata na społecznego opiekuna zabytków.

2. Na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków **starosta** cofa ustanowienie społecznego opiekuna zabytków, jeżeli opiekun przestał spełniać wymagania określone w art.102 ust.3 lub niewłaściwie wykonuje swoje zadania.

3. O ustanowieniu społecznego opiekuna zabytków lub cofnięciu takiego ustanowienia **starosta** zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4. **Starosta prowadzi listę społecznych opiekunów zabytków.**

Art. 104. Społeczny opiekun zabytków jest uprawniony do pouczania osób naruszających przepisy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Art.105.1. Osobie fizycznej pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków **starosta wydaje legitymację** społecznego opiekuna zabytków, która zawiera jego zdjęcie, imię, nazwisko i miejsce zamieszkania, datę wydania legitymacji oraz podpis z podaniem imienia i nazwiska, a także stanowiska służbowego osoby upoważnionej do wydania legitymacji.

2. Osobie prawnej lub innej jednostce organizacyjnej nieposiadającej osobowości prawnej, pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków, **starosta wydaje zaświadczenie**, które zawiera informację o nadaniu uprawnień opiekuna, nazwę i siedzibę tej osoby lub jednostki, datę wydania zaświadczenia oraz podpis z podaniem imienia i nazwiska, a także stanowiska służbowego osoby upoważnionej do wydania zaświadczenia.

Kolejnym z zadań, których podjęcie pozostawiono w kompetencji starosty, nie nakładając jednocześnie obowiązku podejmowania tego zadania, jest oznakowanie obiektów zabytkowych. Ustawa stanowi:

Art.12.1. Starosta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie.

2. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określi, w drodze rozporządzenia, wzór i wymiary znaku, o którym mowa w ust.1.3. Rozporządzenie powinno określić formę graficzną znaku, wyróżniającą się wśród innych znaków, z uwzględnieniem dotychczas używanego wzoru, a także pisemną informację, że dany obiekt jest zabytkiem i podlega ochronie.

Niezwykle istotną kompetencją, którą ustawa nadaje staroście, jest udział w postępowaniach związanych z wystąpieniem zagrożeń dla zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków. W postępowaniach tych starosta reprezentuje interes prawny społeczeństwa i skarbu państwa podejmując w porozumieniu i z inicjatywy wojewódzkich konserwatorów zabytków działania umożliwiające zabezpieczenie zagrożonego zabytku, przez czasowe zajęcie lub wywłaszczenie nieruchomości. Przepis ustawowy określa to następująco:

Art.50.

*3. W przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia, **starosta, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków**, może wydać decyzję o zabezpieczeniu tego zabytku w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia. Przepisy o gospodarce nieruchomościami stosuje się odpowiednio.*

4. Jeżeli nie jest możliwe usunięcie zagrożenia, o którym mowa w ust.1 lub 3:

2) zabytek nieruchomy może być na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków wywłaszczony przez starostę na rzecz Skarbu Państwa lub gminy właściwej ze względu na

miejsce położenia tego zabytku, w trybie i na zasadach przewidzianych w przepisach o gospodarce nieruchomościami.

Kolejną kompetencją, która ma znaczenie dla zachowania zasobu zabytków w danym regionie, jest przyznana organom administracji publicznej, w tym samorządowej, możliwość udzielania wsparcia finansowego, na prowadzenie prac konserwatorskich. Zapis ustawowy brzmi:

*Art.81.1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, **powiatu** lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.*

2.Dotacja, w zakresie określonym wart. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

*Art.82.1.Łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź **organ stanowiący** gminy, **powiatu** lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.*

2.Dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru jest zadaniem z zakresu administracji publicznej.

*3.Wcelu zapewnienia realizacji postanowień określonych w ust.1 **organy** uprawnione do udzielania dotacji **prowadzą wykazy udzielonych dotacji** oraz informują się wzajemnie o udzielonych dotacjach.*

Pewien wpływ na działania powiatu w zakresie ochrony zabytków mogą mieć też zadania przypisane innym jednostkom samorządu terytorialnego. Są w przeważającej mierze zadania przypisane kompetencjom gmin. Do zadań tych należy prowadzenie gminnej ewidencji zabytków (Art. 22 ust. 4. *Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.*). Zasady prowadzenia gminnej ewidencji zabytków precyzuje Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z

prawem (Dz.U. 2019 poz. 1886). Ważną kompetencją gminy jest uczestniczenie w ochronie dziedzictwa archeologicznego – (Art. 32 ust. 2, a ust. 1 mówi: *Kto, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany: 1. wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot; 2. zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków ten przedmiot i miejsce jego odkrycia; 3. niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta). Ust. 2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1 pkt 3.* Art. 33 ust. 2, a ust. 1 mówi: *Kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta). Ust. 2 Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1.)*

Ponadto gminy mogą prowadzić własną politykę wspierania finansowego prac przy zabytkach oraz, co szczególnie istotne ustanawiać formy ochrony zabytków, czyli powoływać (na mocy uchwały rady gminy) parki kulturowe oraz ustanawiać strefy ochrony konserwatorskiej w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. Województwo samorządowe między innymi odpowiada za politykę zagospodarowania przestrzennego oraz ochrony środowiska. Istotnym elementem kształtowania uwarunkowań ochronnych jest obowiązek sporządzenia audytu krajobrazowego /*Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu* (Dz. U. z 2015 r. poz. 774, 1688.) oraz *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 stycznia 2019 r. w sprawie sporządzania audytów krajobrazowych* (Dz.U. 2019 poz. 394)/, w którym wskazuje się krajobrazy priorytetowe, wymagające szczególnej ochrony.

Należy nadmienić, że w polskim systemie samorządu terytorialnego obowiązuje zasada autonomii poszczególnych szczebli administracji od gminy przez powiat, po województwo, a ewentualne zależności, czy pola współdziałania wynikają z przepisów szczegółowych i nakładania się obszarów tematycznych zadań własnych. Nie wyklucza to możliwości współpracy, a w sferze dokumentów strategicznych nakłada szczególny obowiązek weryfikacji i korelacji, w celu uniknięcia sprzecznych strategii i polityk działania na

wspólnym obszarze objętym administracją i zarządem trójstopniowego systemu organizacji samorządu terytorialnego.

Program opieki nad zabytkami w świetle przepisów ustawy o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami

Program opieki nad zabytkami to strategiczny dokument zarządzania, syntetyczny zapis działań, które muszą być podjęte dla zachowania obiektów, miejsc i wartości istotnych z punktu widzenia dziedzictwa kulturowego, ze szczególnym uwzględnieniem zabytków postrzeganych, jako istotne elementy lokalnej tożsamości kulturowej.

Główne cele Programu, określono w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Art.87.2), należą do nich w szczególności:

- *uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;*
- *zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;*
- *wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;*
- *podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;*
- *określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;*
- *podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.*

Sformułowanie prawne „w szczególności” oznacza, że ów katalog celów można poszerzać, w zależności od potrzeb i specyfiki regionalnej, jednak nie można zaniedbać celów wskazanych literalnie w treści ustawy.

Art. 21. Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami stanowi, iż: ***Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.***

Z perspektywy powiatu jest to o tyle trudnym wyzwaniem, że powiat nie ma obowiązku i nie prowadzi własnej ewidencji zabytków. Obowiązek sporządzania ewidencji zabytków przypisany jest gminie (gminna ewidencja zabytków) oraz administracji rządowej (wojewódzka ewidencja zabytków prowadzona przez wojewódzkiego konserwatora zabytków

i krajowa ewidencja zabytków prowadzona przez Generalnego Konserwatora Zabytków). Zatem przy sporządzaniu powiatowego programu opieki nad zabytkami z zasady trzeba się odwoływać do dokumentacji wypracowanych w innych agendach administracji, w zakresie dostępności informacji publicznej. Rzutuje to na zawartość i charakter powiatowych programów opieki nad zabytkami, jako że Powiat nie ma ustawowych mechanizmów zależności i możliwości wpływania na realizację i jakość opracowań podejmowanych przez inne podmioty administracji publicznej.

Przedmiot ochrony

Aktualna ustawa o ochronie i opiece nad zabytkami postanawia, że ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania: zabytki nieruchome, zabytki ruchome i zabytki archeologiczne. Jak podaje prawodawca w art. 6.1. ochronie i opiece podlegają:

1. zabytki nieruchome będące w szczególności:

- a. krajobrazami kulturowymi,
- b. układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c. dziełami architektury i budownictwa,
- d. dziełami budownictwa obronnego,
- e. obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f. cmentarzami,
- g. parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h. miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

2. zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a. dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b. kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c. numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d. wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

- e. materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. Nr 85, poz. 539, z późn. zm.) instrumentami muzycznymi,
- f. wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- g. przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3. zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a. pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b. cmentarzyskami,
- c. kurhanami,
- d. reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

oraz w art. 6.2. ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Zakres i formy materialnej ochrony substancji zabytku są uzależnione od jego stanu prawnego. Konkretnie skutki prawne zachodzą dopiero od momentu, gdy przedmiot ochrony zostanie określony właściwym aktem prawnym – decyzją o wpisie do rejestru zabytków, uchwałą rady gminy o powołaniu parku kulturowego lub zarządzeniem odpowiednio wójta/burmistrza/ prezydenta miasta o powołaniu gminnej ewidencji zabytków.

Formy prawne ochrony zabytków

Formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków
- uznanie za pomnik historii
- utworzenie parku kulturowego
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa

Wpis do rejestru zabytków

W świetle aktualnie obowiązującej ustawy, o prawnym statusie zabytku decyduje decyzja o wpisie obiektu nieruchomego bądź ruchomego do rejestru zabytków, lub z podobnymi skutkami, decyzja o wpisie do inwentarza archiwum, biblioteki i muzeum. Rejestr zabytków prowadzi wojewódzki konserwator zabytków dla zabytków znajdujących się na terenie

województwa (art. 8). Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z wnioskiem o taki wpis, w świetle obowiązującej ustawy, może występować właściciel zabytku oraz użytkownik wieczysty gruntu, na którym znajduje się zabytek. Takich wniosków nie mogą składać użytkownicy zabytku oraz organy powiatu i gminy (wnioski takie mogli składać w świetle przepisów ustawy z 1962 r. o ochronie dóbr kultury i o muzeach). Wymienione organy samorządu terytorialnego mają prawo do składania wniosków o wpis do rejestru zabytków nieruchomości dla nieruchomości stanowiących ich własność. Wojewódzki konserwator zabytków ma prawo wszczęcia postępowania z urzędu w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru zabytków. Do rejestru można wpisać także otoczenie oraz nazwę geograficzną, historyczną i tradycyjną zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków. Dla sprawowania skutecznej ochrony zabytków nieruchomych, szczególnie wpisanych do rejestru, wojewódzki konserwator zabytków ma w związku z tym możliwość podejmowania działań ochronnych także w stosunku do terenów położonych wokół zabytków. Niewłaściwe zagospodarowanie otoczenia zabytku ma negatywny wpływ na jego ekspozycję i przyczynia się do obniżenia jego wartości. Wpis do rejestru otoczenia zabytku pozwala wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków mieć wpływ na prowadzenie wokół zabytku działalności inwestycyjnej, gdyż przed podjęciem na tym terenie robót budowlanych inwestor będzie musiał uzyskać pozwolenie na ich prowadzenie stosownie do art. ust. 1 pkt 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wojewódzki konserwator zabytków może wpisać do rejestru zabytków historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny. Wpis taki nie wyklucza wydania decyzji o wpisie do rejestru położonych na tym obszarze zabytków nieruchomych. Art. 94 ustawy mówi, że w postępowaniach administracyjnych dotyczących układów urbanistycznych i ruralistycznych, historycznych zespołów budowlanych oraz terenów, na których znajduje się znaczna ilość zabytków archeologicznych, strony tych postępowań mogą być zawiadamiane o decyzjach i innych czynnościach ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego lub wojewódzkich konserwatorów zabytków przez obwieszczenie lub w inny zwyczajowo przyjęty w danej miejscowości sposób publicznego ogłoszenia.

Istotnym novum w polskim systemie ochrony zabytków, jest regulacja, która stanowi, iż sam fakt wszczęcia postępowania o wpis do rejestru zabytków zabytku nieruchomego skutkuje od dnia wszczęcia postępowania, do dnia, w którym decyzja w tej sprawie stanie się ostateczna, zakazem prowadzenia prac, które mają wpływ na stan lub postać obiektu. Zakaz ten dotyczy również prac, na które uzyskano wcześniej prawomocne decyzje – pozwolenia na budowę, powodując ich zawieszenie do czasu zakończenia postępowania wpisowego.

W stosunku do obiektów objętych prawomocną decyzją o wpisie do rejestru zabytków zachodzi obowiązek uzyskiwania pozwoleń wojewódzkiego konserwatora zabytków na wszelkie prace (określone w tekście ustawy), które mają wpływ na stan, postać lub sposób wykorzystywania zabytku. Pozwolenia te nie zwalniają właściciela obiektu od obowiązku uzyskania innych pozwoleń wymaganych prawem, ale brak pozwolenia konserwatorskiego czyni inne uzgodnienia nieskutecznymi.

Na terenie Powiatu Nowosądeckiego występują licznie zabytki wpisane do rejestru zabytków nieruchomych (rejestr A), zabytków ruchomych (rejestr B) i zabytków archeologicznych (rejestr C) – ich charakterystyka została umieszczona w dalszej części opracowania poświęconej prezentacji zasobu zabytków w granicach opracowania.

Pomnik historii

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru zabytków lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Uznanie za pomnik historii ma charakter wyróżnienia w skali zasobu zabytków w kraju, jednocześnie nie niesie za sobą dodatkowych wymogów prawnych, gdyż ochrona wynika z wpisu do rejestru zabytków, lub zasad ochrony ustanowionych dla parku kulturowego. Jednak prestiżowy charakter uznania za pomnik historii pociąga za sobą lepsze ścieżki dostępu do funduszy publicznych w przypadku podejmowania działań ochronnych i konserwatorskich. jednocześnie uznanie to obliuguje organy administracji publicznej (samorządowej i rządowej) do wzmożonego i rygorystycznego sprawowania nadzoru nad polityką ochronną danego dobra.

Na terenie powiatu nowosądeckiego tytułem pomnika historii został obdarzony kompleks Starego Sącza – zespół staromiejski wraz z klasztorem Sióstr Klarysek (rozporządzenie Prezydenta RP z 10 grudnia 2018 r.). W granicach powiatu znajdują się obiekty i zespoły, które do tego tytułu mogą aspirować, lecz nie uzyskano informacji o czynionych staraniach w tym względzie.

Wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa

Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego. Na terenie powiatu nowosądeckiego nie ma obiektu wpisanego na Listę Skarbów

Dziedzictwa, ani nie są znane propozycje opracowywania takiego wpisu. Zresztą w saski ogólnokrajowej owe wpisy należą do rzadkości, stąd sytuacja powiatu nie jest tu wyjątkowa, ani niepokojąca.

Park kulturowy

Utworzenie parku kulturowego zależy od inicjatywy i decyzji rady gminy. Rada gminy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi, charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy. Na obszarze parku kulturowego mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia, dotyczące w szczególności prowadzenia robót budowlanych oraz działalności handlowej, usługowej, przemysłowej i rolniczej, zmiany sposobu użytkowania zabytków nieruchomych, składowania bądź magazynowania odpadów oraz umieszczania tablic, napisów i ogłoszeń reklamowych.

W granicach powiatu nowosądeckiego nie występują parki kulturowe, jako forma ochrony zabytków. Charakter zasobu zabytków i cennych krajobrazów kulturowych w granicach powiatu, daje podstawy do rozważenia możliwości ustanowienia takiej formy ochrony. Postulaty takie są wysuwane między innymi w naukowych opracowaniach analitycznych zasobów zabytków i krajobrazów kulturowych regionu. Jednak obecnie nie uzyskano informacji o gotowości samorządu gmin z terenu powiatu, do podjęcia takiej inicjatywy.

Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego

Kwestie dotyczące ochrony zabytków w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym regulują art. art. 18, 19 i 20 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Brzmia one następująco:

Art.18.1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji

drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.⁷

2. W strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust.1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Art.19.1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust.1.3. W studium i planie, o których mowa w ust.1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

⁷ Powyższe brzmienie ust. 1 i wprowadzenia do wyliczenia w ust. 2 w art. 18 weszło w życie dn. 13.11.2020 r. (Dz. U. z 2020 r. poz. 1378).

Art. 20. Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

Z przedstawionych zapisów wynika jasno, iż ustanawianie stref ochrony konserwatorskiej w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego jest zastrzeżone do kompetencji organu stanowiącego plan, czyli Rady Gminy, działającej w relacji z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Starostwo powiatowe uczestniczy w procedurach planistycznych wyłącznie, jako organ uzgadniającym plany (w zakresie kompetencji i zadań ponadlokalnych). Zatem stopień pokrycia obszaru powiatu miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego oraz charakter zapisów planistycznych w znacznej mierze pozostaje poza możliwością ingerencji i inicjatyw administracji samorządowej powiatu.

Gminna Ewidencja Zabytków

Gminna ewidencja zabytków nie jest określana, jako forma ochrony zabytków, ale fakt, iż obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków z mocy prawa muszą być uwzględnione w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego i opatrzone zapisami ochronnymi powoduje, że faktycznie ujęcie zabytku w gminnej ewidencji zabytków skutkuje zmianą sytuacji prawnej nieruchomości. W związku z tym powstawało szereg wątpliwości, co do prawidłowości tworzenia gminnej ewidencji zabytków bez udziału właścicieli poszczególnych nieruchomości. W odpowiedzi na wątpliwości prawne Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego znowelizował rozporządzenie dotyczące ewidencji zabytków.

Obecnie obowiązuje: **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2019 poz. 1886).**

Zgodnie z tym rozporządzeniem założone dotąd karty obiektów zachowują moc prawną. Natomiast w przypadku wprowadzania nowych obiektów do ewidencji wojewódzkiej lub gminnej należy wykonywać karty nowego wzoru, w których min. należy umieścić uzasadnienie dotyczące wartości zabytkowych danej nieruchomości.

Ponadto, zgodnie z rozporządzeniem:

*§ 18b. 1. O zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty **wójt***

(burmistrz, prezydent miasta) zawiadamia niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości, która przestała być zabytkiem.

2. Zawiadomienia o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku będącego historycznym układem urbanistycznym lub ruralistycznym, historycznym zespołem budowlanym, terenem, na którym znajduje się znaczna ilość zabytków archeologicznych, lub nieruchomością o nieuregulowanym stanie prawnym do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej takiego zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej takiego zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty dokonuje się w drodze obwieszczenia umieszczonego na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej.

3. Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty adresowej zabytku, o włączeniu nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków zawiadamia właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo wyłączenia tej karty z gminnej ewidencji zabytków.

5. Do zawiadomienia o włączeniu karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków lub o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku dołącza się odpowiednio potwierdzoną kopię karty adresowej zabytku albo nowej karty adresowej zabytku.

§ 18c. Dokumenty dotyczące zabytku uzasadniające treść w karcie adresowej zabytku rubryki „czas powstania” oraz rubryki „historia, opis i wartość” gromadzi się w sposób zapewniający ich kompletność i ochronę przed nieuprawnionym dostępem.”

Jak wynika z przedstawionych informacji i uregulowań, prowadzenie gminnej ewidencji zabytków jest zadaniem własnym gminy, które ma być realizowane w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Powiat nie ma tu roli do odegrania, jedynie może być beneficjentem zasobu informacyjnego oraz jest zobowiązany do uwzględniania pozyskanych informacji we własnych postępowaniach regulowanych przez przepisy odrębne

(np. prawo budowlane), które uwzględniają sytuację prawną obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Dobro światowego dziedzictwa UNESCO

W wyniku przyjęcia przez Polskę Konwencji UNESCO o ochronie światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego z 1972 r., nasz kraj współuczestniczy w kształtowaniu Listy Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego, która obejmuje najcenniejsze obiekty zabytkowe i dobra naturalne w skali świata. Wpis na Listę podporządkowany jest rozlicznym procedurom weryfikacyjnym i ma po części charakter działania dyplomatycznego. Wpis na Listę wiąże się z uznaniem, że dane dobro prezentuje wyjątkową uniwersalną wartość w skali globalnej. Kandydatury do wpisu na Listę zgłaszane są przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w imieniu państwa polskiego. Wpis ma charakter prestiżowy, promocyjny i ma służyć wzmocnieniu ochrony dziedzictwa kulturowego w skali świata. Wpis na Listę Światowego Dziedzictwa nie jest ustawową formą ochrony w polskim systemie ochrony zabytków. Jednocześnie sama procedura wpisu wymaga udowodnienia, że kandydujący obiekt jest wystarczająco i właściwie chroniony w skali systemu ochrony zabytków właściwego dla danego państwa, czy regionu. Państwo – strona zobowiązuje się, że w granicach prawa obowiązującego w danym kraju jest władne zachować wszelkie wartości dobra, które przesądziły o wpisaniu na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Zatem dobra wpisane na Listę UNESCO mogą służyć, jako przykłady referencyjne, potwierdzające skuteczność krajowego systemu ochrony zabytków. Jednocześnie dobra te podlegają wciąż rozwijanej światowej doktrynie ochrony i oczekiwaniom społeczności Listy Światowego Dziedzictwa, co do doskonalenia standardów ochrony konserwatorskiej. Międzynarodowe współdziałanie wokół idei Listy Światowego Dziedzictwa można porównać do globalnego laboratorium, w którym doskonalili się koncepcję ochrony dziedzictwa kulturowego. W skali krajowej obiekty wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, są traktowane, jako szczególnie cenne i z tego tytułu wymagające szczególnie rygorystycznej ochrony, oczywiście w ramach istniejącego systemu prawnego. Są to niewątpliwie wizytówki naszego dziedzictwa kulturowego w skali świata i powód do dumy dla regionu.

W granicach powiatu nowosądeckiego znajduje się jeden obiekt z Listy Światowego Dziedzictwa UNESCO. Jest to drewniana świątynia, dawna cerkiew grecko – katolicka, obecnie kościół filialny parafii rzymsko – katolickiej w Powroźniku. Zabytek jest elementem tak zwanego wpisu seryjnego, który reprezentuje fenomen „Drewnianych cerkwi regionu Karpat w Polsce na Ukrainie”. Wpis na Listę miał miejsce w 2013 r. i obejmuje łącznie 16 świątyń drewnianych (8 z Polski i 8 z Ukrainy).

I-3 UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO – spójność z dokumentami strategicznymi innych jednostek administracji państwowej i samorządowej

Powiatowy program opieki nad zabytkami powinien funkcjonować w powiązaniu z dokumentami programowymi ogólnopolskimi, wojewódzkimi i gminnymi. Przy autonomii decyzyjnej poszczególnych agend administracji państwowej i samorządowej uzgodnienie celów i metod polityki ochrony oraz kierunków strategii w zakresie ochrony zabytków jest koniecznym krokiem do uzyskania spójności działań i możliwości uzyskiwania synergicznych efektów podejmowanych wysiłków w tej dziedzinie. Wymaganiem minimalnym i niezbędnym zarazem jest wykazanie niesprzeczności przyjętych założeń strategii ochrony w skali regionu, województwa i państwa. Optymalnym rozwiązaniem jest zbudowanie spójnej strategii współdziałania wszystkich szczebli administracji, co powinno skutkować skutecznością i celowością działań.

Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami określają Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 (przyjęta przez Radę Ministrów 21 września 2004) oraz Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2014-2020, także Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019 – 2022, również przyjmowany uchwałą Rady Ministrów, na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

I -3-1. Dokumenty w skali krajowej

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 (przyjęta przez Radę Ministrów 21 września 2004) oraz Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2014-2020

Celem strategii jest wypełnienie zadań, jakie spoczywają na Ministrze Kultury – współdziałającym spójnie z innymi partnerami w realizacji celów i zadań kulturowych w Polsce, a także z innymi podmiotami. Pierwszą edycję strategii opracowano na lata 2004 – 2013. Uznaniem jej potrzeby i skuteczności było zaktualizowanie dokumentu uzupełnieniem na lata 2014-2020. Obecnie brak danych, co do kolejnej edycji lub uzupełnienia Strategii, po roku 2020. Obowiązujący program przewidywał m.in. realizację następujących zadań:

Priorytet 1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe;

Działania realizowane w ramach niniejszego priorytetu miały na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności dla mieszkańców, turystów i inwestorów. Realizacja działań pozwoliła na zwiększenie atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

Działanie 1.1. Budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków

Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne

Działanie 1.3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

Priorytet 2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego

Działanie 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego

Działanie 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wwozem, wywozem i przewozem przez granice.

W Uzupełnieniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, opracowanej przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w 2005 r., zamieszczono

Program operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”

I. Cel programu: intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym kompleksowa poprawa stanu zabytków oraz rozwój kolekcji muzealnych. Program dotyczy również placówek emigracyjnych oraz zabytków polskich i z Polską związanych, znajdujących się poza granicami kraju.

Celami cząstkowymi programu są:

- a) poprawa stanu zachowania zabytków;
- b) zwiększanie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także dziedzictwa archeologicznego);
- c) kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele inne niż kulturalne;
- d) zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych;
- e) poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji;

f) zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.

Priorytet 1 - Rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych

Rodzaje kwalifikujących się zadań (projekty realizowane bez udziału środków europejskich):

- a) rewitalizacja historycznych obszarów miejskich;
- b) ochrona i zachowanie krajobrazu kulturowego wsi;
- c) rewitalizacja, rewaloryzacja, konserwacja, renowacja, modernizacja i adaptacja na cele inne niż kulturalne historycznych obiektów i zespołów zabytkowych wraz z ich otoczeniem, w tym zespołów fortyfikacyjnych oraz budowli obronnych, parków i ogrodów;
- d) rewaloryzacja i konserwacja zabytków budownictwa drewnianego;
- e) rewaloryzacja i konserwacja zabytków romańskich;
- f) rewaloryzacja zabytkowych cmentarzy oraz renowacja, ochrona i zachowanie miejsc pamięci i martyrologii w kraju i za granicą;
- g) prowadzenie badań archeologicznych; i zabezpieczanie zabytków archeologicznych;
- h) konserwacja zabytków ruchomych (niewchodzących w skład zasobów muzealnych), w tym w szczególności wystroju i historycznego wyposażenia kościołów w kraju i za granicą;
- i) dokumentowanie zabytków (w tym badania naukowe i inwentaryzacja) w kraju i za granicą;
- j) zabezpieczenie przed skutkami klęsk żywiołowych, zniszczeniem, kradieżą i nielegalnym wywozem zagranicę zabytków ruchomych i nieruchomych;
- k) ochrona zabytków na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego;
- l) rewaloryzacja oraz prace remontowe i konserwatorskie w zabytkach polskich lub z Polską związanych, znajdujących się poza granicami kraju.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020 wprowadzało też programy operacyjne:

10.1 PROGRAM OPERACYJNY „Promocja twórczości”.

10.2 PROGRAM OPERACYJNY „Dziedzictwo kulturowe”.

10.3 PROGRAM OPERACYJNY „Promocja czytelnictwa”.

10.4 PROGRAM OPERACYJNY „Edukacja kulturalna i upowszechnianie kultury”.

10.5 PROGRAM OPERACYJNY „Obserwatorium kultury”

10.6 PROGRAM OPERACYJNY „Promocja kultury polskiej za granic ,,

10.7 PROGRAM OPERACYJNY „Rozwój infrastruktury kultury i szkolnictwa artystycznego oraz wzrost efektywności zarządzania kulturą”

10.8 PROGRAM OPERACYJNY „Promesa Ministra Kultury”

10.9 PROGRAM OPERACYJNY „Media z kultur”

10.11 PROGRAM OPERACYJNY „Rozwój inicjatyw lokalnych”

10.12 PROGRAM OPERACYJNY „Znaki Czasu”.

Z puli programów **PROGRAM OPERACYJNY „Dziedzictwo kulturowe”** odnosił się bezpośrednio do ochrony zabytków i pozwalał na ubieganie się o wsparcie funduszy publicznych na rzecz prac konserwatorskich i restauratorskich.

Program realizowany był w ramach dwóch komplementarnych priorytetów:

- rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych
- rozwój kolekcji muzealnych.

Podstawowym celem priorytetu pierwszego była poprawa stanu zachowania zabytków, zwiększanie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego, kompleksowa rewaloryzacja zabytków, zwiększanie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, wreszcie zabezpieczenie muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę.

Priorytet drugi programu koncentrował się natomiast na zadaniach związanych z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacja muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

Program jest zgodny z Polityką Kulturalną Państwa i stanowi jej dopełnienie w zakresie dofinansowania zadań ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Program realizowany jest w ramach dwóch priorytetów podległych odpowiednio Departamentowi Ochrony Zabytków i Departamentowi Dziedzictwa Narodowego. Program ma charakter horyzontalny.

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego corocznie ogłasza nabór do Programów MKiDN na rok następny. Poprzez Programy Ministra wspierany jest rozwój kultury muzycznej, edukacja artystyczna, działalność wydawnicza czy ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą. **O dofinansowanie mogą się ubiegać jednostki samorządu terytorialnego, instytucje kultury, instytucje filmowe, szkoły i uczelnie wyższe, organizacje pozarządowe oraz podmioty gospodarcze.**

Na rok 2021 MKiDN ogłosiło programy: Badanie polskich strat wojennych, Czasopisma, Edukacja artystyczna, Edukacja kulturalna, Film, Groby i cmentarze wojenne w kraju, Infrastruktura domów kultury, Infrastruktura kultury, Infrastruktura szkolnictwa artystycznego, Kultura cyfrowa, Kultura Dostępna, Kultura ludowa i tradycyjna, Literatura, Miejsca pamięci i trwale upamiętnienia w kraju, Miejsca pamięci narodowej za granicą, Muzyczny ślad, Muzyka, Narodowa Kolekcja Sztuki Współczesnej, Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą, Ochrona zabytków, Ochrona zabytków archeologicznych, Partnerstwo dla książki, Promesa dla Kultury, Promocja czytelnictwa, Promocja kultury polskiej za granicą, Rozwój sektorów kreatywnych, Sztuki wizualne, Taniec, Teatr, Wspieranie działań muzealnych, Wydarzenia artystyczne dla dzieci i młodzieży, Zamówienia kompozytorskie.

Niewiadoma, co dalszego kierunku aktualizacji Narodowej Strategii Rozwoju Kultury nie umniejsza znaczenia dokumentu, który może służyć, jako inspiracja i wskazanie sfer dziedzictwa kulturowego wymagających zaangażowania administracji i samorządu terytorialnego. Należy przypuszczać, że doświadczenia pandemii i zmian w dostępie do różnych agend dziedzictwa wpłyną na kształt kolejnej edycji dokumentu. Jednak w obecnej chwili Narodowa Strategia Rozwoju Kultury może być jedynie sugestią kierunkową, co do działań w sferze kultury i w takim zakresie kształtować rozwiązania przyjmowane w powiatowym programie ochrony zabytków.

Krajowy Program Ochrony Zabytków na lata 2019–2022

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w Art. 84. stanowi, iż: W celu stworzenia warunków niezbędnych do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego inicjuje i opracowuje, przy pomocy Generalnego Konserwatora Zabytków, krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Krajowy program ochrony zabytków na lata 2019 – 2022 został przyjęty przez Radę Ministrów Uchwałą nr 82 z dnia 13 sierpnia 2019 r. i wszedł w życie 13 września 2019 r. Jest to program, który ma za zadanie wzmocnić polski system ochrony zabytków. Program 2019–2022 jest głównym dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów. Głównym celem programu jest:

„Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami”

Realizacji celu głównego mają służyć trzy cele szczegółowe, podzielone na kierunki działań.

Cele szczegółowe to:

Cel szczegółowy 1 - Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego

Cel szczegółowy 2 - Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami

Cel szczegółowy 3 - Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego

W ramach programu i działań przyporządkowanych poszczególnym celom są realizowane szkolenia dla pracowników jednostek samorządu terytorialnego i pracowników służb konserwatorskich w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, powołane zostało ogólnopolskie Centrum Architektury Drewnianej w Otwocku, którego podstawowym celem będzie dostarczanie właścicielom, opiekunom i rzemieślnikom zaangażowanym w opiekę nad tego rodzaju obiektami wiedzy dotyczącej zasad konserwacji zabytków drewnianych. Powołane zostało Centrum Kompetencji w zakresie rewitalizacji, które docelowo ma za zadanie wspieranie ochrony zabytków w procesach rewitalizacyjnych. Zadaniem programu stało się podniesienie bezpieczeństwa zabytków poprzez współpracę z właściwymi służbami, takimi jak policja oraz zrealizowanie kampanii społeczno-edukacyjnej w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami. Uruchomiony został także program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

Z perspektywy samorządu ważnym aspektem jest powołanie konkursu Generalnego Konserwatora Zabytków na najlepsze gminne programy opieki nad zabytkami i ich skuteczną realizację. W roku 2020 przeprowadzono pierwszą edycję konkursu. Nagrodzone dokumenty mogą stanowić wzór i inspirację do działań w tym zakresie, co wykorzystano również przy tworzeniu niniejszego dokumentu.

Głównym koordynatorem i wykonawcą Krajowego Programu Ochrony Zabytków i opieki nad Zabytkami jest państwowa instytucja kultury - Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie.

Struktura, poziom ogólności i zakres planowanych szczegółowych działań Krajowego Programu Ochrony Zabytków sprawiają, że może mieć wyłącznie pośredni wpływ na realizację programu szczebla samorządowego i nie zawiera jednoznacznych wskazań, które w programie powiatowym można umieścić.

I -3-2. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa

Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego - „Małopolska 2030”

Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011-2020 „Małopolska 2020. Nieograniczone możliwości”, została przyjęta przez Sejmik Wojewódzki 26 września 2011 r. Dokument wyznaczał cele, które społeczność regionalna miała zrealizować w perspektywie roku 2020. Doświadczenia z realizacji ww. Strategii posłużyły do opracowania kolejnej edycji dokumentu z perspektywą 2030 r. Projekt Strategii Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”, funkcjonuje, jako aktualizacja Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011-2020. Projekt nowej strategii był od 25 września, do końca grudnia 2019 przedmiotem konsultacji społecznych. W wyniku konsultacji dokonano korekty projektu strategii, co potwierdza Uchwała nr 1525/20 Zarządu Województwa Małopolskiego z dnia 29 października 2020 roku w sprawie zmiany Uchwały nr 1612/19 Zarządu Województwa Małopolskiego z dnia 29 sierpnia 2019 roku w sprawie przyjęcia projektu Strategii Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”. Projekt jest nadal procedowany i wymaga formalnych uzgodnień, w tym z Państwowym Gospodarstwem Wodnym Wody Polskie w zakresie dotyczącym zabudowy i zagospodarowania terenu położonego na obszarach szczególnego zagrożenia powodzią. Stan zaawansowania prac nad strategią pozwala oczekiwać, że wejdzie ona w życie w perspektywie roku 2021 i będzie określać politykę rozwoju i zadania do roku 2030.

W projekcie Strategii zawarta jest charakterystyka zasobów dziedzictwa kulturowego w województwie małopolskim. Podkreślono że:

Województwo małopolskie jest regionem posiadającym wyjątkowe obiekty dziedzictwa, stanowiące istotną część narodowego i europejskiego dziedzictwa, mocno wpływające na poczucie narodowej tożsamości Polaków.

Spośród 15 obiektów z Polski wpisanych na prestiżową Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO, aż 6 miejsc lub zespołów obiektów znajduje się w Małopolsce. Wojewódzka ewidencja zabytków zawiera około 48 000 obiektów, natomiast do wojewódzkiego rejestru zabytków nieruchomych wpisanych jest 5 981 zabytków. Zdecydowana większość z nich zlokalizowana jest w Krakowie i jego najbliższej okolicy, a także w południowej części Małopolski. Wśród zabytków nieruchomych wyróżnia się grupa 174 obiektów o znaczeniu regionalnym. Charakterystyka zasobów regionu została przejęta za

Wojewódzkim programem opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018–2021 (omówionym w dalszej części niniejszego opracowania).

W charakterystyce zasobu wojewódzkiego dostrzeżono pomniki historii i obiekty z Listy UNESCO, w tym te zlokalizowane w powiecie nowosądeckim, jako obiekty najcenniejsze, o dużym potencjale generowania ruchu turystycznego. Stwierdzenie to nie zostało połączone z refleksją na temat potrzeb ochrony.

W Strategii dostrzeżono też rolę szlaków kulturowych, które jednocześnie zyskują rolę mediów ochrony zabytków. Do najważniejszych szlaków i tras tematycznych związanych z zabytkami, dziedzictwem kulturowym, w tym z dziedzictwem niematerialnym zaliczono Szlak Architektury Drewnianej – jeden z najbardziej rozpoznawalnych szlaków dziedzictwa w Polsce (ponad 1,5 tys. km oznakowanych dróg i 253 obiekty), Szlak Orlich Gniazd, Kopalnie Soli w Wieliczce i Bochni czy Małopolską Trasę UNESCO. Istotną partią Strategii odnosi się do powiązanej z ochroną zabytków edukacji kulturowej. W projekcie dokumentu stwierdza się, iż:

Edukacja kulturowa powinna zajmować istotne miejsce w rozwijaniu kompetencji obywatelskich, społecznych, komunikacyjnych, związanych z konsumpcją dóbr kultury, kreatywnych czy medialnych. Specyfika edukacji kulturowej realizowanej w Małopolsce, jaka przedstawiona została w raporcie przygotowanym w ramach projektu Synapsy pokazuje, iż działania kulturowe podporządkowane są w większym stopniu promowaniu komercyjnego wykorzystania dziedzictwa, natomiast edukowaniu i angażowaniu mieszkańców w budowanie kompetencji kulturowych poświęca się zbyt małą uwagę. Pomimo iż instytucje kultury w ostatnich latach znacznie rozszerzyły zakres aktywności związanej z edukacją kulturową, nadal jednak widoczne są pogłębiające się nierówności geograficzne w dostępie do wysokiej jakości oferty kulturalnej. Działania edukacji kulturowej skierowane są na ogół przede wszystkim do dzieci i młodzieży, natomiast wciąż najbardziej defaworyzowaną grupą są osoby z niepełnosprawnościami oraz osoby starsze. Z myślą o wparciu obecności osób z niepełnosprawnościami w instytucjach kultury i korzystaniu przez nie z oferty kulturalnej, zainicjowany został w 2016 roku systemowy projekt, realizowany w skali całego województwa – „Małopolska. Kultura wrażliwa”. Koncentruje się on na działaniach szkoleniowych i edukacyjnych, wyznaczających kierunek rozwoju w zakresie dostępności 23 instytucji biorących udział w jego realizacji.

Obszerny cytat uzasadnia wagę spostrzeżeń i możliwość podjęcia tematu w ramach działań w skali powiatowej. Podobnie określone w Strategii „Wyzwania”, można odnieść również do poziomu powiatu sądeckiego. Są one sformułowane następująco:

WYZWANIA

- Zachowanie dziedzictwa dla przyszłych pokoleń, szczególnie przeprowadzenie prac adaptacyjnych i modernizacyjnych obiektów zagrożonych (np. drewnianego budownictwa mieszkalnego – interwencja „in situ”, zabytkowych dworów, pałaców i zamków oraz zabytkowych obiektów techniki).
- Kultura żywa - zachowanie aktywności twórców i animatorów oraz utrzymanie popytu na usługi w sektorze kultury.
- Podtrzymanie wizerunku Małopolski jako regionu silnego kulturowo i twórczo wykorzystującego potencjał innowacji oraz kształtującego swą tożsamość i doceniającego swoje korzenie.
- Kultura dla nowego pokolenia – świadomość i wrażliwość ludzi – wzmocnienie edukacji kulturowej poprzez rozszerzenie oferty edukacyjnej, budowanie tożsamości lokalnej i ponadregionalnej, podnoszenie poziomu wiedzy o kulturze, sztuce i twórcach, kształcenie oraz rozwijanie kompetencji kulturowych i kreatywnych.

Jednocześnie wyzwania z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa należy skonfrontować z komplementarnymi w wielu aspektach wyzwaniami z obszaru „Turystyka”:

WYZWANIA:

- Odbudowa strumienia ruchu turystycznego w Małopolsce na poziomie roku 2019.
- Wydłużenie czasu pobytu turysty w województwie oraz ukierunkowanie jego zainteresowania na nowe obszary.
- Rozwinięcie konkurencyjnych, markowych produktów turystycznych o charakterze regionalnym przy równoczesnym kształtowaniu lokalnych marek bazujących na walorach kulturowych i przyrodniczych Małopolski.
- Rozwój oferty zrównoważonej turystyki, przyjaznej środowisku i oszczędzającej jego zasoby.
- Stworzenie zintegrowanego, efektywnego systemu koordynacji promocji i zarządzania turystyką.
- Zwiększenie satysfakcji turystów dzięki zastosowaniu nowoczesnych technologii i ulepszeniu dostępu do informacji turystycznej.

Ukazują one zależności zarówno w sferze rozwoju przemysłów czasu wolnego, jak i uwarunkowań ochronnych dziedzictwa kulturowego i zabytków.

Jednocześnie diagnozy rozwojowe oraz przewidywania zmian klimatycznych ukazują skalę nowych zagrożeń, które należy uwzględnić w prognozach działań ochronnych. Wśród zagrożeń dostrzegamy:

Na terenie Karpat oraz wyżyn najważniejsze tendencje w tej części obszaru dorzecza Wisły to znaczący przyrost częstości występowania i sumy opadów nawalnych, zagrożenie powodziami błyskawicznymi, skrócenie czasu trwania pokrywy śnieżnej, wydłużanie suszy glebowej i hydrologicznej, postępujący deficyt dobrej jakości zasobów wód powierzchniowych i podziemnych.

Odpowiedzią na tak sformułowane wyzwania są skonkretyzowane kierunki działania, podporządkowane wizji województwa małopolskiego, która zachowuje aktualność od czasu wprowadzenia w dokumentach strategicznych w 2000 r. Obecnie, po niewielkiej modyfikacji wizja ta brzmi następująco:

Małopolska – regionem równych szans i wszechstronnego rozwoju Małopolan, nowoczesnej gospodarki, odpowiedzialnie podchodzącym do zasobów środowiska naturalnego, silnym aktywnością swych mieszkańców, czerpiącym z dziedzictwa przeszłości i zachowującym swoją tożsamość w integrującej się Europie.

Jak widać, kwestie dziedzictwa kulturowego i tożsamości kulturowej pozostają niezwykle istotnymi w perspektywie rozwoju Małopolski. Kwestie dziedzictwa kulturowego i zabytków uwzględniono szczególnie w dwóch celach szczegółowych, które mają służyć realizacji zrównoważonego rozwoju regionu. W sferze określonej: „Małopolskie - Rozwój społecznie wrażliwy, sprzyjający rodzinie” umieszczono wśród głównych kierunków polityki i rozwoju kierunek nr 5 „Kultura i dziedzictwo”. W sferze „Innowacyjna i konkurencyjna gospodarka” znalazł się kierunek nr 3 „Turystyka”, który w znacznej mierze odwołuje się do zasobów naturalnych i zasobów dziedzictwa kulturowego regionu.

Dla obszaru „Małopolskie”, wśród wyróżnionych przedsięwzięć strategicznych znalazły się:

Muzea domowe – czyli *ochrona i opieka nad dziedzictwem narodowym w Małopolsce znajdującym się w muzeach domowych poprzez rozpoznanie zbiorów o ponadlokalnym znaczeniu, inwentaryzację kolekcji, upowszechnianie oraz wypracowanie form współpracy między posiadaczami kolekcji a profesjonalnymi muzeami.*

Małopolski dwór – „zielona” odnowa i odbudowa zabytków oraz adaptacja dla nowych funkcji społeczno-gospodarczych, czyli *ochrona i opieka nad dziedzictwem narodowym poprzez przeprowadzenie kompleksowych prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy obiektach i zespołach dworskich wraz z otoczeniem, z zastosowaniem rozwiązań sprzyjających ochronie.*

Wirtualne Muzea Małopolski – czyli koncepcja prezentacji dziedzictwa kulturowego regionu w sieci internetowej.

Dla obszaru działania „kultura i dziedzictwo” wskazano główne kierunki działania, z których część odnosi się do zasobu zabytków - oraz dziedzictwa niematerialnego:

5.1. Ochrona, promocja i rozwój dziedzictwa kulturowego:

5.1.1. Ochrona zabytków nieruchomych i ruchomych oraz opieka nad nimi, dostępnych dla wszystkich grup odbiorców, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych technologii.

5.1.2. Działania na rzecz nadawania obiektom zabytkowym wraz z ich otoczeniem nowych funkcji użytkowych.

5.1.3. Dokumentowanie, zachowywanie i upowszechnianie dziedzictwa niematerialnego i materialnego, w tym wprowadzenie otwartej licencji dla małopolskich wzorów etnograficznych w oparciu o regionalne formy i motywy ludowe.

5.1.4. Wspieranie twórców ludowych, rzemiosła oraz produktów tradycyjnych i form aktywności regionalnych.

5.1.5. Zapewnienie ochrony i właściwego wykorzystania obiektów zaliczanych do dóbr kultury współczesnej.

5.2. Wzmocnienie edukacji kulturalnej:

5.2.1 Rozwijanie programów edukacji kulturalnej, ukierunkowanych na zróżnicowane grupy odbiorców, wspierających kształtowanie potrzeb i postaw oraz umożliwiających świadome i aktywne uczestnictwo w kulturze.

5.2.2 Stymulowanie współpracy podmiotów sektora edukacji i kultury w celu realizacji programów kulturalnych rozwijających umiejętności uniwersalne, w szczególności kompetencje kreatywne dzieci i młodzieży, oraz sprzyjających międzypokoleniowej wymianie wartości kulturowych.

5.2.3 Wspomaganie lokalnych inicjatyw i form twórczego uczestnictwa w przedsięwzięciach kulturalnych.

5.3. Zmiana jakości usług i dostosowanie oferty kultury do zmieniających się potrzeb odbiorców:

5.3.1 Poprawa jakości istniejącej oraz budowa nowej infrastruktury, a także adaptacja obiektów na cele kulturalne, przy uwzględnieniu rozwiązań proekologicznych.

5.3.2 Tworzenie wspólnej oferty kulturalnej oraz wymiana doświadczeń i wiedzy w celu budowania nowych wartości, w ramach współpracy pomiędzy podmiotami kultury (sieciowanie).

5.3.3 Poprawa otwartości instytucji kultury, w tym na rodziny z dziećmi, osoby z niepełnosprawnościami oraz seniorów.

5.3.4 Zwiększanie różnorodności oferty kulturalnej i wprowadzanie propozycji interdyscyplinarnych, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych rozwiązań technologicznych i ekologicznych, w celu podnoszenia dostępności i atrakcyjności oferty.

5.3.5 Wspieranie aktywności twórców, artystów i lokalnych animatorów kultury w łączności z odbiorcami.

5.3.6 Prezentacja dorobku małopolskich twórców i artystów poza granicami województwa.

5.3.7 Wzmocnienie kooperacji podmiotów działających w obszarze kultury z podmiotami przemysłów kreatywnych.

5.3.8 Optymalizacja zarządzania podmiotami działającymi w obszarze kultury i dziedzictwa oraz wsparcie rozwoju kadr kultury, a także podwyższenie standardów bezpieczeństwa oraz dystansu społecznego w okresie epidemii.

5.4. Zachowanie i budowa tożsamości mieszkańców w oparciu o potencjał innowacyjny i tradycję:

5.4.1 Kreowanie i organizowanie wydarzeń kulturalnych służących pielęgnowaniu polskości oraz rozwojowi i kształtowaniu świadomości narodowej i regionalnej mieszkańców.

5.4.2 Koordynacja i wsparcie marketingowe wydarzeń kulturalnych inicjowanych przez społeczność i instytucje lokalne.

5.4.3 Ożywianie potencjałów drzemiących w społecznościach lokalnych, m.in. organizowanie muzeów domowych i ekomuzeów.

5.5. Wzmocnienie obecności kultury w sieci:

5.5.1 Wzmocnienie, tworzenie i upowszechnianie zjawisk kulturalnych w sieci poprzez rozwój infrastruktury cyfrowej podmiotów kultury.

5.5.2 Tworzenie alternatywnej oferty on-line dziedzictwa kulturowego Małopolski, w tym bibliotek cyfrowych upowszechniających wiedzę i zasoby podmiotów kultury, twórców i artystów Małopolski, z uwzględnieniem zasobów niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

5.5.3 Intensyfikacja działań marketingowych i promocyjnych podmiotów działających w obszarze kultury i dziedzictwa.

5.5.4 Wzmacnianie kondycji finansowej i atutów konkurencyjności podmiotów sektora kultury, w tym instytucji kultury, poprzez rozwój sprzedaży produktów tych podmiotów w Internecie.

Komplementarnie w sferze określonej: „Gospodarka” dla kierunku nr 3 „Turystyka” wśród głównych kierunków działania wskazano:

3.1. Rozwój zrównoważonej turystyki regionalnej:

3.1.1. Ochrona zasobów przyrodniczych, kulturowych i społecznych województwa przed negatywnymi skutkami rozwoju masowych form turystyki.

3.1.2. Wspieranie działań mających na celu wzmocnienie: roli turystyki w rozwoju gospodarczym, lokalnej przedsiębiorczości, włączenia społecznego i innowacji społecznych.

3.1.3. Promowanie współpracy partnerów sektora publicznego, prywatnego i społecznego w celu tworzenia atrakcyjnych oraz przyjaznych środowisku i mieszkańcom atrakcji turystycznych.

3.1.4. Transformacja ekologiczna obiektów i usług turystycznych wraz z certyfikacją.

3.1.5. Wzmacnianie tożsamości lokalnej poprzez wspieranie rozwoju turystyki miejskiej i kulturowej, kulinarnej i enoturystyki oraz turystyki na terenach wiejskich.

3.1.6. Realizacja działań na rzecz rozproszenia ruchu turystycznego celem przeciwdziałania jego nadmiernej koncentracji.

W połączeniu z działaniami dotyczącymi promocji wartości turystycznych regionu otwiera to szerokie spektrum działań, gdzie gospodarka spotyka się z wartościami zabytkowymi i kulturowymi.

Na ogólną kondycję zabytków i wartości krajobrazów kulturowych (ekspozycji krajobrazowej zabytków i ich roli w wizerunku regionu) będą wpływać również działania z obszaru „Klimat i środowisko” w zakresie działań:

3.2. Kształtowanie i ochrona krajobrazu Małopolski:

3.2.1. Sporządzenie audytu krajobrazowego, monitorowanie zmian w zagospodarowaniu przestrzeni oraz wsparcie gmin aktywnie wdrażających polityki, plany i programy ochrony i kształtowania krajobrazu priorytetowego wyznaczonego w audycie.

3.2.2. Ochrona walorów widokowych wzdłuż atrakcyjnych krajobrazowo ciągów komunikacyjnych poprzez m.in. odpowiednie przepisy dotyczące reklam i wprowadzanie „obudowy dróg zielenią” lub zazielenionych ekranów czy lokalizację odpowiedniej infrastruktury związanej z punktami widokowymi.

3.2.3. Ochrona przestrzeni publicznych historycznych centrów miast poprzez odpowiednie regulacje dotyczące reklam, szyldów i obiektów małej architektury.

Podobnie część działań z obszaru „Rozwój zrównoważony terytorialnie”, w zakresie działań dotyczących „ładu przestrzennego” będzie wpływać zarówno na postrzeganie obiektów i zespołów zabytkowych, jak też będzie wiązać się bezpośrednio z działaniami ochronnymi w skali urbanistycznej i ruralistycznej.

Są to działania główne z zakresu:

1.1. Zachowanie ładu przestrzennego, dostępności i estetyki przestrzeni województwa:

1.1.1. Wspieranie gmin w procesach planowania przestrzennego, m.in. poprzez informowanie o zagrożeniach związanych z brakiem prowadzenia zrównoważonej polityki przestrzennej.

1.1.2. Prowadzenie działań edukacyjnych i promocyjnych, mających na celu zakorzenienie w mieszkańcach Małopolski chęci zmiany swojego otoczenia i zwracania uwagi na estetykę przestrzeni.

1.1.3. Wspieranie tworzenia nowych, atrakcyjnych i dostępnych przestrzeni publicznych oraz wzmocnienie działań mających na celu poprawę jakości istniejących przestrzeni publicznych, w szczególności w zwartych, centralnych dzielnicach miast.

1.1.4. Tworzenie parków kulturowych, w szczególności na terenach zabytkowych układów urbanistycznych.

1.1.5. Prowadzenie zrównoważonej polityki przestrzennej, sprzyjającej powstawaniu systemu terenów zieleni wspierającego bioróżnorodność, tj. spójnego oraz opartego nie tylko na terenach zieleni urządzonej, ale także na zieleni o charakterze naturalnym i półnaturalnym.

1.1.6. Promowanie działań zmierzających do poprawy jakości, bezpieczeństwa i dostępności przestrzeni publicznych, stanu budynków i ich otoczenia, jakości urządzania terenów zielonych, oraz wskazywanie i popularyzacja dobrych praktyk poprzez edukację społeczną.

1.1.7. Podnoszenie wiedzy, kompetencji i umiejętności przedstawicieli zawodów tworzących i modernizujących przestrzenie publiczne w zakresie ich dostępności.

1.2. Przeciwdziałanie niekontrolowanej suburbanizacji i rozpraszaniu zabudowy:

1.2.1. Realizacja koncepcji osadnictwa zwartego i koncepcji zrównoważonego rozwoju miast i obszarów wiejskich, w celu ograniczania niekontrolowanego osadnictwa na terenach wiejskich.

1.2.2. Przeciwdziałanie niekontrolowanej suburbanizacji na terenach otwartych oraz atrakcyjnych krajobrazowo i turystycznie.

1.2.3. Spójna polityka przestrzenna, wychodząca poza granice administracyjne gmin.

1.2.4. Przywrócenie funkcji zabytkowych centrowi miast, aby stawały się lepszym miejscem do życia dla ich mieszkańców.

Są to istotne przesłanki do uwzględnienia w konstrukcji powiatowego programu opieki nad zabytkami w skali potrzeb i odniesieniu do specyfiki kulturowej regionu. Wprowadzie są to zapisy projektu dokumentu, który może jeszcze ulegać modyfikacji w wyniku konsultacji społecznych i w procesie uchwalania, jednak zasługuje na potraktowanie, jako

dokument kierunkowy i inspiracja dla programu opieki nad zabytkami. Z perspektywy powiatu szczególnego dostrzeżenia wymaga fakt, że w Strategii, wśród obszarów specjalnej interwencji, jako szczególnie istotne wskazuje się ośrodki uzdrowiskowe. Ich charakterystyka nie pozostawia wątpliwości, że dostrzega się tu również potencjał zasobów zabytków i dziedzictwa kulturowego. W strategii zapisano bowiem:

Z uwagi na specyfikę województwa, bardzo ważne jest, aby interwencja kierowana była również na obszary o szczególnych walorach i potencjale, a za takie niewątpliwie należy uznać miejscowości uzdrowiskowe. Małopolska to, obok Dolnego Śląska, drugi wiodący region w Polsce z ofertą uzdrowiskową o uznanej tradycji i bogatej historii. Są to w większości historyczne kurorty, będące znakiem rozpoznawczym regionu, często o zabytkowej architekturze oraz doskonałym położeniu ze względu na walory klimatyczne, przyrodnicze i turystyczne. Miejscowości turystyczne są zlokalizowane głównie na obszarach górskich, które, jak wcześniej wskazywano, są obszarami o utrudnionym dostępie komunikacyjnym i ograniczonych możliwościach rozwoju przemysłu. Z uwagi na istotne znaczenie rozwoju branży uzdrowiskowej oraz dużą koncentrację na terenie województwa tej cenionej formy lecznictwa, należy w kolejnych latach utrzymać wsparcie dla obecnych, jak i przyszłych uzdrowisk i obszarów ochrony uzdrowiskowej.

Podsumowując, program opieki nad zabytkami powiatu nowosądeckiego powinien pozostać w zgodzie z koncepcją Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego w perspektywie 2030 i podejmować wskazane tam kierunki działań, jako wraz współuczestniczenia w realizacji wizji Małopolski 2030.

Wojewódzki Program Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski na lata 2018-2021

Aktualny program dla województwa małopolskiego stanowi naturalną kontynuację wcześniejszych 3 dokumentów programowych województwa. Program został przyjęty Uchwałą Nr VI/49/19 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 25 lutego 2019 r. w sprawie przyjęcia Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021. Jednocześnie Program zawiera syntezę odniesień do innych dokumentów strategicznych w skali kraju i regionu.

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021 wskazuje cele, priorytety i kierunki działań określone w wyniku przeprowadzonej, zaktualizowanej analizy zasobu dziedzictwa kulturowego w regionie. Decydujący wpływ na wybór priorytetów i

działań miała ocena stanu zachowania krajobrazu kulturowego, analiza zagrożeń oraz występujących tendencji i problemów, które dotyczą szeroko pojętej ochrony przestrzeni kulturowej. Powyższe ujęcie jest zgodne z zapisami Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011-2020 oraz projektem strategii na lata do 2030.

Misja Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021 realizowana będzie poprzez 1 cel strategiczny:

Harmonijne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego Małopolski dla sprostania wyzwaniom teraźniejszości i przyszłości oraz zapewnienia wysokiej jakości życia Małopolan

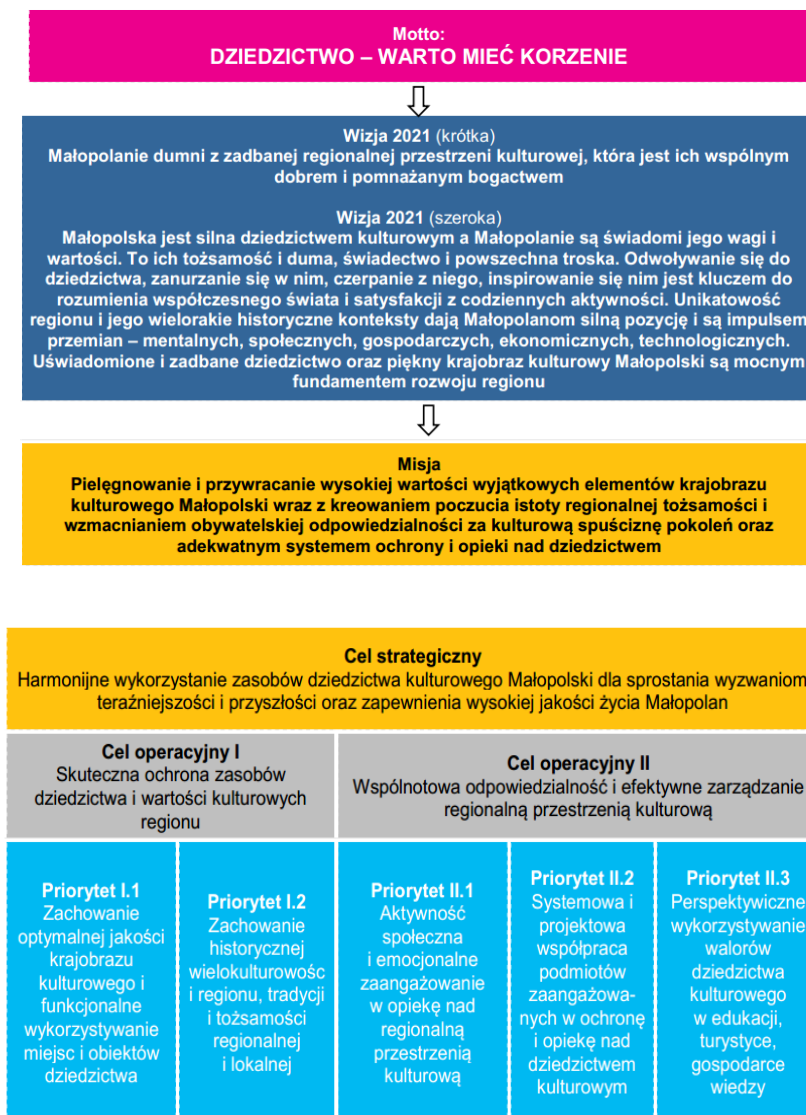
oraz 2 cele operacyjne:

- Skuteczna ochrona zasobów dziedzictwa i wartości kulturowych regionu
- Wspólnotowa odpowiedzialność i efektywne zarządzanie regionalną przestrzenią kulturową.

W ramach wyznaczonych celów określono 5 priorytetów oraz 29 kierunków działań, które stanowią wytyczne horyzontalne ułatwiające prowadzenie skutecznej polityki ochrony regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz sprawowania właściwej opieki właścicielskiej nad posiadanymi dobrami kulturowymi. Celem działania samorządu województwa – wypełniającego obowiązki narzucone przepisami krajowego prawa i umowami międzynarodowymi, ale przede wszystkim działającego na rzecz poszanowania, ochrony i wykorzystania bogatych i unikatowych zasobów dziedzictwa kulturowego, **które stanowi o wyjątkowości i atrakcyjności regionu – jest skorelowanie polityki ochrony przestrzeni kulturowej z polityką rozwoju regionalnego i strategią zrównoważonego zagospodarowania województwa. Tylko prowadzenie spójnej polityki i zintegrowanej ochrony dziedzictwa kulturowego oraz współdziałanie wszystkich szczebli jednostek samorządu terytorialnego w województwie z instytucjami rządowymi i organizacjami pozarządowymi, placówkami badawczymi, środowiskami naukowymi, podmiotami gospodarczymi i właścicielami lub użytkownikami zabytków umożliwi osiągnięcie wyznaczonych celów i zamierzeń** określonych w przywołanym dokumencie programowym.

Trzeba podkreślić, iż Wojewódzki program opieki nad zabytkami jest spójny z zapisami Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego, zapisami Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego, Programu Strategicznego Dziedzictwo i Przemysł Czasu Wolnego oraz z Krajowym Programem Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami. Zapewnienie spójności powiatowego programu opieki nad zabytkami z kierunkami i celami programu wojewódzkiego przyczyni się do synergii działań sprzyjających ochronie dziedzictwa kulturowego.

Podstawowe sformułowania kierunkowe zawarte są w misji i wizji Wojewódzkiego Programu Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski na lata 2018-2021 zawiera prezentowana poniżej tabela, z którą złączona jest kolejna ukazująca kluczowe kierunki działań.

Jednocześnie należy odnotować, iż dokument ten zawiera gruntowną charakterystykę i diagnozę stanu zachowania zasobów dziedzictwa kulturowego województwa oraz mechanizmów ich ochrony. W dokumencie dostrzeżono wartości kulturowe powiatu nowosądeckiego, między innymi odnotowując obiekty zabytkowe zasługujące na wpis do rejestru zabytków. Wskazano kolejno:

52.Gródek gmina Grybów - Kościół pw. NSPJ

53.Kamionka Wielka gmina Kamionka Wielka - Kościół pw. św. Bartłomieja

54. Kąclowa gmina Grybów - Kościół pw. św. Wojciecha
55. Lipnica Wielka gmina Korzenna - Kościół pw. Nawiedzenia NMP
56. Łabowa gmina Łabowa - Kościół pw. św. Stanisława
57. Łomnica-Zdrój gmina Piwniczna Zdrój - Kościół pw. NSPJ
58. Piwniczna-Zdrój gmina Piwniczna Zdrój - Kościół pw. Narodzenia NMP
59. Rożnów gmina Gródek n/Dunajcem - Kościół pw. św. Wojciecha
60. Siedlce gmina Korzenna - Kościół pw. św. św. Tekli i Andrzeja
61. Stróże gmina Grybów - Kościół pw. NMP Królowej Polski
62. Trzetrzewina gmina Chełmiec - Kościół pw. MB Pocieszenia
63. Wawrzka gmina Grybów - Cerkiew, ob. kościół pw. MB Szkaplerznej
64. Żegiestów gmina Muszyna - Kościół pw. św. Kingi
65. Żegiestów gmina Muszyna - Cerkiew pw. św. św. Anny i Michała Archanioła
66. Żeleźnikowa Wielka gmina Nawojowa - Kościół pw. św. Michała Archanioła

Ponadto program zawiera sugestię powołania parków kulturowych w Krynicy i Starym Sączu. Reasumując, Wojewódzki Program Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski na lata 2018-2021 jest dokumentem kluczowym w sferze ideowej dla kształtowania samorządowych programów opieki nad zabytkami w skali Małopolski.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego został przyjęty przez Sejmik Województwa Małopolskiego na mocy Uchwały nr XLVII/732/18 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 26 marca 2018 r. w sprawie uchwalenia Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego. W sformułowaniu planu uwzględniono, iż celem rozwoju przestrzennego dla Małopolski jest utrzymanie, a w pewnych elementach nawet poprawienie stanu środowiska i podniesienie jakości krajobrazu i zasobów kultury, przy zapewnieniu warunków do stabilnego wzrostu gospodarczego i podniesienia standardów jakości życia mieszkańców drogą bardziej efektywnej gospodarki przestrzennej.

W diagnozie specyfiki regionu stwierdzono: *„Podstawowym wyznacznikiem tożsamości województwa jest dziedzictwo kulturowe, na które składa się oprócz zasobu zabytków ruchomych i nieruchomych, niezwykle bogate dziedzictwo kultury niematerialnej. Do najważniejszych czynników kształtujących tożsamość kulturową województwa małopolskiego należą:*

- *historia polityczna łącząca obszar ziemi krakowskiej od głębokiego średniowiecza;*
- *oddziaływanie Krakowa jako ośrodka naukowego, kulturowego oraz religijnego;*

- bogato rozwinięta sieć osadnicza i gęste zaludnienie;
- folklor oraz strój ludowy krakowski, traktowany często jako strój narodowy;
- kultura materialna i niematerialna grup etnicznych zamieszkujących Małopolskę, np. Górali, Podhalan, Łemków, Spiszaków i Orawian
- budownictwo regionalne;
- liczne, zachowane zabytki sakralnej architektury drewnianej (kościóły, cerkwie);
- zamki obronne Jury Krakowsko-Częstochowskiej oraz Doliny Dunajca i Popradu;
- ośrodki kultu religijnego i centra pielgrzymkowe;
- tradycje przemysłowe sięgające średniowiecza związane z wydobyciem soli w kopalniach w Wieliczce i Bochni oraz srebra w Olkuszu;
- zasoby krajobrazu naturalnego i kulturowego objęte ochroną w postaci parków narodowych i krajobrazowych;
- przenikanie się kultur pogranicza polsko-słowackiego (Orawa, Spisz).

Województwo małopolskie jest obszarem wyjątkowo zasobnym w obiekty i zespoły zabytkowe. Zachowały się tu liczne przykłady architektury sakralnej, wiele obiektów rezydencjonalnych, obronnych, mieszkalnych, użyteczności publicznej, zabytków techniki, etnograficznych oraz układy przestrzenne miast, wsi i uzdrowisk.

Województwo małopolskie jest piątym pod względem liczby obiektów wpisanych do rejestru zabytków, po województwach dolnośląskim, wielkopolskim, mazowieckim, i warmińsko-mazurskim. Nasycenie terenu województwa obiektami i zespołami zabytkowymi wpisanymi do rejestru zabytków jest bardzo duże (32 obiekty/100 km²).”

Kluczowe zasady polityki przestrzennej, których realizacja wymaga skoordynowanych działań na poziomie regionalnym i lokalnym to m.in. także ochrona dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego i krajobrazu, która sprowadza się do:

- wzmocnienia faktycznej ochrony i świadomego kształtowania najcenniejszych krajobrazów Małopolski przy wykorzystaniu ustawy krajobrazowej;
- rewaloryzacji najcenniejszych zespołów i obiektów dziedzictwa urbanistycznego, ruralistycznego i architektonicznego;
- rozwoju różnych form turystyki zachowującej potencjał i wartości środowiska przyrodniczo-kulturowego i krajobrazu.

W Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego określono kierunki polityki przestrzennej. Jednym z nich są działania na rzecz jakości krajobrazu, architektury i ochrony środowiska kulturowego. Zapisano, iż „*opierając się na koncepcji*

wspólnego systemu ochrony przyrody i krajobrazu, zintegrowanego z systemem ochrony zabytkowych obiektów ustalono, że zachowane cenne charakterystyczne krajobrazy przyrodnicze, kulturowe i obiekty materialnego dziedzictwa kulturowego będą wykorzystywane w rozwoju społeczno-gospodarczym, intensywnie wspierając rozwój gospodarek lokalnych. W ten sposób staną się szansą dla osiągnięcia „specjalizacji terytorialnej.” W ślad za tym sformułowano zapisy dotyczące potencjalnych obszarów nowych parków krajobrazowych oraz parków kulturowych, które zostały uwzględnione w omawianym dokumencie. Stwierdzono, iż: „uważa się za celowe ustanowienie szeregu parków kulturowych, które – jak dowodzi przykład parku kulturowego Stare Miasto w Krakowie – pozwala od strony prawnej ograniczyć lub nawet zlikwidować cały szereg negatywnych zjawisk związanych z reklamą, sztyldami i spontanicznymi procesami budowlanymi. Rekomendacja ta oznacza, że w przyszłych okresach programowania samorząd wojewódzki winien traktować ustanowienie takich parków jako element warunkowości wydatków i na przykład nie przeznaczać środków na rewitalizację bądź ochronę zabytków na obszarach, które pomimo rekomendacji nie zostały objęte ochroną.” W planie zawarto rekomendację dla utworzenia parku kulturowego w Krynicy i Starym Sączu.

W diagnozie zasobów kulturowych odnotowano kulturotwórczą rolę Nowego Sącza. Jako cenne w skali regionu wskazano, zabytkowe, zachowane układy urbanistyczne Muszyny i Starego Sącza oraz zespoły uzdrowiskowe Muszyny, Piwnicznej i Krynicy, a także zabudowę wsi Gołkowice Dolne. Wspomniano drewniane cerkwie z Powroźnika, Berestu, Jastrzębika, Wojkowej i Tylicza oraz drewniany kościół z Ptaszkowej. Wśród 20 najpopularniejszych destynacji turystycznych w regionie wskazano Krynicę, Nowy Sącz i Muszynę. Odnotowano rolę Szlaku Architektury Drewnianej i cerkwi z Listy UNESCO. W liczbie destynacji pielgrzymkowych odnotowano Sanktuarium Św. Kingi w Starym Sączu.

Wśród obszarów strategicznych część terenu powiatu nowosądeckiego (Kotlina Sądecka) znalazła się w tak zwanym „Terytorium „Dolina Przedsiębiorczości”, gdzie kładzie się nacisk na gospodarkę innowacyjną i ekologiczną, a część (południowa, beskidzka) w obszarze zwanym „Terytorium „Park Górski”. W tym obszarze dominować mają przemysły czasu wolnego wykorzystujące warunki krajobrazowe i uzdrowiskowe.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa jest jednym z najważniejszych dokumentów planistycznych województwa. Zawiera wskazania dla działań, których realizacja jest wypełnieniem zadań określonych przez strategię rozwoju regionu. Jest także ważnym instrumentem koordynacji polityki przestrzennej w regionie. Stąd znaczenie rekomendacji finalnej: **uczynić jakość architektury, ochronę dziedzictwa i krajobrazu elementami marki**

Małopolski. Stąd też istotny wniosek, iż tereny powiatu nowosądeckiego zostały w dokumencie dostrzeżone, jako cenne pod względem kulturowym i środowiskowym. Zapisy te wymagają uwzględnienia w powiatowym programie ochrony zabytków.

I – 3 -3. Dokumenty strategiczne gmin wchodzących w skład powiatu nowosądeckiego

W odniesieniu do Ustawy o samorządzie powiatowym z dnia 5 czerwca 1998 r. w gestii powiatu znajdują się zadania o charakterze ponadgminnym i niezastrzeżone prawnie dla innych podmiotów i instytucji. Procedury gminne posiadają cechy inicjatywne, przez co wpływają na wyznaczenie kierunków rozwoju społeczno-ekonomicznego oraz ich realizację. W zakresie tych uprawnień leży sporządzenie opracowań planistycznych, gminnych programów ochrony zasobów naturalnych, programów i dokumentacji na realizowane przedsięwzięcia inwestycyjne, wydawanie decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu. Procedury powiatowe posiadają charakter reaktywny, ponieważ nastawione są na reagowanie na wszelkie zagrożenia i ich zwalczanie. Ponadto mogą wpływać na realizację określonych i wyznaczonych przez gminy kierunków prorozwojowych. Na mocy ustaw powiat ma za zadanie opracowanie powiatowych programów przeciwdziałania patologiom społecznym oraz zagrożeniom bezpieczeństwa publicznego, wydawanie pozwoleń na budowę, wydawanie koncesji i pozwoleń na eksploatację zasobów naturalnych oraz opracowanie powiatowego programu ochrony zabytków.⁸

W skład powiatu nowosądeckiego wchodzi 16 gmin. Są to gmina miejska: Grybów, gminy miejsko-wiejskie: gmina Krynica, gmina Muszyna, gmina Piwniczna - Zdrój, gmina Stary Sącz oraz gminy wiejskie: gmina Chełmiec, gmina Gródek nad Dunajcem, gmina Grybów, gmina Kamionka Wielka, gmina Korzenna, gmina Łabowa, gmina Łącko, gmina Łososina Dolna, gmina Nawojowa, gmina Podegrodzie, gmina Rytro. Każda z gmin realizuje zadania własne oraz kształtuje polityki i strategie rozwojowe, zgodnie ze specyfiką terenu i własnymi uwarunkowaniami społecznymi. Wśród obowiązków gminy mieści się opracowywanie dokumentów planistycznych i strategicznych. W tym opracowanie . Strategii Rozwoju Gminy, Raportu o Stanie Gminy, Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy, Miejscowych Planów Zagospodarowania Przestrzennego, Lokalnych

⁸ Relacje wewnątrz struktury „POWIAT – GMINY” zaczerpnięta z Programu Rozwoju Powiatu Nowosądeckiego do roku 2020 (Uchwała nr 291/XXX/18 Rady Powiatu Nowosądeckiego z dnia 1 marca 2018 r.).

Programów Rewitalizacji, oraz specjalistycznych dokumentów z zakresu ochrony zabytków, czyli Gminnego Programu Ochrony Zabytków i Gminnej Ewidencji Zabytków. Rada Gminy może podejmować uchwały z zakresu ochrony zabytków, w tym w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach ruchomych i nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, lub ujętych w gminnej ewidencji zabytków, położonych na obszarze danej Gminy.

Cechą wspólną wymienionych wyżej dokumentów są ograniczenia terytorialne ich zasięgu odnoszące się do granic administracyjnych danej gminy oraz zasada podporządkowania interesom danej wspólnoty terytorialnej. Jednocześnie dokumenty te muszą odpowiadać zasadzie spójności z dokumentami programowymi i strategiami o szerszym zasięgu terytorialnym i uwzględniać przesądzenia dotyczące założeń polityki przestrzennej kraju i województwa oraz uwzględniać szczegółowe regulacje prawne, w tym ustawowe wymogi z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. W kontekście prawnym i w praktyce sporządzania dokumentów strategicznych nie występuje obowiązek wzajemnego uzależniania rozstrzygnięć i koncepcji, poza zasadą niesprzeczności zaleceń i polityk oraz zasadą uwzględnienia zadań szczebla krajowego i ponadregionalnego w dokumentach o węższej właściwości terytorialnej. W kontekście powiatowego programu ochrony zabytków dokumenty szczebla gminnego stanowią zasób źródłowy, który winien być uwzględniany w zakresie ustawowych kompetencji i celów działania administracji samorządowej szczebla powiatowego. Ustawowy podział kompetencji i autonomia decyzyjna jednostek samorządu terytorialnego skutkują rozdzielnością treści dokumentów strategicznych każdej z jednostek samorządowych.

W zakresie kształtowania strategii ochrony zabytków w skali powiatu celowe jest budowanie mechanizmów przepływu informacji o równoległej realizacji zadań z tego obszaru w gminach. Aktualnie w skali powiatu nowosądeckiego odnotowano trudności w przepływie informacji, co do realizacji gminnych programów ochrony zabytków i gminnych ewidencji zabytków. Zgodnie z rozpoznaniem tematu gminnymi programami ochrony zabytków dysponują nieliczne gminy z terenu powiatu. Są to: Muszyna (program na lata 2017 – 2020), Piwniczna – Zdrój (program na lata 2016 – 2019), Podegrodzie (program na lata 2017 – 2020), zdezaktualizowały się programy gmin Kamionka Wielka (do 2017) oraz Grybów (do 2017). Natomiast większość gmin dysponuje *Programami rewitalizacji*, które obejmują też problematykę ochrony zabytków. W przypadku dużych skupisk zabudowy historycznej, jak w Krynicy, Muszynie, czy Starym Sączu zagadnienia rewitalizacji ściśle wiążą się z ingerencją w substancję historyczną miejscowości. Nie wszystkie gminy z terenu powiatu dysponują gminnymi ewidencjami zabytków. W przypadku istniejącej dokumentacji zauważa się

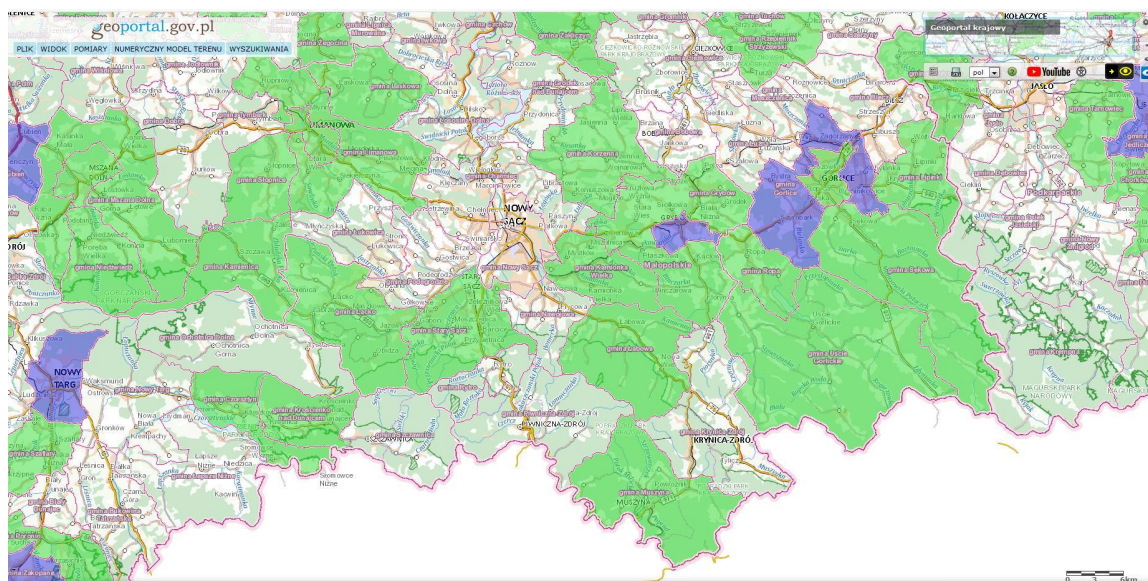
zróznicowany stopień ich aktualności i dostępności. Dla gmin, które nie opracowały dotąd własnej ewidencji zabytków obowiązującym stanem rozpoznania zasobu jest wojewódzka ewidencja zabytków prowadzona przez wojewódzkiego konserwatora zabytków (w praktyce przez Delegaturę Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Nowym Sączu). Gminna ewidencja zabytków z zasady prawnej musi odzwierciedlać zawartość rejestru zabytków i wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz może zawierać większą liczbę obiektów, uznanych z perspektywy lokalnej, za wartościowe w kontekście historycznym, artystycznym lub naukowym. Zatem liczba obiektów w wojewódzkiej ewidencji zabytków określa dolną graniczną liczbę obiektów o wartościach zabytkowych, która może zostać powiększona w wyniku rozpoznania w terenie (choć nie ma takiego zobowiązania prawnego, tylko możliwość) w przypadku zrealizowania obowiązku założenia gminnej ewidencji zabytków. Zatem łącznie w skali powiatu w gminnych (a w razie braku gminnych, w wojewódzkich) ewidencjach zabytków znajduje się 2770 obiektów.

Ilość obiektów zabytkowych w gminach według danych gminnych lub wojewódzkich ewidencji zabytków

L.p.	Gmina	Ilość obiektów w ewidencji	Rodzaj ewidencji G - gminna W – wojewódzka (oznacza brak ewidencji gminnej)
1.	Chełmiec	278	W
2.	Gródek nad Dunajcem	97	W
3.	Grybów ,	74	G
4.	Grybów miasto	55	G
5.	Kamionka Wielka	65	G
6.	Korzenna ,	58	G
7.	Krynica ,	244	G
8.	Łabowa	328	W
9.	Łącko	271	W
10.	Łososina Dolna	116	W
11.	Muszyna,	136	G
12.	Nawojowa	24	G
13.	Piwniczna	223	G
14.	Podegrodzie	88	G
15.	Rytko	113	W
16.	Stary Sącz	600	G
RAZEM:		2770	10 G/ 6 W

Przeważające obszary powiatu są też pokryte miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego. Wszystkie plany w procesie uzgadniania i uchwalania podlegają obligatoryjnemu uzgodnieniu wojewódzkiego konserwatora zabytków, co stanowi rękojmię właściwego odniesienia do problematyki ochrony zabytków i ustanawiania form ochrony zabytków w postaci stref ochrony konserwatorskiej w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. Z mocy prawa w zapisach ochronnych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów ujętych w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków. Stąd istotnym jest problem aktualizowania gminnej (i wojewódzkiej) ewidencji zabytków, by odzwierciedlała stan faktyczny i realne wartości historyczne, artystyczne i naukowe zabytków nieruchomości z terenu danej gminy. Stan pokrycia terenu powiatu miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego obrazuje załączona poniżej mapa.⁹

Stan pokrycia terenu powiatu nowosądeckiego miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego

Kolor zielony - plany obowiązujące, kolor niebieski – plany w procesie uchwalania

Istotnym narzędziem diagnozowania stanu gmin powiatu nowosądeckiego są Gminne Programy Rewitalizacji. Planowanie oraz realizacja kompleksowych projektów rewitalizacyjnych, obejmujących sferę przestrzenną, społeczną, gospodarczą, środowiskową i kulturową, a tym samym odpowiadających na indywidualny zestaw zidentyfikowanych problemów danego obszaru stanowi nową możliwość prawno – finansową, w zgodzie z

⁹ Źródło: <https://mapy.geoportal.gov.pl>

założeniami Ustawy z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 802, 1086.). Rewitalizację należy rozumieć jako: wyprowadzanie ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych poprzez przedsięwzięcia całościowe (integrujące interwencję na rzecz społeczności lokalnej, przestrzeni i lokalnej gospodarki), skoncentrowane terytorialnie i prowadzone we współpracy z lokalną społecznością, w sposób zaplanowany oraz zintegrowany przez określenie i realizację programów rewitalizacji. Ochrona zabytków nie jest priorytetem rewitalizacji, ale może stanowić istotny czynnik programu, szczególnie w poddanych procesom degradacji centrach historycznych miast i zespołach zabudowy historycznej. Opracowanie Gminnego Programu Rewitalizacji wymaga sporządzenia szczegółowej diagnozy w szeroko rozumianym obszarze zagadnień społecznych, a w drugiej kolejności także gospodarczych, przestrzenno-funkcjonalnych, technicznych i środowiskowych. Zasady opracowania diagnozy reguluje cytowana Ustawa o rewitalizacji z dnia 9 października 2015 roku oraz Wytyczne w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020 opracowane przez Ministra Infrastruktury i rozwoju w lipcu 2015 roku. Diagnoza, która obejmuje również czynniki środowiska kulturowego, pozwala wskazać obszary o największej koncentracji zjawisk kryzysowych, a w konsekwencji wyznaczyć obszar zdegradowany i obszar rewitalizacji. To dla tych obszarów ostatecznie definiuje się katalog działań, które –konsekwentnie wdrażane i realizowane – służą wyzdziwnięciu się z sytuacji kryzysowej lub przynajmniej minimalizowaniu jej skutków. Mimo, że Gminne Programy Rewitalizacji nie są dedykowane zagadnieniom ochrony zabytków, to zawarte w nich diagnozy, odniesienia do środowiska kulturowego oraz przyjęte działania w znacznej części przypadków odnoszą się do sytuacji obiektów zabytkowych i krajobrazu kulturowego, stąd mają również wartość dokumentów źródłowych dla powiatowego programu ochrony zabytków. Jednocześnie konstatacje, iż:

„unikatowe walory kulturowe i przyrodnicze (atrakcyjność położenia, walory krajobrazowe, zabytki) mogą zostać wykorzystane w celu aktywizacji gospodarczej obszaru rewitalizacji, szczególnie w branżach turystycznych, gastronomicznych, kreatywnych, tradycyjnych rzemiosł itp.” oraz, że: *„potencjał społeczny obszaru, w szczególności poczucie dumy z miejsca zamieszkania może być istotnym czynnikiem przywrócenia energii i aktywności na obszarze objętym kryzysem i przeciwdziałania trwałej emigracji (przede wszystkim) młodych ludzi.”*¹⁰

wskazują, że programy i procesy rewitalizacji mogą w znaczącym stopniu opierać się na zasobach kulturowych i dążyć do ich utrwalenia, przez co stają się działaniem synergicznym w procesie ochrony zabytków. Pozytywny wymiar działań rewitalizacyjnych w zakresie ochrony zabytków wymaga jednak zrównoważonego podejścia do problemów i

¹⁰ Gminny Program Rewitalizacji Gminy Rytko na lata 2016-2023,
http://www.rpo.malopolska.pl/download/program-regionalny/rewitalizacja/009_Rytko.pdf

uwzględniania w działaniach zasad i doktryn konserwatorskich oraz formułowania założeń modernizacji i adaptacji obiektów historycznych z poszanowaniem ich specyfiki i wartości zabytkowych. Charakterystyczne dla powiatu nowosądeckiego nagromadzenie gminnych programów rewitalizacji, jest z jednej strony miarą przedsiębiorczości samorządów gminnych, z drugiej ważnym składnikiem diagnozy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego w regionie. Uwzględnianie problematyki zabytków w programach ma też charakter zwrotnego potwierdzenia znaczenia zasobów dziedzictwa kulturowego w potencjale ekonomiczno – rozwojowym powiatu.

Wykaz Gminnych Programów Rewitalizacji z terenu powiatu nowosądeckiego¹¹

L.p.	GMINA	TYTUŁ PROGRAMU	NA LATA
1.	CHEŁMIEC	Gminny Program Rewitalizacji Gminy Chełmiec na lata 2016 –2020 przyjęty uchwałą nr XXXV/682/2017 Rady Gminy Chełmiec z dnia 30 sierpnia 2017 r.	2016 - 2020
2.	GRÓDEK NAD DUNAJCEM	Gminny Program Rewitalizacji Gminy Gródek nad Dunajcem na lata 2017 – 2022 przyjęty uchwałą nr XL/273/2017 Rady Gminy Gródek nad Dunajcem z dnia 26 lipca 2017 r. zaktualizowany uchwałą nr XLI/281/2017 Rady Gminy Gródek nad Dunajcem z dnia 25 września 2017 r.	2017 - 2022
3.	GRYBÓW	Gminny Program Rewitalizacji Gminy Grybów na lata 2018 –2025 przyjęty uchwałą nr XXXIV/339/2018 Rady Gminy Grybów z dnia 5 lipca 2018 r	2018 - 2025
4.	GRYBÓW - MIASTO	Gminny Program Rewitalizacji dla Miasta Grybów na lata 2016 –2022 przyjęty uchwałą XXXIV/173/2017 Rady Miejskiej w Grybowie z dnia 11 kwietnia 2017 r.	2016 - 2022
5.	KAMIONKA WIELKA	Gminny Program Rewitalizacji Gminy Kamionka Wielka na lata 2016 – 2023 przyjęty uchwałą nr XXVII/238/2017 Rady Gminy Kamionka Wielka z dnia 30 maja 2017 r. zaktualizowany uchwałą nr XXXVIII/330/2018 Rady Gminy Kamionka Wielka z dnia 23 kwietnia 2018 r.	2016 - 2023
6.	KORZENNA	Gminny Program Rewitalizacji Gminy Korzenna na lata 2017 –2022 przyjęty uchwałą nr XXIV/237/2017 Rady Gminy Korzenna z dnia 10 marca 2017 r.	2017 - 2022
7.	KRYNICA - ZDRÓJ	Gminny Program Rewitalizacji Krynicy -Zdroju na lata 2016 –2023 przyjęty uchwałą Nr XXXIII.227.2017 Rady Miejskiej w Krynicy-	2016 -- 2023

¹¹ Opracowanie własne, wg. wykazu programów rewitalizacji gmin województwa małopolskiego <https://www.rpo.malopolska.pl/download/program-regionalny/rewitalizacja/wykaz/Wykaz-programow-rewitalizacji-gmin-województwa-malopolskiego-20200505.pdf>

		Zdruju z dnia 6 marca 2017 r.	
8.	ŁABOWA	Gminny Program Rewitalizacji Gminy Łabowa na lata 2016 -2022 przyjęty uchwałą nr XXXVI/243/2017 Rady Gminy Łabowa z dnia 4 maja 2017 r	2016 - 2022
9.	ŁACKO	Gminny Program Rewitalizacji dla Gminy Łacko na lata 2016 -2022 przyjęty uchwałą nr 39/XXXII/2017 Rady Gminy Łacko z dnia 27 kwietnia 2017 r.	2016 - 2022
10.	MUSZYNA	Gminny Program Rewitalizacji dla Gminy Muszyna na lata 2016-2023 przyjęty uchwałą nr XXXV.398.2017 Rady Miasta i Gminy Uzdrowskiej Muszyna z dnia 22 maja 2017 r	2016 - 2023
11.	NAWOJOWA	Gminny Program Rewitalizacji dla Gminy Nawojowa na lata 2016 -2024 przyjęty uchwałą nr XXXIII/310/17 Rady Gminy Nawojowa z dnia 28 kwietnia 2017 r.	2016 - 2024
12.	PIWNICZNA - ZDRÓJ	Gminny Program Rewitalizacji Miasta i Gminy Piwniczna Zdrój na lata 2016 –2023 przyjęty uchwałą nr XXXVI/233/17 Rady Miasta i Gminy Piwniczna Zdrój z dnia 31 marca 2017 r	2016 - 2023
13.	PODEGRODZIE	Gminny Program Rewitalizacji dla Gminy Podegrodzie na lata 2017 –2023 przyjęty uchwałą nr XXVII/304/2017 Rady Gminy Podegrodzie z dnia 12 czerwca 2017 r. zaktualizowany uchwałą nr XL/461/2018 Rady Gminy Podegrodzie z dnia 30 lipca 2018 r	2017 - 2023
14.	RYTRO	Gminny Program Rewitalizacji Gminy Rytro na lata 2016-2023 przyjęty uchwałą nr XXIII/162/2016 Rady Gminy Rytro z dnia 28 listopada 2016 r. zaktualizowany uchwałą nr XLII/270/2018 Rady Gminy Rytro z dnia 25 czerwca 2018 r. zaktualizowany uchwałą nr IV/31/19 Rady Gminy Rytro z dnia 14 stycznia 2019 r.	2016 - 2023
15.	STARY SĄCZ	Gminny Program Rewitalizacji dla Gminy Stary Sącz na lata 2016 –2020 przyjęty uchwałą nr XXXIV/514/2017 Rady Miejskiej w Starym Sączu z dnia 24 kwietnia 2017 r. zaktualizowany uchwałą nr XLIX/790/2018 Rady Miejskiej w Starym Sączu z dnia 25 czerwca 2018 r	2016 - 2020

I – 4. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO - relacje programu opieki nad zabytkami z dokumentami programowymi powiatu

Strategia Rozwoju Powiatu Nowosądeckiego

Dokumentem podstawowym w zakresie kształtowania strategii rozwoju powiatu jest „Program Rozwoju Powiatu Nowosądeckiego do roku 2020”, przyjęty Uchwałą nr 291/XXX/18 Rady Powiatu Nowosądeckiego z dnia 1 marca 2018 r. w sprawie przyjęcia Programu Rozwoju Powiatu Nowosądeckiego do roku 2020, który został opracowany na bazie uchwalonej w 2011 roku Aktualizacji Strategii Rozwoju Powiatu Nowosądeckiego na lata 2011-2020. Charakter dokumentu odzwierciedla sformułowany cel, mówiący, że „Powiat Nowosądecki jest obszarem Europy o dużych możliwościach rozwoju”. Podstawą do opracowania Programu Rozwoju Powiatu Nowosądeckiego do 2020 roku była ocena, sporządzona przez Zarząd Powiatu, odnośnie zrealizowanych dotychczas celów i zadań oraz uwarunkowań prawnych powiatu. Dokument zawiera diagnoza stanu aktualnego Powiatu Nowosądeckiego, scenariusze rozwoju oraz określa Priorytetowe kierunki rozwoju Powiatu Nowosądeckiego. Istotną częścią dokumentu jest zdefiniowanie misji i wizji rozwoju Powiatu Nowosądeckiego do 2020 roku, wskazanie celów strategicznych oraz celów operacyjnych i kierunków działań w przyjętej perspektywie czasowej. Dokument zachowuje zbieżność z ustaleniami Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011-2020 oraz dokumentem planistycznym z poziomu Subregionu Sądeckiego jakim jest Subregionalny Program Rozwoju do roku 2020.

Realizacja założeń strategii rozwoju jest przedmiotem monitoringu strategicznego, który stanowi podstawę ewaluacji Programu Rozwoju Powiatu Nowosądeckiego. Monitoring obejmuje ocenę długoterminowych działań władz powiatu w zakresie zaspokojenia potrzeb wspólnoty lokalnej oraz budowania pozycji konkurencyjnej. a podstawie ewaluacji Programu Rozwoju podejmowane są decyzje dotyczące konieczności aktualizacji Strategii. Efekty monitoringu realizacji Programu Rozwoju, przedstawiane są cyklicznie (2018, 2019, 2020 w przygotowaniu) w postaci raportu, który jest podstawą do oceny postępu we wdrażaniu ustaleń strategicznych. W zależności od wyniku tej oceny wnioski zawarte w raporcie sygnalizują potrzeby:

- intensyfikacji, bądź ograniczenia podejmowanych kierunków działań,
- aktualizacji i modyfikacji zapisów Programu Rozwoju,

- kontynuacji dotychczasowych kierunków działań (planowanych przedsięwzięć). Zatem, mimo iż strategia obejmuje okres kończący się w 2020, należy spodziewać się kontynuacji zasadniczych celów i kierunków działania. Z perspektywy programu ochrony zabytków powiatu nowosądeckiego istotna jest relacja Programu Rozwoju, do zasobów dziedzictwa kulturowego regionu.

W programie, w warstwie diagnostycznej, w charakterystyce miast i gmin powiatu nowosądeckiego dostrzeżono i wskazano zasoby zabytkowe każdej z gmin. W dokumencie znalazła się również ogólna charakterystyka dziedzictwa kulturowego rozumianego, jako materialne niematerialne. Znamienne, że bardziej szczegółowa charakterystyka zabytków, znalazła się w części opracowania zatytułowanej „Turystyka”. Odnotowano tam:

Szlak Cerkwi Łemkowskich, który obejmuje 10 cerkwi zlokalizowanych w miejscowościach: Krynica-Zdrój, Berest, Polany, Piorunka, Czyrna, Mochnaczka, Tylicz oraz Muszynka.

W dokumencie wskazano też zabytki architektury warte zwiedzenia. Wymieniono wśród nich:

- drewniane cerkwie, m.in. w: Andrzejówce, Bereście i Czyrnej, Boguszy, Binczarowej, Dubnym i Jastrzębiku, Królowej Górnej, Leluchowie oraz w Łabowej – cerkiew murowaną;
- dawne dwory i zespoły parkowo-dworskie, m.in. w: Chełmcu, Dąbrowej, m. Grybów, Korzennej, Łososinie Dolnej, Marcinkowicach gm. Chełmiec, m. Muszyna, w Nawojowej, Polnej gm. Krynica-Zdrój, Witowicach Dln. gm. Łososina Dolna, w Wielogłowach gm. Chełmiec;
- kościoły zabytkowe, m.in. w: Barcicach, Brzeznej gm. Podegrodzie, Chomranicach gm. Chełmiec, Czarnym Potoku gm. Łącko, Jazowsku gm. Łącko, Kruźlowej gm. Grybów, w Lipnicy Wlk. gm. Korzenna, Moszczenicy Niższej gm. Stary Sącz, w Ptaszkowej gm. Grybów, w Kamionce Wielkiej, w Mystkowie;
- grodziska, m.in.: w Marcinkowicach gm. Chełmiec, Maszkowicach gm. Łącko, Podegrodziu;
- ruiny zamków, m.in.: w Rożnowie gm. Gródek nad Dunajcem, w Rytrze;
- klasztory m.in. Zespół Klasztorno-Kościelny ss. Klarysek, w Starym Sączu.

Wskazano również miejscowości najczęściej odwiedzane przez turystów. W większości miejscowości te są jednocześnie największymi skupiskami obiektów zabytkowych w regionie. Stąd wśród mocnych stron powiatu wymieniono bogaty zasób zabytków. Wynikiem takiej oceny jest sformułowanie celu strategicznego zawierającego wskazania ochronne:

CEL STRATEGICZNY II:

Rozwój sfery społecznej powiatu poprzez wysoki poziom ochrony zdrowia oraz pomocy społecznej, **zachowanie bogactwa przyrody i kultury powiatu** oraz likwidację bezrobocia.

Celowi temu podporządkowano jeden z celów operacyjnych:

II.2 Rozwój kultury i ochrona dziedzictwa kulturowego,

z którym powiązано kierunki działania:

II.2.1 Wspieranie odnowy i renowacji zabytkowych obiektów na terenie powiatu

II.2.2 Wspieranie działań zmierzających do zachowania zasobów dziedzictwa kultury i historii regionu

II.2.3 Ochrona i promocja dziedzictwa kulturowego powiatu

II.2.4 Organizacja imprez kulturalnych promujących lokalne dziedzictwo

II.2.5 Rewitalizacja zabytków

Działania te wpisują się w budowanie docelowej WIZJI powiatu, w której:

Powiat nowosądecki jest – obszarem o bogatej ofercie turystycznej i kulturalnej, zapewniającym mieszkańcom możliwość rozwoju i wysoką jakość życia, atrakcyjnym do prowadzenia działalności gospodarczej.

Co istotne, w raporcie z monitoringu wdrażania Programu, w 2019 r. odnotowano pozytywne wskaźniki odnośnie przytoczonych kierunków działań. dla celu operacyjnego II.2 Rozwój kultury i ochrona dziedzictwa kulturowego. Zarówno wskazanie podmiotów odpowiedzialnych za realizację celów operacyjnych, takich jak: Wydział Edukacji Kultury i Sportu, Biuro Promocji i Wspierania Organizacji Pozarządowych, jednostki organizacyjne Powiatu Nowosądeckiego, oraz inne podmioty, które w zakresie swoich kompetencji realizują przedmiotowe zadania, jak i wykazanie osiągniętych wskaźników realizacji celów i zadań dla celu operacyjnego II.2. w latach 2018 9 2019 potwierdzają skuteczne funkcjonowanie systemu ochrony zabytków w skali powiatu.

Zatem strategia rozwoju powiatu jawi się jako dokument współkierunkowy i zgodny z założeniami programu ochrony zabytków oraz uwiarygadnia ramy działań określanych w programie ochrony zabytków. Dla konstruowania programu szczególnie ważne są zidentyfikowane atuty i bariery obszaru: „Kultura i ochrona dziedzictwa kulturowego,” gdyż można z nich wyprowadzić wprost wskazania do optymalizacji systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w skali powiatu. Bowiem, jako „Atuty” wskazano:

1. Atrakcyjność kulturową powiatu
2. Liczne wydarzenia kulturalne
3. Wielokulturowość, (powroty do korzeni), bogatą i zróżnicowaną kulturę mniejszości etnicznych.

Wśród „barier” zidentyfikowano:

1. Niewystarczający stan edukacji kulturalnej społeczności powiatu
2. Niską dostępność dóbr kultury, brak dostępu do kultury „wysokiej” (teatr, filharmonia)
3. Brak zintegrowanej oferty (jeden bilet wstępu do wielu obiektów)
4. Kultura ludowa – ryzyko zamknięcia się w jej kręgu.

Zadanie utrzymania i rozwoju „Atutów” oraz przełamywania, czy minimalizowania „Barrier” stanowią jednoznaczne wyzwania również dla programu ochrony zabytków powiatu nowosądeckiego.

Raport o stanie Powiatu

Dokumentami istotnymi dla diagnozy stanu środowiska kulturowego i zabytków w powiecie oraz dla oceny dotychczasowych polityk ochronnych są sporządzane corocznie raporty o stanie powiatu. Są to dokumenty wymagane prawem, gdyż zgodnie z art. 30a ust. 1 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 511), zarząd powiatu co roku do dnia 31 maja przedstawia radzie powiatu raport o stanie powiatu. Raport obejmuje podsumowanie działalności zarządu powiatu w roku poprzednim, w szczególności realizację polityk, programów i strategii i uchwał rady powiatu. Rada powiatu rozpatruje raport podczas sesji, na której podejmowana jest uchwała rady powiatu w sprawie udzielenia lub nieudzielenia zarządowi absolutorium. Nad przedstawionym raportem o stanie powiatu przeprowadza się debatę. Jest to zatem dokument zarządczy i kontrolny umożliwiający modyfikowanie polityk i strategii w obszarach istotnych dla powiatu. Dotychczas upubliczniono dwa raporty, dotyczą roku 2018 i 2019. Raporty odpowiednio przyjęto Uchwałą Zarządu Nr 209/2019 z dnia 29 maja 2019 roku i Uchwałą Zarządu Nr 566/2020 z dnia 27 maja 2020 roku. Jest to materiał źródłowy umożliwiający charakterystykę bieżących działań Zarządu oraz wnioskowanie, co do optymalizacji kierunków działań. Tematyka dziedzictwa kulturowego i zabytków jest na łamach raportu reprezentowana, a zawarte tam dane liczbowe i rzeczowe ilustrują rzeczywiste zaangażowanie powiatu w działania z zakresu ochrony zabytków.

Uchwała Nr 187/XVI/20 Rady Powiatu Nowosądeckiego z dnia 27 listopada 2020 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze powiatu nowosądeckiego.

Aktem prawnym o fundamentalnym znaczeniu dla warunków ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w granicach powiatu jest przytoczona Uchwała Rady Powiatu Nowosądeckiego z

dnia 25 września 2020 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze powiatu nowosądeckiego. Jest to istotne uwarunkowanie wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego w powiecie, w związku z cyklicznym konkursem pod nazwą „Ochrona zabytków” realizowanym ze środków budżetowych powiatu. Charakter działania wiąże się z interwencyjną i reaktywną rolą Starosty i szerzej powiatu, jako jednostki administracji publicznej. Wyraża to art. 2 Uchwały, który określa, iż:

Z budżetu powiatu nowosądeckiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze powiatu nowosądeckiego, posiadających istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub naukowe oraz będących w złym stanie technicznym.

Uchwała precyzuje zadania, na realizację których może być udzielona dotacja z budżetu powiatu nowosądeckiego, które obejmują:

- 1) przedsięwzięcia, które polegają na prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach nieruchomych, wpisanych do rejestru zabytków;
 - 2) prace konserwatorskie i restauratorskie zabytków ruchomych, wpisanych do rejestru zabytków;
 - 3) badania konserwatorskie lub architektoniczne substancji zabytkowej.
3. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane zabytku może finansować nakłady konieczne, obejmujące:
- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
 - 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
 - 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
 - 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
 - 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
 - 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza;
 - 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
 - 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
 - 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
 - 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;

- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Jednocześnie stwierdza się, iż „przy udzielaniu dotacji respektuje się zasady: otwartości, konkurencji, jawności, przejrzystości, apolityczności.”

Istotne jest, iż o dotację może ubiegać się każdy podmiot będący właścicielem lub posiadaczem zabytku, jeżeli posiadanie to oparte jest o tytuł prawny do zabytku wynikający z użytkowania wieczystego, ograniczonego prawa rzeczowego, trwałego zarządu. Tym samym Uchwała wpisuje się w koncepcje tworzenia partnerstwa publiczno – prywatnego dla ochrony zabytków rozumianych, jako dobro wspólne lokalnej społeczności i ogółu obywateli. W uchwale określono tryb przyjmowania, rozpatrywania i oceny wniosków oraz ich zawartość merytoryczną. Wskazano rolę Komisji Kultury i Ochrony Dóbr Kultury Rady Powiatu Nowosądeckiego oraz Wydział Edukacji, Kultury i Sportu Starostwa Powiatowego w procedurze dotacyjnej. Istotnym elementem uchwały są określenia kryteriów wyboru beneficjentów. W procedurze oceny wniosku uwzględnia się kryteria:

- :1) duże znaczenie zabytku dla dziedzictwa kulturowego, ze szczególnym uwzględnieniem jego wartości historycznej, naukowej lub artystycznej oraz dostępności dla społeczeństwa,
- 2) stan zagrożenia, w jakim znajduje się obiekt wymagający prac lub robót przy zabytku,
- 3) racjonalne uzasadnienie kosztów realizacji planowanych prac lub robót oraz zaangażowanie finansowe podmiotu występującego o dotację, a także wskazanie innych źródeł finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku,
- 4) kontynuacja prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych dotowanych uprzednio z budżetu powiatu nowosądeckiego.

Trzeba podkreślić, iż Uchwała stanowi instrument pozwalający na realizację uregulowań prawnych wynikających z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad

zabytkami. Uchwała określa zasady, tryb oraz cele i rodzaje zadań, na realizację których można ubiegać się o dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane zabytków oraz sposób udzielania i wykorzystywania dotacji z budżetu powiatu nowosądeckiego. Jest to istotne uwarunkowanie systemu ochrony zabytków w skali powiatu.

II CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW I ANALIZA STANU DZIEDZICTWA ORAZ KRAJOBRAZU KULTUROWEGO POWIATU NOWOSĄDECKIEGO

II - 1 Historia regionu

Uwarunkowania naturalne i dziejowe kształtowały aktywność dziesiątków pokoleń mieszkańców ziemi sądeckiej. Z perspektywy programu ochrony zabytków należy dostrzec zależność historii i zachowanych zasobów zabytków, które są jej świadectwami. Postrzeganie zabytków wraz z ich kontekstem historycznym, kulturowym i krajobrazowym odpowiada współczesnemu rozumieniu dziedzictwa, co wyrażają międzynarodowe dokumenty doktrynalne konserwatorstwa.¹²

Tereny powiatu sądeckiego rozpościerają się w Kotlinie Sądeckiej, w dolinach Dunajca i Popradu, na zboczach Beskidu Sądeckiego i Niskiego oraz na Pogórzu Karpackim. Są to tereny o zróżnicowanej fizjografii i różnych formach nasycenia osadnictwem. Jednak od pradziejów były to tereny penetrowane przez człowieka, który w naturalnych warunkach regionu znajdował dogodne obszary do gospodarowania i mieszkania. Badania historii ziemi sądeckiej mają długą tradycję, a pionierzy tych badań, jak Szczęsny Morawski, czy ksiądz Jan Sygański (SJ) należą do grona postaci o wielkich zasługach dla polskiej kultury.¹³

Pradzieje regionu można zgłębiać dzięki badaniom i źródłom archeologicznym. Najstarsze znaleziska potwierdzające obecność człowieka na tych terenach pochodzą z epoki górnego paleolitu (ok. 35 000 - 10 000 lat przed Chrystusem). Z osiadłym, rolniczym osadnictwem w żyznej Kotlinie Sądeckiej mamy do czynienia od epoki neolitu (ok. 4 500 – 1 800 lat przed Chrystusem). Znaleziska koncentrują się w gminach Chełmiec i Grybów oraz w okolicach Jeziora Rożnowskiego. Epoki brązu i żelaza zdominowane były przez osadnictwo związane z kulturą łużycką, co przejawia się bogatą siecią grodów, osad obronnych i cmentarzysk, obecnych wzdłuż doliny Dunajca i jego dopływów. Po regresie osadniczym spowodowanym

¹² Deklaracja z Quebec o ochronie ducha miejsca (Québec Declaration on the Preservation of the Spirit of Place – deklaracja przyjęta w Quebec, Kanada przyjęta przez 16 Zgromadzenie Generalne ICOMOS 4 października 2008); Karta z Quebec o interpretacji i prezentacji miejsc dziedzictwa kulturowego (The ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites przyjęta przez 16 Zgromadzenie Generalne ICOMOS 4 X 2008.).

¹³ Sądeczyzna w historiografii, literaturze i mediach, pod redakcją Bolesława Farona, Kraków 2013.

wędrówką ludów, najpewniej pod koniec V i w ciągu VI wieku interesujący nas obszar zasiedliła ludność słowiańska i od tego czasu datuje się ciągłość tradycji osadniczych. Między VIII a X w. rozwijają się na ziemiach polskich organizmy państw plemiennych (państwo Wiślan), które ustępują ekspansji dynastii Piastów. Zabytkami z tych czasów są grodziska – pozostałości grodów z Naszacowic, Chełmca i Marcinkowic. Istotną rolę kulturotwórczą i ekonomiczną, tak w pradziejach, jak w średniowieczu i okresie nowożytnym odgrywa trakt komunikacyjny w dolinach Popradu i Dunajca. Tradycja historyczna o pobycie świętego Świerada w pustelni koło Tropia, w ostatnich latach X w., przypomina o procesie chrystianizacji, który był podsycany przez misjonarzy z południa (św. Świerad był związany z Nitrawą, ośrodkiem kultowym z terenu dzisiejszej Słowacji). Między X, a XIII w. kasztelania sądecka staje się ważnym ogniwem organizacji władztwa piastowskiego. Jakkolwiek rozstrzygniemy naukowy spór o „wędrówkę Sącza”, którego pierwotne położenie badacze wskazują w różnych kontekstach przestrzennych, to rolę regionu, jako centrum osadniczego i administracyjnego potwierdzają źródła historyczne i archeologiczne. Utrwalenie rangi ziemi sądeckiej następuje pod rządami Bolesława Wstydliwego. Zapewne w 1257 roku lokowano miasto Sącz (późniejszy Stary Sącz), które przeszło na własność księżnej Kingi – żony Bolesława i wraz z fundacją klasztoru klarysek w 1280 r. wzmocniło swą rolę centrum cywilizacyjnego i gospodarczego regionu. Jednocześnie od około 1288 w południowej partii obszaru kształtują się dobra biskupów krakowskich, zwane z czasem Państwem Muszyńskim. U schyłku XIII i w XIV w. dzięki inicjatywie monarchów i akcji osadniczej na prawie niemieckim, wspieranej przez możnowładców i kościół ustaliła się sieć osadnicza Sądeckizny. Wacław II w 1292 r. lokował miasto Nowy Sącz, który przejął rolę centrum administracyjnego i gospodarczego regionu. Władysław Łokietek i Kazimierz Wielki lokowali miasta Tylicz przed 1325 r., Muszyna – ok. 1340, Grybów – 1340, Piwniczna – 1348. Decydujących o zamożności regionu szlaków handlowych i strategicznych strzegły wzniesione w XIV w. zamki – Rożnów, Nowy Sącz, Rytro, Muszyna. Za rozwojem osadnictwa postępował wzrost sieci parafialnej. W 1448 r. kardynał Zbigniew Oleśnicki erygował kolegiatę w Nowym Sączu. Powstały wówczas archidiakoniat sądecki w granicach diecezji krakowskiej wzmocnił rangę regionu. W wiekach XV – XVII trwał rozwój gospodarczy i kulturowy Sądeckizny. Korzystano z handlu z sąsiednim królestwem węgierskim (ważny element to handel winem), rozwijano gospodarkę folwarczną. Od drugiej połowy XV w., z nasileniem w XVI wieku w południowej części regionu rozwijało się osadnictwo wołoskie związane z typem gospodarki pasterskiej przystosowanym do warunków górskich. Impulsy osadnicze wiązały się z przepływaniem ze wschodu, wzdłuż grzbietu Karpat, fal ludności wołosko – ruskiej związanej z obrządkiem wschodnim kościoła

chrześcijańskiego. W tyglu kulturowym otwartym na wpływy wschodu i zachodu oraz pierwiastki kultury pasterskiej Karpat, wykształciły się autonomiczne wzorce kulturowe i odrębność kulturowa Łemków. Kres fermentowi reformacyjnemu położyli nowosądeckcy jezuici sprowadzeni do miasta w Schyłek średniowiecza i początki nowożytności, to twórczy okres artystyczny w regionie, w którym sztuka pozostaje w kręgu oddziaływania Krakowa i jednocześnie wpisuje się w dominujące nurty sztuki europejskiej. Jak w skali całej Rzeczypospolitej załamanie rozwoju następuje w dobie „potopu szwedzkiego”, w 1655 r. Kryzys pogłębia w 1657 r. przemarsz przez Sądeczczyznę wojsk księcia Rakoczego, sprzymierzonego ze Szwedami. Regres gospodarczy oraz zaostrzenie konfliktów społecznych skutkuje zjawiskiem zbiegostwa i zbójnictwa, które znajduje na Sądeczczyźnie dogodne warunki rozwoju. Sytuacja geograficzno – topograficzna sprawiła, że Sądeczczyzna stała się też istotnym teatrem działań Konfederatów Barskich. Powstał warowny obóz w Izbach koło Tylicza, toczono walki o Nowy Sącz. Konfederacja wygasła w połowie 1770 r., zaś Sądeczczyzna została wcielona do Austrii i odgradzona „kordonem sanitarnym” od ziem polskich. Była to zapowiedź akcji rozbiorowej z 1772 r. Sądeczczyzna, jako część Galicja dostała się we władanie Monarchii Habsburskiej, w ramach zaboru austriackiego. W 1782 r. na skutek reformy administracyjnej Nowy Sącz stał się stolicą jednostki administracyjnej - cyrkułu sądeckiego, co stało się podstawą dziewiętnastowiecznego rozwoju miasta. W wyniku reform administracji kościelnej przestał istnieć archidiaconat sądecki, a Sądeczczyzna znalazła się w nowo erygowanej rozległej diecezji tarnowskiej. Rządy zaborcze wiązały się z kolejną falą osadnictwa. Cesarz Józef II sprowadził w latach 1781 i 1788 osadników niemieckich, w znacznej mierze protestantów, którzy osiedli między innymi w Nowym Sączu i okolicznych wsiach (w tym: Chełmiec, Biczycze, Stadła, Podrzecze, Świniarsko, Gołkowice, Barcice, Dąbrówka, Biegonice, Kadcza). Rządy Austriaków zapisały się też kasatami dóbr klasztornych i rekwizycjami mienia kościelnego (kasaty józefińskie). Centralistyczne państwo rozwijało sieć komunikacyjną, reformowano administrację, prawo i szkolnictwo. W reakcji budził się ruch niepodległościowy. Napięcia narodowe nie wykluczały społecznych. W 1846 r., w wyniku chłopskiej rabacji podsycanej przez zaborców ucierpiały dwory - szczególnie w północnej części regionu (okolice Nowego Sącza i Grybowa oraz Rożnów). Poprawa sytuacji następuje w drugiej połowie XIX w., zwłaszcza w tak zwanej dobie autonomicznej, w której osłabiona Monarchia Habsburska dopuściła do form samorządu prowincjonalnego, a Galicja stała się najbardziej liberalnie zarządzaną częścią ziem polskich. Istotnym czynnikiem rozwojowym było uruchomienie „kolei żelaznej” – z Tarnowa do Leluchowa w 1876 r. W 1911 r. zbudowano linię do Krynicy, która przez cały wiek XIX zyskiwała na znaczeniu, jako uzdrowisko. Kolej i źródle ilustrują dwa kierunki rozwoju regionu – industrialny (rejon

Nowego Sącza) oraz uzdrowiskowy (uzdrowiska karpackie). W północnej części regionu dominowało rolnictwo. Do połowy XX w. żywa pozostawała tradycja gospodarki pasterskiej na beskidzkich halach i w łemkowskich wsiach. Można wspomnieć jeszcze o gospodarce leśnej, która zwłaszcza w dobrach Stadnickich z Nawojowej prowadzona była z dużą umiejętnością i świadomością wartości lasów karpackich. W dobie autonomicznej Sądecczyzna była ważnym centrum ruchu niepodległościowego, w czym między innymi rolę odgrywał ruch sokolski. Rosnącą rolę odgrywa ruch ludowy, tu w latach 1892-1893 bracia S. i J. Potoczki zakładają Związek Stronnictwa Chłopskiego, jedną z pierwszych partii chłopskich w Galicji. W I wojnie światowej Sądecczyzna staje się sceną walk frontowych. W 1914 wojska rosyjskie wchodzą w głąb Galicji. Walki o Twierdzę Kraków, operacja limanowsko – łapanowska, działania Legionów J. Piłsudskiego, to wydarzenia, które wywierają wpływ na wojenne losy regionu. Po zwycięskiej dla państw centralnych ofensywie gorlickiej w maju 1915 r., jednej z ważniejszych bitew frontu wschodniego I wojny światowej front już w te tereny nie powrócił. W ramach porządkowania pól bitewnych wojskowe oddziały grobownictwa stworzyły sieć zachodniogalicyskich cmentarzy wojennych. To jedyny w swym rodzaju pomnik chwały poległych żołnierzy wpisany w krajobraz i kompozycje cmentarne o najwyższym ładunku wartości humanistycznych i artystycznych. Okres międzywojenny to czas budowy podstaw odrodzonej państwowości, rozwoju przetwórstwa rolnego, burzliwego rozwoju uzdrowisk, zwłaszcza Krynicy i Żegiestowa. W latach 1935–1941 powstał sztuczny zbiornik wodny na Dunajcu – Jezioro Rożnowskie. W międzywojniu postępuje rozwój świadomości kulturowej i aspiracji politycznych Łemków. Nie brak napięć ekonomicznych i społecznych. II wojna światowa zapisała się szczególnie dramatycznie w regionie, gdzie rozgrywane były interesy mniejszości niemieckiej, dokonywała się zagłada Żydów i budziły napięcia w relacjach z Łemkami. Jednocześnie był to teren rozlicznych aktywności konspiracyjnych i obszar stacjonowania oddziałów partyzanckich (1 psp AK). Wyzwolenie Sądecczyzny z rąk niemieckich 20 stycznia 1945 przez Armię Radziecką nie zakończyło okresu niepokoju. Kształtowanie nowego ustroju i przemiany społeczne łączyły się z akcją „Wisła” i wysiedleniem Łemków w 1947 r., z wcześniejszym odpływem ludności o korzeniach niemieckich, z parcelacją gruntów dworskich i nacjonalizacją przemysłu. Antykomunistyczne podziemie i komunistyczne represje czyniły lata powojenne okresem pełnym napięć i ludzkich dramatów. Dla losów Sądecczyzny w drugiej połowie XX w. szczególne znaczenie miał tak zwany „eksperyment sądecki”. 9 maja 1958 r. specjalną uchwałą Rady Ministrów PRL zaakceptowano lokalną inicjatywę gospodarczo – społeczną dotyczącą wdrożenia własnej drogi rozwoju gospodarczego i społecznego. Stawiano na rozwój funkcji uzdrowiskowo-letniskowej i

turystycznej, pobudzenie przemysłu i rzemiosła w oparciu o miejscowe rezerwy surowców i ludzi oraz na intensyfikację sadownictwa i przetwórstwa owocowo-warzywnego. Działania te sprzyjały rozwojowi regionu i przyczyniły się do utrzymania społecznej skłonności do kreatywności i przedsiębiorczości lokalnej, co zaowocowało w okresie transformacji ustrojowych po 1989 r. W latach 1975 – 1999 w podziale administracyjnym kraju funkcjonowało samodzielne województwo nowosądeckie. Był to czas inwestycji, z których część była dotknięta ograniczeniami państwa realnego socjalizmu. Po 1999 utworzono w Nowym Sączu powiat grodzki i odrębnie powiat ziemski, który objął 16 gmin z otoczenia miasta (po południową granicę państwa). Kontynuowane są tradycje przedsiębiorczości, przemysłu spożywczego, ale także uzdrowiskowe i turystyczne regionu. Wartości krajobrazowe i kulturowe należą do istotnych zasobów regionu. Dzieje zapisane są w krajobrazie i zabytkach ziemi sądeckiej.

II.- 2 Charakterystyka dziedzictwa niematerialnego

Obszar powiatu nowosądeckiego należy do najbardziej zróżnicowanych pod względem tradycji ludowej i etnografii. W północnej części dominuje tradycja Lachów Sądeckich, w części północno - wschodniej (np. rejon Grybowa) kultura Pogórzan, w południowo zachodniej Górali Sądeckich, a w południowo wschodniej Łemków. Zatem mamy reprezentowane nie tylko znaczące grupy etnograficzne, ale trzy modele tradycji, ze wszystkimi następstwami przenikania się motywów i obyczajów. Lachy Sądeckie i Pogórzanie reprezentują kulturę małopolskiego, rolniczego niżu, podlegającą wpływom Krakowiaków od północy i Górali od południa. Za centrum kultury Lachów Sądeckich, w którym rozwinęła się ona w najbogatszej formie, uznaje się wieś w okolicach Podegrodzia. Górale Sądeccy wyróżniają się strojem i tradycjami wśród innych grup góralskich, jednocześnie przynależą do wspólnoty Górali Polskich, która sięga przez Pieniny, Podhale, aż po zachodnie krańce Karpat. Jednoczy ich wspólna tradycja gospodarowania w górach, zwłaszcza pasterska, w której wątki wołoskie odnajdujemy również na Łemkowszczyźnie. Łemkowie, których kultura wciąż jest reprezentowana w regionie, mimo powojennych wysiedleń i polityki unifikacyjnej PRL, reprezentują kulturę Rusinów Karpackich i są podzieleni między deklarowaną autonomię kulturowo – etniczną, a wspólnotę z tradycją ukraińską. Jeśli dodamy do tego wewnętrzne zróżnicowanie poszczególnych grup, np. Górali Białych i Czarnych wyróżnianych wśród Górali Sądeckich, czy lokalne odrębności wśród Lachów Sądeckich, tradycje mieszczańskie Starego Sącza, czy Grybowa, lub kulturę i tradycje zdrojowe, to otrzymamy obraz zróżnicowanej i barwnej mozaiki niematerialnego dziedzictwa kulturowego regionu. W tej mozaice, już tylko w perspektywie historycznej i

pamięci można wymienić również tradycje mniejszości - osadników niemieckich, czy społeczności żydowskiej. Aspekty materialne kultur ludowych regionu są bogato udokumentowane i reprezentowane w zbiorach Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu (Sądecki Park Etnograficzny) oraz trwają w postaci reliktyw drewnianego budownictwa tradycyjnego, kapliczek, czy kamiennej rzeźby nagrobnej. Dziedzictwo niematerialne jest pielęgnowane przez lokalnych regionalistów, artystów amatorów, zespoły regionalne, ale też trwa spontanicznie wśród mieszkańców, w postaci obyczajów świątecznych splecionych z cyklem świąt kościelnych roku liturgicznego, a także towarzyszących uroczystościom rodzinnym i prywatnym, gwary, czy pamięci historycznej zarówno w wymiarze osobistym, jak i społecznym.

Zgodnie z współczesnym rozumieniem dziedzictwa niematerialnego, w duchu konwencji UNESCO o ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego (Paryż, 2003)¹⁴ dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Od czasu ratyfikacji przez Polskę Konwencji w 2011 r. (Dz.U. 2011 nr 172 poz. 1018)¹⁵ stała się ona źródłem prawa i zobowiązaniem do intensyfikacji działań w zakresie ochrony dziedzictwa niematerialnego w skali kraju. Zobowiązanie to przechodzi również na jednostki samorządu terytorialnego, które winny stwarzać warunki poszanowania i kultywowania lokalnych przejawów dziedzictwa niematerialnego w swych regionach.

Dla zachowania dziedzictwa niematerialnego konieczne jest rozumienie jego wartości, poszanowanie i docenienie oraz chęć depozytariuszy danego przejawu dziedzictwa do uczestniczenia w międzypokoleniowym transferze elementów dziedzictwa. Istotną rolę w dokumentowaniu i kształtowaniu kultur tradycyjnych odgrywa nowosądeckie Małopolskie Centrum Kultury „Sokół”. Projekt etnoZAGRODA doskonale wprowadza w tematykę regionalizmów i tradycji ludowych województwa (<https://www.etnozagroda.pl/o-projekcie>). Cennym medium ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego powiatu jest „Fonoteka ziemi sądeckiej”, czyli zbiór zapisanych i udostępnionych przez stronę internetową utworów wykonywanych przez lokalnych muzyków, śpiewaków i zespoły regionalne (<https://nowosadecki.pl/pl/fonoteka-ziemi-sadeckiej>). Podobny charakter ma promowanie kuchni regionalnej (<https://nowosadecki.pl/pl/kuchnia-regionalna-ii>). Umiejętność przyrządzania potraw charakterystycznych dla tradycji kulturowej regionu należy do ważnych kategorii dziedzictwa niematerialnego. Jest też elementem, który może być wykorzystywany

¹⁴ <https://www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/dziedzictwo-niematerialne/3>

¹⁵ <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20111721018>

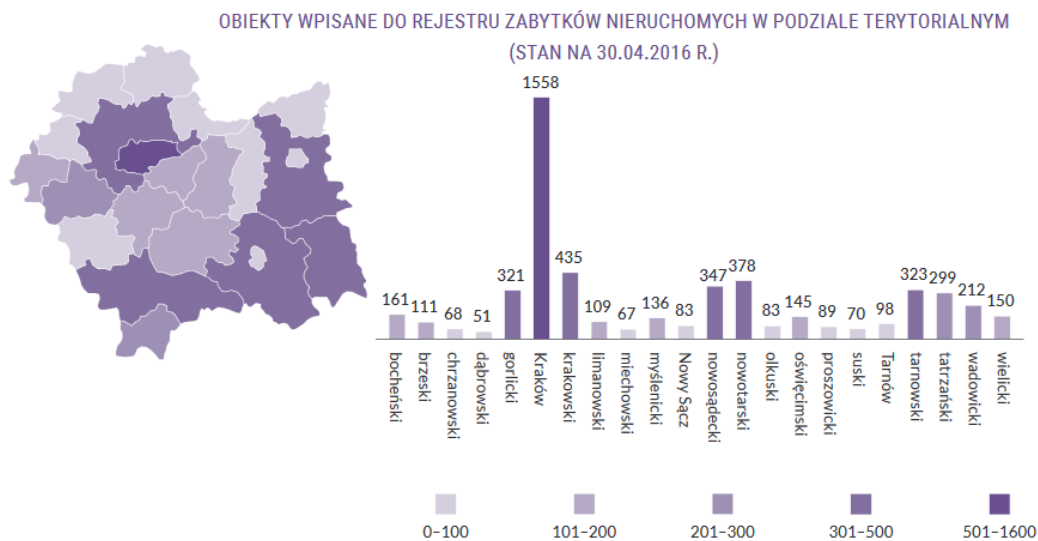
w rozwoju turystyki kulturowej w modnym nurcie „slow food”. Ów nurt, właściwie filozofia życia, wiąże się z celebrowaniem smaku potraw i nieśpiesznym delektowaniem się nimi. Ideą ruchu, zapoczątkowanego we Włoszech jest promowanie regionalnej żywności i nieprzetworzonych produktów, wytwarzanych w tradycyjny sposób. To charakterystyczny dla współczesności element dziedzictwa kulturowego trafnie łączący tradycję z dniem dzisiejszym i wymagający zachowania tradycyjnych umiejętności gospodarczych. Działaniem szczególnie istotnym w skali kraju są „szkółki ginących zawodów” (<https://nowosadecki.pl/pl/szkolki-ginacych-zawodow-iii>), które pozwalają na przekazywane zamiłowania i umiejętności wykonywania przedmiotów artystycznych oraz tradycyjnych wyrobów charakterystycznych dla obyczaju regionu. Łącznie działania te przyczyniają się do kultywowania odrębności regionalnej i tożsamości kulturowej mieszkańców powiatu. Służą ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

II – 3 Zabytki – charakterystyka zasobu

Zabytki nieruchome

Zabytki nieruchome, to przede wszystkim zabytki budownictwa i architektury, ale w ich rzędzie liczą się też zabytki przemysłu i techniki, zabytkowe parki i ogrody, cmentarze, historyczne układy ruralistyczne i urbanistyczne oraz krajobrazy zabytkowe. Jak wynika z *Raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych w województwie małopolskim. Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C), z 2017 r.*¹⁶ powiat nowosądecki należy do bogatszych w zabytki w skali województwa. Z liczbą 347 zabytków wpisanych do rejestru zabytków (stan na 2017 r.) plasuje się jako czwarty na liście ilości zabytków, po Krakowie i powiecie krakowskim, po powiecie nowotarskim, przed pozostałymi powiatami Małopolski.

¹⁶ <https://mid.pl/pl/Wydawnictwa/inne%20wydawnictwa/RAPORT%20ZABYTKI%202017%20malopolskie.pdf>

Ilustracja wg. *Raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych w województwie małopolskim*, NID 2017.

Charakterystyczne dla zabytków regionu jest duże zróżnicowanie typologiczne. Reprezentowane są dzieła architektury sakralnej (kościół łaciński i wschodniego), obronnej (zamki), rezydencje (dwory) i towarzyszące im parki, architektura mieszkalna miast i tradycyjna wsi, architektura uzdrowskowa i zabytki techniki, budowle murowane i w konstrukcji drewnianej. Pod względem chronologicznym zabytki z terenu powiatu dzielą się następująco:¹⁷:

Do poł. XIII w.	poł. XIII–XV w.	XVI–XVIII w.	XIX w.	XX w.	Brak danych
1	13	140	134	50	6

wg. *Raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych w województwie małopolskim*, NID 2017.

Budowlą najstarszą, z przed XIII w., jest kościół w Tropiu, w którego murach zachowane są partie romańskie włączone w później przebudowaną bryłę. Obiekty średniowieczne, to zamki i kościoły, z najcenniejszym zespołem klasztornym SS. Klarysek w Starym Sączu, kościołem farnym w Starym Sączu oraz parafialnymi kościołami ze Zbyszyc, czy w Wielogłowach. Średniowieczny system obronny reprezentują w granicach powiatu ruiny zamków w Muszynie, Rytrze i Rożnowie. Najliczniej są reprezentowane dwie grupy zabytków – nowożytny z XVI – XVIII w. oraz dziewiętnastowieczne. Wśród pierwszych dominują zabytki sakralne, kościoły i cerkwie, w tym znaczny procent świątyń w konstrukcji drewnianej. Znajdujemy tu jednak i takie rarytasy, jak nowożytny fortyfikacje w Rożnowie – słynny i wyjątkowy w skali kraju beluard. Grupę tę dopełniają rezydencje szlacheckie takie

¹⁷ Dane według statystyk NID;

<https://nid.pl/pl/Wydawnictwa/inne%20wydawnictwa/RAPORT%20ZABYTKI%202017%20malopolskie.pdf>

jak alkierzowy dwór w Wielogłowach dwór starościński w Muszynie, czy pałac w Nawojowej oraz część zabudowy miejskiej Starego Sącza, czy Muszyny. W kategorii zabytków z XIX w., z okresu historyzmu, dominują obiekty uzdrowiskowe, tradycyjne budownictwo mieszkalne wiejskie i miejskie, ale też kościoły, dwory i obiekty użyteczności publicznej. XX w. jest reprezentowany przez modernistyczne obiekty zdrojowe Krynicy i Żegiestowa oraz architekturę tradycyjną. Na docenienie oczekuje liczna grupa interesujących zabytków z XX w., w tym zabudowa willowa w duchu międzywojennego modernizmu, zyskujące wciąż na wartości, a zarazem coraz radsze, tradycyjne domy drewniane oraz zabytki infrastruktury kolejowej, czy zabytki techniki, jak choćby część infrastruktury technicznej Jeziora Rożnowskiego. W obszarze dyskusji pozostają realizacje z 2 połowy XX w., określane mianem socmodernistycznych lub modernistycznych, którym wraz z upływem czasu coraz częściej przydaje się wartość świadectwa minionej epoki i wartości historyczne, artystyczne i naukowe. Zróżnicowanie chronologiczne, stylistyczne, materiałowe i typologiczne, przy jednocześnie wysokiej wartości historycznej i artystycznej obiektów, czyni zasób zabytków powiatu szczególnie cennymi i wymagającym ochrony. Jednocześnie ta różnorodność stanowi znaczący potencjał, zasób prorozwojowy i może być wykorzystywana w budowaniu różnorodnych produktów turystycznych i strategii udostępniania, które mogą bazować na zróżnicowanych treściach i wartościach, przez co mogą zainteresować szerszą grupę odbiorców. Różnorodność funkcjonalna sprzyja też możliwością adaptacyjnym obiektów.

nowosądecki	3	100	3	17	3	10	18	1	36	94	1	42	19	347
-------------	---	-----	---	----	---	----	----	---	----	----	---	----	----	-----

OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH W PODZIALE WG FUNKCJI PIERWOTNEJ
(STAN NA 30.04.2016 R.)

Powiat	Urbanistyka	Sakralne	Obronne	Publiczne	Zamki	Rezydencjonalne	Zieleń	Folwarczne	Gospodarcze	Mieszkalne	Przemysłowe	Cmentarze	Inne	Razem
--------	-------------	----------	---------	-----------	-------	-----------------	--------	------------	-------------	------------	-------------	-----------	------	-------

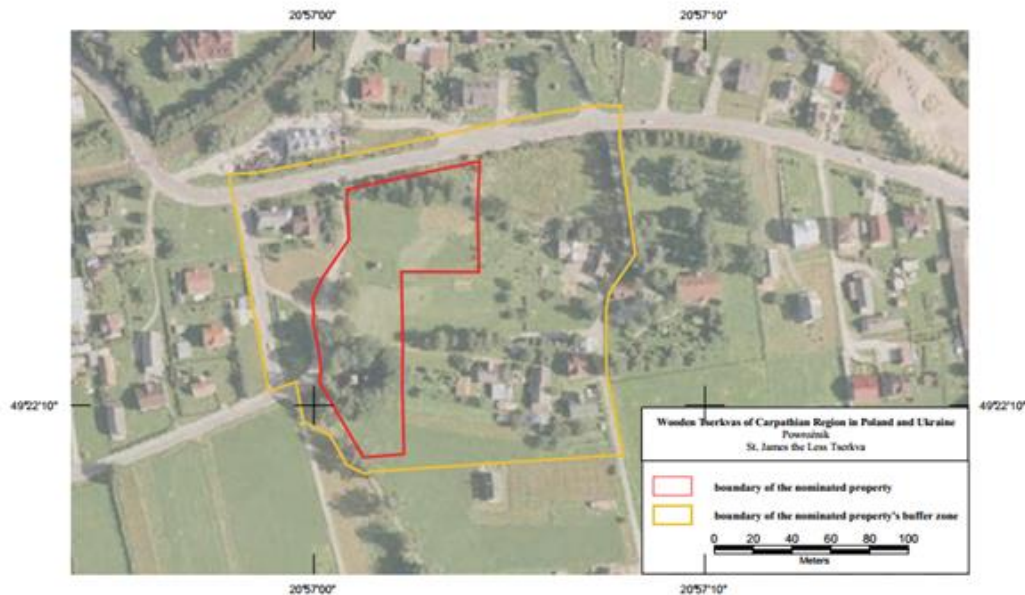
wg. Raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych w województwie małopolskim, NID 2017.

Spojrzenie na zasób zabytków nieruchomych przez pryzmat funkcji historycznej ukazuje specyfikę dziedzictwa historycznego terenu. Trzy objęte ochroną konserwatorską układy urbanistyczne, to wpisy do rejestru zabytków średniowiecznych miast Starego Sącza i Muszyny

oraz dziewiętnastowiecznego zespołu zabudowy zdrojowej w Krynicy. To nie wyczerpuje zasobu, gdyż wartości uzasadniające ochronę prezentują też średniowieczne układy lokacyjne Grybowa, Piwnicznej i Tylicza (zmieniony po 1610 r.). W zasobie zdecydowanie dominują obiekty sakralne, co zrozumiałe, gdyż tutejsze kościoły i cerkwie, zwłaszcza drewniane, należą do dzieł o najwyższych wartościach historycznych, artystycznych i naukowych. Wysoka ilość zabudowy mieszkalnej i gospodarczej też odzwierciedla specyfikę regionu – miasta, uzdrowiska i wsie z zachowanymi przykładami architektury tradycyjnej stanowią o atrakcyjności krajobrazu kulturowego regionu. Zwraca uwagę znacząca na tle innych kategorii ilość cmentarzy objętych wpisem do rejestru zabytków. To po pierwsze świadectwa wielokulturowości - dawne cmentarze (kirkuty) żydowskie (Biała Niżna, Siołkowa), choć na wpis czekają też kirkuty z Muszyny, czy Piwnicznej. Po drugie, to świadectwa historii – Wielkiej Wojny, która przetoczyła się w latach 1914 – 1915 przez Sądecczyznę. To wpisy do rejestru zabytków zachodniogalicyskich cmentarzy wojennych przesadzają o wysokiej liczbie tych obiektów w zestawieniu. Faktycznie cmentarzy wojennych jest wiele, a ich wartości wynikają z tego, iż są świadectwem dziejów, ale też, że były projektowane i budowane z wielką dbałością o detal i harmonię kompozycji.

Rangę zabytków potwierdzają uznania w skali światowej i krajowej. Najwyższą rangę ma **wpis na listę światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego UNESCO**, którym objęta jest dawna cerkiew w Powroźniku. Cerkiew jest jednym z 16, a jedynym w powiecie nowosądeckim, zabytków, które współtworzą wpis Drewniane cerkwie w polskim i ukraińskim regionie Karpat. Wpis został dokonany w czerwcu 2013 r. na 37. sesji Komitetu Światowego Dziedzictwa w Phnom Penh (Kambodża) na mocy decyzji (37 COM 8B.37). Jest to dobro seryjne i transgraniczne. Świątynie łącznie stanowią zespół prezentujący zjawisko drewnianej architektury cerkiewnej z szeroko rozumianego terenu Karpat. Cerkwie te reprezentują cztery główne typy architektoniczne związane z przynależnością etniczną miejscowych społeczności: łemkowski (wschodni i zachodni), bojkowski, huculski i halicki (nowy i stary). Cerkiew w Powroźniku przynależy do typu świątyń łemkowskich i jest wśród nich najstarsza, gdyż jej fragmenty pochodzą z XVII w. Dobro światowego dziedzictwa, jako uznane za reprezentujące wyjątkową uniwersalną wartość w skali świata, jest z jednej strony doskonałą wizytówką i cennym magnesem turystycznym, a z drugiej jest najwyższym zobowiązaniem w systemie ochrony dziedzictwa kulturowego. Zgodnie z wymogami wytycznych operacyjnych do stosowania Konwencji o ochronie światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego UNESCO, ochrona jest sprawowana w granicach nominowanego dobra oraz w tak zwanej strefie buforowej, czyli obszarze otaczającym zabytek i decydującym

o jego ekspozycji w krajobrazie. Granice dobra światowego dziedzictwa w Powroźniku przedstawia poniższa mapa.

Linia czerwona – granice dobra UNESCO, Linia żółta – strefa buforowa (ochronna).

Wg. dokumentacji nominacyjnej; https://whc.unesco.org/en/list/1424/multiple=1&unique_number=1894

Cerkiew z Powroźnika, to jedyny zabytek w powiecie, dostrzeżony w skali światowej. W gremiach konserwatorskich dyskutowana jest możliwość zgłoszenia ze strony Polskiej wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa zachodniogaliczyjskich cmentarzy wojennych, jako unikalnego świadectwa sztuki cmentarnej, a zarazem dokumentu humanistycznego stosunku do poległych żołnierzy z każdej z walczących armii, pojednanych po śmierci. Być może cmentarze z granic powiatu mogły by znaleźć się wśród reprezentacji zjawiska. Jednak, choć ta koncepcja ma podstawy merytoryczne, nie wychodzi dotychczas poza sferę wstępnych dyskusji. Nie podjęto też próby, by dziewiętnastowieczne uzdrowisko w Krynicy znalazło się w gronie europejskich źródeł aspirujących wspólnie do wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa.¹⁸ Zatem, trudno spodziewać się kolejnych wpisów na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO dla zabytków z terenu powiatu. Tym bardziej dawna cerkiew w Powroźniku wymaga uwagi, ochrony, właściwego promowania i udostępniania.

¹⁸ Zaawansowany projekt europejski obejmuje: Baden bei Wien (Austria); Spa (Belgia); Karlovy Vary, Františkovy Lázně i Mariánské Lázně (Czechy); Vichy (Francja); Bad Ems, Baden-Baden and Bad Kissingen (Niemcy); Montecatini Terme (Włochy); oraz City of Bath (Wielka Brytania).
<https://heritage-tribune.eu/europe/7-european-countries-jointly-nominate-the-great-spas-of-europe-as-unesco-world-heritage-sites/>

Najwyższym wyróżnieniem w skali krajowej dla obiektów i zespołów zabytkowych jest uznanie za pomnik historii. W tej kategorii powiat sądecki reprezentuje Stary Sącz – zespół staromiejski wraz z klasztorem Sióstr Klarysek (rozporządzenie Prezydenta RP z 10 grudnia 2018 r.).¹⁹ Granice ochrony wskazuje załącznik do Rozporządzenia:

Obszar pomnika określono też opisowo:

§ 3. 1. *Obszar pomnika historii „Stary Sącz – zespół staromiejski wraz z klasztorem Sióstr Klarysek” obejmuje historycznie ukształtowaną przestrzeń miasta z klasztorem Sióstr Klarysek, w skład którego wchodzi kościół pod wezwaniem Świętej Trójcy, zabudowania klasztorne oraz kamienny mur z basztami, i jest ograniczony od strony północnej ulicami z przylegającymi posesjami: Krakowską, 11 Listopada, fragmentem ulicy Polnej, od strony wschodniej – ulicą Pod Ogrodami, fragmentem linii kolejowej Tarnów – Leluchów, fragmentami ulicy Władysława Bandurskiego z przylegającymi posesjami, od strony południowej – ulicą Rocha oraz fragmentem ulicy Adama Mickiewicza częściowo z przylegającymi posesjami, ulicą Ogrodową i fragmentem ulicy Partyzantów, od strony zachodniej – fragmentem potoku Moszczenica.*

W art. 2 Rozporządzenia określono cel ochrony: *Celem ochrony pomnika historii wymienionego w § 1 jest zachowanie, ze względu na wartości historyczne, artystyczne,*

¹⁹ Właściwie: Obwieszczenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 28 września 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w sprawie uznania za pomnik historii "Stary Sącz - zespół staromiejski wraz z klasztorem Sióstr Klarysek" (Dz.U. 2020 poz. 1823).

naukowe, przestrzenne i krajobrazowe oraz autentyczność, jednego z najstarszych zespołów staromiejskich w Polsce, o wyraźnie zachowanej średniowiecznej strukturze przestrzennej, i silnie związanego z nim klasztoru Sióstr Klarysek, obecnego od wieków w sferze religijnej, kulturowej i gospodarczej Sądecczyny, o ciągłości historycznej nieprzerwanej od czasów piastowskich, związanego z ważnymi postaciami z historii Polski, będącego skarbnicą zabytków architektury i sztuki.

W tej kategorii o pewnych szansach uznania można myśleć w kontekście wspomnianych wyżej cmentarzy wojennych oraz zespołu uzdrowskiego w Krynicy, jednak wymaga to daleko idących działań organizacyjnych, konsekwentnego stanowienia ochrony i opracowania dokumentacji, która zyska uznanie gremiów oceniających działających przy Ministrze Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Inicjatywa pozostaje po stronie gospodarza terenu i właścicieli zabytków.

Zatem dla większości obiektów zabytkowych podstawową i jedyną formą ochrony pozostaje wpis do rejestru zabytków. W dokumentach strategicznych województwa małopolskiego umieszczono mapę, która wśród zabytków rejestrowych wyróżniała zabytki o znaczeniu ponadregionalnym. Dla powiatu nowosądeckiego takie znaczenie przypisano dla kościołów z Tropia, Przydonicy, Beluardu w Rożnowie, ruin zamku w Rytrze oraz zespołów zabudowy Starego Sącza, Krynicy, Muszyny, Żegiestowa i Grybowa. Nie wyczerpuje to na pewno listy obiektów o ponadregionalnym znaczeniu (choćby długa lista drewnianych kościołów i cerkwi z regionu), a z punktu formalnego nie stanowi wyłomu, gdyż w świetle prawa wszystkie obiekty w rejestrze zabytków podlegają takiej samej ochronie. Są równe, ze względu na potwierdzone wartości zabytkowe.

Zabytki rejestrowe o randze ponadregionalnej

wg.: Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021;
https://www.malopolska.pl/_userfiles/uploads/kultura%20i%20dziedzictwo/Zabytki/WPONZ%202018-2021.pdf

W dokumentach skali wojewódzkiej odnotowano też szeroki zakres możliwości poszerzania chronionego zasobu. Proces ten ma charakter kontynuacyjny, gdyż wraz z poszerzaniem pojęcia zabytek i nowymi ustaleniami ewidencyjnymi identyfikowane są nowe potrzeby.

Wśród propozycji wpisu do rejestru zabytków, z granic powiatu wskazuje się:

- Gródek gmina Grybów - Kościół pw. NSPJ
- Kamionka Wielka gmina Kamionka Wielka - Kościół pw. św. Bartłomieja
- Kąclowa gmina Grybów - Kościół pw. św. Wojciecha
- Lipnica Wielka gmina Korzenna - Kościół pw. Nawiedzenia NMP
- Łabowa gmina Łabowa - Kościół pw. św. Stanisława
- Łomnica-Zdrój gmina Piwniczna Zdrój - Kościół pw. NSPJ
- Piwniczna Zdrój gmina Piwniczna Zdrój - Kościół pw. Narodzenia NMP
- Rożnów gmina Gródek n/Dunajcem - Kościół pw. św. Wojciecha
- Siedlce gmina Korzenna - Kościół pw. św. św. Tekli i Andrzeja
- Stróże gmina Grybów - Kościół pw. NMP Królowej Polski
- Trzetrzewina gmina Chełmiec - Kościół pw. MB Pocieszenia
- Wawrzka gmina Grybów - Cerkiew, ob. kościół pw. MB Szkaplerznej
- Żegiestów gmina Muszyna - Kościół pw. św. Kingi
- Żegiestów gmina Muszyna - Cerkiew pw. św. św. Anny i Michała Archanioła
- Żeleźnikowa Wielka gmina Nawojowa - Kościół pw. św. Michała Archanioła

I ta lista nie wyczerpuje potrzeb i możliwości (choćby wspomniane wcześniej cmentarze żydowskie – kirkuty, czy szersza reprezentacja drewnianego wiejskiego budownictwa mieszkalnego i gospodarczego), jednak inicjatywa pozostaje tu po stronie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (wpisy z urzędu), bądź właścicieli zabytków (wpisy na wniosek). O skali możliwości świadczy fakt, iż łącznie w granicach powiatu, w gminnych (a w razie braku gminnych, w wojewódzkich) ewidencjach zabytków znajduje się 2770 obiektów. Każdy z nich może być potencjalnie przedmiotem postępowania o wpis do rejestru zabytków, jeśli jego wartości historyczne, artystyczne i naukowe zostaną pozytywnie zweryfikowane w postępowaniu administracyjnym na wniosek właściciela obiektu, bądź z urzędu podjętym przez Służby Konserwatorskie.

W chwili obecnej, według danych udostępnianych przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, w granicach powiatu, w rejestrze zabytków znajdują się następujące obiekty²⁰:

²⁰ <https://www.wuoz.malopolska.pl/rejestrzabytkow/>

Gmina Chełmiec:

- Biczycze Górne gm. Chełmiec – kaplica p.w. NMP, A-796 z 09.04.1996 (Nsz), *zmiana treści dec.* [A-1287/M] z 11.04.2012r.
- Chełmiec (Polski) gm. Chełmiec – cmentarzysko, A-794/84 (Nsz)
- Chomranice gm. Chełmiec – kościół par. p.w. Imienia NP Marii, dzwonnica, ogrodzenie, A-65 z 20.12.1961
- Dąbrowa gm. Chełmiec – dwór, A-652 z 05.04.1993 (NSz)
- Dąbrowa gm. Chełmiec – ogród dworski, A-312 z 08.10.1981 (NSz)
- Klimkówka gm. Chełmiec – chałupa nr 207, A-300/67 (NSz)
- Krasne Potockie gm. Chełmiec – park dworski, kaplica, A-188 z 30.08.1985 (NSz)
- Librantowa gm. Chełmiec – cmentarz tzw. „Dzwon Loretański”, A-588 z 15.12.1989 (NSz)
- Marcinkowice gm. Chełmiec – cmentarz z I wojny światowej nr 352, A-592 z 18.12.1989
- Marcinkowice gm. Chełmiec – ogród podworski, A-311 z 24.10.1981 (NSz)
- Marcinkowice gm. Chełmiec – grodzisko, A-358/83 (Nsz)
- Marcinkowice gm. Chełmiec – kaplica dworska pw. Niepokalanego Serca NMP, A-174/M z 20.02.2009
- Paszyn gm. Chełmiec – kapliczka p.w. św. Rocha, A-696 z 19.04.1993 (Nsz)
- Rdziosłów gm. Chełmiec – kapliczka p.w. MB, A-849 z 29.12.1998 (NSz)
- Wielogłowy gm. Chełmiec – kościół par. p.w. Wniebowzięcia NPMarii, A-178 z 01.07.1959
- Wielogłowy gm. Chełmiec – dwór, A-183 z 10.12.1947 = *st.rej. nr 231* = A-126 (NSz)
- Wielopole gm. Chełmiec – park dworski z aleją dojazdową, A-654 z 12.02.1992 (NSz)

Gmina Grybów:

- Biała Niżna gm. Grybów – cmentarz żydowski, A-571 z 30.06.1988 (NSz)
- Binczarowa gm. Grybów – cerkiew p.w. św. Dymitra., ob. kościół, A-78 z 05.09.1964 (NSz)
- Binczarowa gm. Grybów – cmentarz z I wojny świat nr 127 + paraf., A-573 z 30.06.1988
- Cieniawa gm. Grybów – kapliczka, [A-1423/M] z 13.11.2014

- Florynka gm. Grybów – cerkiew, ob. kościół par. p.w. św. Michała Archanioła z otoczeniem w obrębie ogrodzenia, A-64 z 5.09.1964 (=st.rej.nr 758) = A-16 (NSz)
- Florynka gm. Grybów – cmentarz z I wojny światowej nr 126, A-560 z 29.06.1988 (NSz)
- Grybów gm. Grybów – kościół par. p.w. św. Katarzyny, A-781 z 29.12.1995 (NSz)
- Grybów gm. Grybów – stara plebania, A-213 z 22.12.1970 = A-20 (NSz)
- Grybów gm. Grybów – synagoga ul. Kilińskiego 10, A-721 z 27.12.1993 (NSz)
- Grybów gm. Grybów – cmentarz z I wojny światowej nr 130, A-608 z 22.12.1989 (NSz)
- Grybów gm. Grybów – Ratusz Rynek 12, A-792 z 29.12.1995 (NSz)
- Grybów gm. Grybów – budynek d. Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” ul. Kościuszki 7 w zakresie zewnętrznej architektury wraz z dolną częścią klatki schodowej, A-157/M z 02.09.2008 r. (NSz)
- Grybów, gm. Grybów – willa „Helenówka”, ul. Jakubowskiego 36, z 18.01.2010 [A-1186/M]
- Krużlowa gm. Grybów – kościół par. p.w. Narodzenia NP. Marii, A-31 z 3.03.1930 (NSz)
- Kąclowa gm. Grybów – kapliczka przydrożna, A-838 z 17.10.1997 (NSz)
- Polna gm. Grybów – kościół par. św. Andrzeja Ap., A-618 z 18.02.1991 (NSz)
- Polna gm. Grybów – park dworski, A-194 z 11.11.1985 (NSz)
- Ptaszkowa gm. Grybów – kościół par. p.w. Imienia Marii, otoczenie, drzewostan, A-119 z 15.03.1969
- Siołkowa gm. Grybów – cmentarz żydowski, A-681 z 15.10.1992 (NSz)
- Stróże gm. Grybów – cmentarz z I wojny światowej nr 131, A-559 z 29.06.1988 (NSz)
- Wawrzka gm. Grybów – cmentarz z I wojny światowej nr 128, A-587 z 27.12.1988 (NSz)

Gmina Gródek nad Dunajcem:

- *Gródek nad Dunajcem gm. Gródek nad Dunajcem – fortyfikacje obronne, A-701/93 - patrz Rożnów*
- Podole gm. Gródek nad Dunajcem – kościół par. p.w. Wszystkich Świętych, A-116 z 01.07.1959
- Podole gm. Gródek nad Dunajcem – cmentarz wojenny z I wojny światowej, [A-1387/M] z 11.02.2014

- Rożnów gm. Gródek nad Dunajcem, fortyfikacje renesansowe: beluard, mur kurtynowy, budynek bramny, A-701 z 05.07.1993
- Rożnów gm. Gródek nad Dunajcem – dwór, park, A-208 z 10.12.1970 = A-149 (NSz)
- Sienna, gm. Gródek nad Dunajcem – cmentarz wojenny z I wojny światowej nr 354, [A-1384/M] z 20.01.2014
- Tropie gm. Gródek nad Dunajcem – kościół par. p.w. św. Andrzeja i Benedykta, A-227 z 01.07.1959
- Tropie, gm. Gródek n/Dunajcem - dąb św. Świerada - st. rej. nr 230 z 05.12.1947
- Zbyszyce gm. Gródek nad Dunajcem – kościół par. p.w. św. Bartłomieja, otoczenie, A-49 z 08.03.1930
- Zbyszyce gm. Gródek nad Dunajcem – dwór, par, oficyna, A-51 z 16.11.1968 = A-142 (NSz)
- Przydonica gm. Gródek nad Dunajcem – kościół par. p.w. MB Różańcowej, A-195 z 29.04.1960

Gmina Kamionka Wielka:

- Bogusza gm. Kamionka Wielka – cerkiew, ob. kościół fil. p.w. św. Dymitra, A-58 z 5.09.1964
- Królowa Polska gm. Kamionka Wielka – cmentarz z I wojny światowej nr 144, A-722/93 (NSz)
- Królowa Ruska (Górna) gm. Kamionka Wielka – cerkiew, ob. kościół p.w. Narodzenia NMP, dzwonnica, otoczenie, A-33 z 5.09.1964 (Nsz)
- Mystków gm. Kamionka Wielka – kościół par. p.w. św. Filipa i Jakuba, A-581 z 15.11.1988 (NSz)

Gmina Korzenna:

- Jasienna, gm. Korzenna - kościół drewniany p.w. Najśw. Imienia NMP(w trakcie translokacji), A-743 z 4.10.2000 [A-389/M]
- Korzenna gm. Korzenna – założenie parkowe, A-189 z 30.08.1985 (NSz)
- Mogilno gm. Korzenna – zespół kościoła p.w. św. Marcina: kościół, kaplica p.w. św. Anny, dzwonnica, ogrodzenie z kapliczką, A-700 z 28.06.1993 (NSz)
- Lipnica Wielka gm. Korzenna, pow. nowosądecki – kościół par. p.w. Nawiedzenia NP Marii, A-32 z 3.03.1930 (Nsz)
- Lipnica Wielka gm. Korzenna – park, A-523 z 14.12.1987 (Nsz)
- Lipnica Wielka gm. Korzenna – budynek dawnego dworu, A-160/M z 29.10.2008

Gmina Krynica:

- Berest gm. Krynica – cerkiew p.w. śś. Kosmy i Damiana, ob. kościół, A-76 z 05.09.1964 (NSz)
- Czyrna gm. Krynica – kościół par. (d. cerkiew) p.w. św. Parascewii, A-238 z 5.09.1964 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – układ urbanistyczny, [A-278/M] z 04.02.2009r
- Krynica gm. Krynica – kościół Wniebowzięcia NMP, A-762 z 24.11.1994 (NSz)
- Krynica, os. Krynica Dolna, gm. Krynica – zespół cerkwi unickiej: cerkiew p.w. ŚŚ. Piotra i Pawła, dzwonnica, cmentarz przykościelny, ogrodzenie, ul. Kraszewskiego, A-843 z 26.01.1988
- Krynica Dolna, d. cerkiew j.w. p.w. Objawienia Pańskiego z otoczeniem - st. rej. nr 761 z 5.09.1964
- Krynica - Słotwiny, gm. Krynica, d. cerkiew p.w. Opieki NP Marii, ob. kościół, cmentarz przykościelny, mur, 1678, drzewostan, A-128 z 05.09.1964 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – kaplica na „Dietłówce”, A-413 z 20.11.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – cmentarz z I wojny światowej nr 346 (kwatery na cmentarzu komunalnym), ul. Cmentarna, A-794 z 19.02.1996 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – Park Pułaskiego, A-655 z 20.02.1992 i z 30.06.1998 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – Park Słotwiński z Pijalnią Zdroju „Słotwinka”, ul. Bieruta 76/1 i pawilonem parkowym, ul. Bieruta 76/2, A-404 z 20.11.1977 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – Park Zdrojowy oraz obiekty: pijalnia „Jan Józef” na Janówce, ławka, pomnik Kraszewskiego, Dietla, Mickiewicza, figura MB, A-412 z 20.11.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – „Dworzec Zdrojowy” (Stary Dom Zdrój), A-406 z 21.11.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – d. pijalnia wód mineralnych, A-192 z 06.05.1970 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – pensjonat „Wisła” Bulwary Dietla 1, A-362 z 30.05.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – pensjonat „Góral” i dom obok, Bulwary Dietla 2/1, 2/2, A-361 z 30.05.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa „Zofia” Bulwary Dietla 4, A-444 z 04.07.1986 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – pensjonat „Biały Orzeł” Bulwary Dietla 7, A-363 z 30.05.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa „Witoldówka” Bulwary Dietla 10, A-364 z 30.05.1972 (NSz)

- Krynica gm. Krynica – willa „Biała Róża” Bulwary Dietla 12, A-366 z 16.10.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa „Kosynier” Bulwary Dietla 15, A-367 z 17.11.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa „Węgierska Korona” Bulwary Dietla 18, A-369 z 17.11.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa „Romanówka” Bulwary Dietla 19, A-405 z 20.11.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – dom „Józefa” ul. Cicha 10, A-763 z 24.11.1994 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa z ogrodem, ul. Kiepury 12, A-784 z 11.12.1995 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa „Alpejska” ul. Kościuszki 24, A-368 z 17.11.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa „Szczerbiec” ul. Kościuszki 26, A-398 z 20.11.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa „Kościszko” ul. Kościuszki 36, A-400 z 20.11.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa „Zegar” ul. Kościuszki 38, A-401 z 20.11.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa „Orleń” ul. Kościuszki 40, A-402 z 29.11.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa „Karpacka” ul. Kościuszki 58, A-410 z 20.11.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa „Krakus” ul. Kraszewskiego 12, A-814 z 29.10.1996 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa „Pod Zieloną Górką” ul. Nowotarskiego 5, A-409 z 29.11.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – Łazienki Mineralne ul. Nowotarskiego 7, A-407 z 20.11.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – Łazienki Borowinowe ul. Nowotarskiego 9, A-408 z 29.11.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa „Urszula”, ul. Piłsudskiego 17, A-185 z 31.05.1985 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa „Marta”, ul. Piłsudskiego 46, A-179 z 13.11.1984 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa „Kamelia” ul. Piłsudskiego 48, A-665 z 15.05.1992 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa „Janina”, ul. Piłsudskiego 63, A-491 z 22.06.1987 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa „Dwór” ul. Pułaskiego 14, A-411 z 20.11.1972 (NSz)

- Krynica gm. Krynica – willa „Kasztelanka” ul. Pułaskiego 33, A-21/M z 30.06.2004
- Krynica gm. Krynica – sanatorium „Patria”, ul. Pułaskiego 35, [A-1353/M] z 17.09.2013
- Krynica gm. Krynica - budynek PTTK ul. Zdrojowa 32, A-78/M z 10.04.2007 r.
- Mochnaczka Niżna gm. Krynica – cerkiew ob. kościół par. p.w. św. Michała Archanioła, mur, otoczenie z drzewostanem, A-98 z 05.09.1964 (=st.rej.nr 767) (NSz)
- Mochnaczka Niżna gm. Krynica –cerkiew, ob. kaplica p.w. NMP z otoczeniem i drzewostanem, A-99 z 05.09.1964 (NSz)
- Muszynka gm. Krynica – cerkiew, ob. kościół fil. p.w. św. Jana, drzewostan w obrębie ogrodzenia, A-103 z 05.09.1964 (NSz)
- Polany gm. Krynica – cerkiew p.w. św. Michała Archanioła, ob. kościół fil., A-77 z 5.09.1966
- Polany gm. Krynica – zagroda regionalna nr 46, A-295 z 25.04.1981 (NSz)
- Tylicz gm. Krynica – kościół par. p. w. śś. Piotra i Pawła, A-135 z 03.04.1968 (Nsz)
- Tylicz gm. Krynica – cerkiew p.w. śś. Kosmy i Damiana, ob. kościół pomocniczy, otoczenie, drzewostan, A-47 z 05.09.1964 (Nsz)
- Piorunka gm. Krynica – cerkiew p.w. śś. Kosmy i Damiana, ob. kościół fil., A-237 z 05.09.1964 r

Gmina Łabowa:

- Kamianna, gm. Łabowa – drewniany kościół paraf. pw. Nawiedzenia NMP, [A-1275/M] z 27.09.2011 r.
- Łabowa gm. Łabowa – cerkiew p.w. Opieki NP Marii, A-85 z 05.09.1964 (NSz)
- Łosie gm. Łabowa – cerkiew, ob. kościół p.w. św. Michała Archanioła z otoczeniem i drzewostanem, A-86 z 05.09.1964 (NSz)
- Maciejowa gm. Łabowa – cerkiew, ob. kościół p.w. Opieki NP Marii, dzwonnica, ogrodzenie,
– drzewostan w najbliższym otoczeniu, A-93 z 05.09.1964 (Nsz)
- Nowa Wieś – d. cerkiew pw. Narodzenia NMP wraz z otoczeniem w granicach cmentarza, otaczającym murem oraz drzewostanem, A-88 z 05.09.1964 (Nsz), *skreślona z rejestru 15.07.2008 r.*
- Nowa Wieś, gm. Łabowa – murowana kapliczka, [A-1240/M] z 10.03.2011
- Składziste gm. Łabowa – chałupa nr 15 i kapliczka, A-443 z 19.06.1986 (NSz)
- Roztoka Wielka gm. Łabowa – cerkiew p.w. św. Dymitra, ob. kościół fil., A-121 z 05.09.1964

Gmina Łącko:

- Czarny Potok gm. Łącko – kościół par. p.w. św. Marcina, A-171 z 13.02.1970 (NSz)
- Łącko gm. Łącko – kościół par. pw. św. Jana Chrzciciela i Michała Archanioła, otoczenie, drzewostan, ogrodzenie, A-335 z 06.12.1971 (NSz)
- Maszkowice gm. Łącko – grodzisko, A-176/84 (Nsz), st. rej. nr 801 z 07.03.1966
- Jazowsko gm. Łącko – kościół par.p.w. Narodzenia NPM, A-258 z 16.04.1971 (NSz)

Gmina Łososina Dolna:

- Łososina Dolna - d. Jakubkowice, gm. Łososina Dolna – kościół par. p.w. św. Piotra i Pawła, A-74 z 27.12.1961 (NSz)
- Łososina Dolna gm. Łososina Dolna – dwór, A-442 z 10.04.1986 (NSz)
- Tabaszowa gm. Łososina Dolna – kościół (przeniesiony z Tęgoborzy), A-134 z 03.04.1969 (NSz) [A-1236/M]
- Tęgoborze gm. Łososina Dolna – dwór, st. rej. nr 151 dec. L.K.S.I.3-50/46 z 19.03.1947
- Tęgoborze gm. Łososina Dolna – park z aleją dojazdową, A-522 z 18.02.1987 (NSz)
- Witowice Dolne gm. Łososina Dolna – dwór, A-767 z 20.03.1995 (NSz)
- Witowice Dolne gm. Łososina Dolna – park z aleją dojazdową, A-292 z 04.11.1980 (NSz)
- Just gm. Łososina Dolna – kościół fil. p.w. NP Marii, dzwonnica, otoczenie, A-82 z 9.01.1969 (Nsz)
- Tęgoborze gm. Łososina Dolna – cmentarz parafialny z kwaterą wojenną nr 353, A-616 z 18.02.1990 (Nsz)

Gmina Muszyna:

- Andrzejówka gm. Muszyna – cerkiew, ob. kościół p.w. Uśpienia Bogarodzicy, A-57 z 5.09.1964, A-764/94 (NSz)
- Dubne gm. Muszyna – cerkiew, ob. kościół p.w. św. Michała Archanioła, A-236 z 05.09.1964
- Jastrzębik gm. Muszyna – cerkiew p.w. św. Łukasza, ob. kościół fil., otoczenie, A-75 z 5.09.1964
- Leluchów gm. Muszyna – cerkiew p.w. św. Dymitra, otoczenie, drzewostan, A-84 z 05.09.1964

- Milik gm. Muszyna – cerkiew, ob. kościół par. p.w. śś. Kosmy i Damiana, A-94 z 05.09.1964
- Muszyna gm. Muszyna – zespół urbanistyczny miasta, A-333 z 18.03.1983 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – zespół kościoła par. p.w. św. Józefa, ul. Kościuszki 62: kościół, dzwonnica, ogrodzenie wraz z kaplicą figurą św. Jana Nepomucena, A-102 z 25.02.1965
- Muszyna gm. Muszyna – „Stara plebania” ul. Kościelna 2, A-733 z 28.02.1994 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – kaplica cmentarna rodziny Krynickich na cmentarzu par., ul. Grunwaldzka 2, A-735 z 28.02.1994 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – kapliczka ul. Grunwaldzka, A-622 z 06.04.1991 (NSz), *zmiana treści decyzji [A-1401/M] z 31.01.2014*
- Muszyna gm. Muszyna – kapliczka św. Floriana ul. Kościuszki 110, A-736 z 01.03.1994 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – kapliczka ul. Piłsudskiego, A-623 z 06.04.1991 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – kapliczka św. Floriana Rynek, A-621 z 06.04.1991 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – kapliczka św. Jana Rynek, A-620 z 06.04.1991 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – cmentarz z I wojny światowej nr 345 (w obrębie cmentarza parafialnego), A-707 z 05.05.1994 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – ruiny zamku, A-286 z 30.01.1980 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – leśniczówka „Na Majerzu”, zabudowania gospodarcze (2 stodoły, obora), dziedziniec, ul. Zielona 1, A-100 z 01.10.1965 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – d. dwór Pułaskich, ob. nadleśnictwo, ul. Kity 16 (obecnie nr 17), A-101 z 01.10.1965
- Muszyna gm. Muszyna – kordegarda w d. zespole dworskim Starostów Muszyńskich, ob. dom ul. Kity 24, A-734 z 24.02.1994 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – zajazd, ob. muzeum, ul. Kity 26, A-514 z 04.09.1987 (NSz) skreślony 25.06. 2008
- Muszyna gm. Muszyna – dom ul. Kościelna 7, A-345 z 22.03.1983 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – dom ul. Kościelna 41, A-338 z 22.03.1983 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – dom ul. Kościelna 46, A-336 z 18.03.1983 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – dom ul. Kościelna 49, A-344 z 22.03.1983 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – dom ul. Kościelna 51, A-341 z 22.03.1983 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – dom ul. Kościelna 54, A-335 z 18.03.1983 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – dom ul. Kościelna 55, A-343 z 22.03.1983 (NSz)

- Muszyna gm. Muszyna – dom ul. Kościelna 57, A-339 z 22.03.1983 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – dom ul. Kościelna 59, A-337 z 18.03.1983 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – dom ul. Kościelna 61, A-342 z 22.03.1983 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – dom ul. Kościelna 75, A-334 z 18.03.1983 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – dom ul. Piłsudskiego 106, kapliczka, A-582 21.11.1988 (NSz)
- Powroźnik gm. Muszyna, cerkiew, ob. kościół par. p.w. św. Jakuba, A-46 z 26.06.1961, zmiana decyzji 29.06.2010[A-1213/M]
- Szczawnik gm. Muszyna – cerkiew p.w. św. Dymitra, ob. kościół fil., ogrodzenie z bramką, drzewostan, otoczenie w granicach cmentarza, A-132 z 05.09.1964 (NSz)
- Szczawnik gm. Muszyna – kapliczka MB Nieustającej Pomocy, A-737 z 02.03.1994 (NSz)
- Wojkowa gm. Muszyna – cerkiew p.w. św. Kosmy i Damiana, ob. kościół fil., otoczenie,
– drzewostan, mur, A-137 z 05.09.1964 (Nsz)
- Złockie gm. Muszyna – cerkiew p.w. św. Dymitra, ob. kościół, mur ogrodzeniowy, drzewostan, A-139 z 05.09.1964 (NSz)
- Żegiestów gm. Muszyna – kościół paraf. św. Anny /d. cerkiew pw. św. Michała/ [A-1243/M] z 29.04.2011 r.
- Żegiestów gm. Muszyna – pensjonat „Warszawianka”, A-690 z 22.12.1992 (NSz)
- Żegiestów gm. Muszyna – budynek d. pensjonatu „Światowid”, [A-1245/M] z 08.06.2011 r.
- Żegiestów gm. Muszyna – sanatorium „Wiktor”, [A-1237/M] z 20.12.2010 r.
- Żegiestów gm. Muszyna – budynek „Domu Zdrojowego”, [A-1367/M] z 14.08.2013

Gmina Nawojowa:

- Nawojowa gm. Nawojowa – kościół p.w. Narodzenia NMP, A-748/94 (NSz)
- Nawojowa gm. Nawojowa – zespół pałacowy: pałac, park, A-244 z 24.02.1971 (Nsz)
- Nawojowa gm. Nawojowa – kapliczka murowana na zach. skraju parku pałacowego, A-137/M z 08.09.2008
- Nawojowa gm. Nawojowa – kapliczka murowana w południowo-wschodnim narożniku parku pałacowego, A-138/M z 08.09.2008 r.
- Żeleźnikowa Wielka gm. Nawojowa – neogotycki kościół paraf. pw. św. Michała Archanioła, [A-1278/M] z 11.10.2011 r.

Gmina Piwniczna:

- Piwniczna gm. Piwniczna, Pensjonat „Orleń”, ul. Gąsiorowskiego 2, A-57/M z 11.05.2006
- Piwniczna gm. Piwniczna – studnia w Rynku z całością obudowy architektonicznej wraz z otoczeniem – zieleniec wyodrębniony krawężnikami, A-139/M z 30.06.2008 r.
- Zubrzyk gm. Piwniczna – cerkiew, ob. kościół fil. p.w. św. Łukasza, otoczenie, ogrodzenie, drzewostan, A-140 z 05.09.1964 (NSz)
- Wierchomla gm. Piwniczna – cerkiew, ob. kościół par. p.w. św. Michała Archanioła, A-136 z 05.09.1964 (NSz)

Gmina Podegrodzie:

- Chochorowice gm. Podegrodzie – kapliczka, A-771 z 15.05.1995 (NSz)
- Podegrodzie, gm. Podegrodzie – kaplica św. Anny, A-47/M 22.03.2006

Gmina Rytko:

- Rytko gm. Rytko – ruiny zamku, A-25 z 18.04.1968 = A-148 (NSz)

Gmina Stary Sącz:

- Barcice gm. Stary Sącz – cmentarz z I wojny światowej nr 347, A-705 z 02.12.1993 (NSz)
- - Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz – zespół zabudowy ulicowej (od nr 23-42), A-154 z 03.09.1984
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - zagroda nr 24, A-156 z 03.09.1984 (NSz) – *mur z bramą, budynek gospodarczy i stodoła skreślone decyzją z dnia 26.11.2018 r.*
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - zagroda nr 25, A-157 z 03.09.1984 (NSz)
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - zagroda nr 26, A-158 z 03.09.1984 (NSz)
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - zagroda nr 27, A-159 z 03.09.1984 (NSz)
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - zagroda nr 29, A-161 z 03.09.1984 (NSz)
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - zagroda nr 30, A-162 z 03.09.1984 (NSz)
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - zagroda nr 31, A-163 z 03.09.1984 (NSz)
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - zagroda nr 32, A-164 z 03.09.1984 (NSz)
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - zagroda nr 33, A-165 z 03.09.1984 (NSz)
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - zagroda nr 34, A-166 z 03.09.1984 (NSz)
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - zagroda nr 35, A-167 z 03.09.1984 (NSz)
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - zagroda nr 36, A-168 z 03.09.1984 (NSz)

- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - zagroda nr 37, A-169 z 03.09.1984 (NSz)
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - zagroda nr 38, A-170 z 03.09.1984 (NSz)
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - zagroda nr 39, A-171 z 03.09.1984 (NSz)
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - zagroda nr 40, A-172 z 03.09.1984 (NSz)
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - zagroda nr 41, A-173 z 03.09.1984 (NSz)
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - przedszkole ? nr 42, A-174 z 03.09.1984 (NSz)
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - budynek ? nr 55, A-175 z 03.09.1984 (NSz)
- Moszczenica Niżna gm. Stary Sącz - kościół fil.p.w. św. Mikołaja, A-211 z 22.12.1970
- Stary Sącz gm. Stary Sącz - założenie urbanistyczne miasta, st. rej. nr 519 dec.L.Kl.V-114/155 z 24.12.1955, *decyzja odtworzona na podstawie postanowienia z dnia 25.07.2017 r., decyzja z 09.11.2018, [A-1483/M]*
- Stary Sącz gm. Stary Sącz - kościół par. p.w. św. Elżbiety, otoczenie z ogrodzeniem, A-42 z 08.03.1930 i z 02.06.1936 (Nsz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz - zespół klasztorny Klarysek: kościół p.w. św. Trójcy i klasztor w granicach objętych murem wraz z basztami, A-37 z 08.03.1930 i 05.08.1936 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz - grobowiec katakumbowy SS. Klarysek na cmentarzu komunalnym,, ul. Sobieskiego 76, A-719 z 20.12.1993 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz - kościół cmentarny p.w. św. Rocha z otoczeniem, A-326 z 06.12.1971
- Stary Sącz - Cyganowice - kaplica M.B. Wspom. Wiernych, A-844 z 09.03.1998 (Nsz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz - d. synagoga, ob. warsztaty szkolne, ul. Staszica 10, A-717 z 20.12.1993
- Stary Sącz, gm. Stary Sącz - murowana kapliczka pw. św. Kingi, ul. Bandurskiego, [A-1239/M] z 03.02.2011
- Stary Sącz gm. Stary Sącz - cmentarz z I wojny światowej nr 348, kwatera na cmentarzu komunalnym, ul. Nowa, A-753 z 05.07.1994 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz - kamienny mur oporowy szkarpy staromiejskiej, A-834 z 03.06.1997
- Stary Sącz gm. Stary Sącz - dom ul. Bandurskiego 16, A-518 z 15.12.1987 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz - dom ul. Bandurskiego 22, A-761 z 09.11.1994 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz - dom ul. Jagiellońska 8, A-682 z 29.10.1992 (NSz)

- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom ul. 3 Maja 35, A-720 z 27.12.1993 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom ul. Morawskiego 7, A-783 z 02.12.1995
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 1, A-759 z 11.10.1994 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 2, A-757 z 03.10.1994 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 3, A-760 z 29.10.1994 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 4, A-758 z 04.10.1994 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 5, A-799 z 30.05.1996 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom na Dołkach Rynek 6, A-639 z 04.11.1991 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 7, A-803 z 18.06.1996 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 8, A-800 z 10.06.1996 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 9, A-807 z 27.06.1996 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 10, A-808 z 01.07.1996 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 11, A-809 z 01.07.1996 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 12, A-810 z 01.07.1996 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 13, A-811 z 02.07.1996 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 14, A-817 z 26.11.1996 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 15, A-816 z 18.11.1996 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 16, A-820 z 09.12.1996 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 17, A-805 z 26.06.1996 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 18, A-806 z 27.06.1996 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 19, A-819 z 05.12.1996 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 20, A-813 z 18.09.1996 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 21, A-853 z 29.12.1998 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 22, A-815 z 18.11.1996 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom ul. Sobieskiego 4, A-515 z 11.09.1987 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom ul. Sobieskiego 15/17, A-361 z 14.01.1984 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom ul. Staszica 11, A-818 z 29.11.1996 (NSz)

Zabytki ruchome

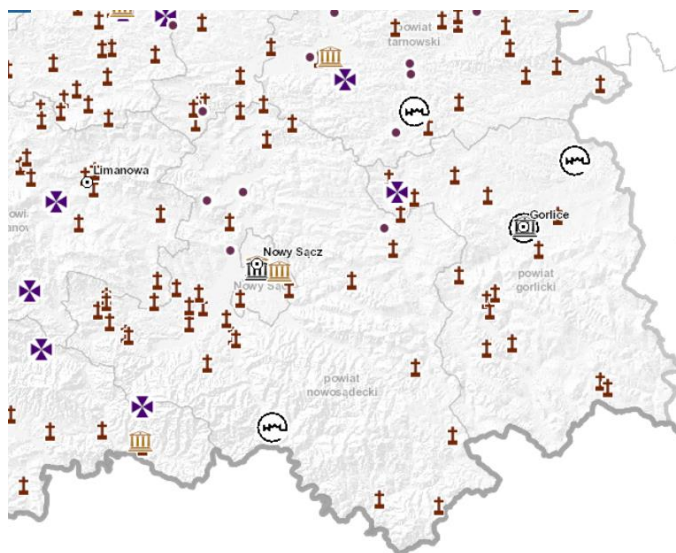
Zgodnie z zapisem ustawowym chronionymi zabytkami ruchomymi mogą być przedmioty będące, w szczególności dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki

użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, (o których mowa w art.5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach), instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji. W praktyce są to przede wszystkim zespoły wyposażenia wnętrz sakralnych i zbiory parafialne lub klasztorne oraz kapliczki przydrożne, mała architektura lub sztuka sepulkralna (nagrobna). Burze dziejowe sprawiły, że nielicznie zachowane jest wyposażenie rezydencji, czy nawet historyczny inwentarz domów mieszczańskich lub wiejskich. W tym zakresie nowoczesność wyparła dawniejsze formy i przedmioty. Znikoma jest ilość zarejestrowanych kolekcji chronionych z mocy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Publiczne i kościelne zbiory muzealne podlegają innym regulacjom.

W skali powiatu wydano 148 decyzji o wpisie do rejestru zabytków ruchomych. To dużo i świadczy o bogatym zasobie zabytków w regionie. Liczba ta jednak nie odzwierciedla ilości chronionych przedmiotów, gdyż jedna decyzja może obejmować od kilku, do kilkuset obiektów. We wspomnianym zbiorze decyzji 126 dotyczy wyposażenia wnętrz sakralnych. 11 dotyczy figur i kapliczek przydrożnych. 5 zespołów zabytkowych nagrobków na cmentarzach. 6 kolekcji i zespołów wyposażenia wnętrz świeckich (np. Willa Patria w Krynicy, czy zbiór rysunków Nikifora Krynickiego). Jedna decyzja dotyczy dekoracji malarskiej wnętrza dworu w Rożnowie. Struktura wpisów odzwierciedla rozkład wartości. Najliczniej zabytki ruchome reprezentowane są we wnętrzach sakralnych. Dzieła gotyckie można spotkać i w nowszych świątyniach (np. figura NMP w ołtarzu głównym w Muszynie). Charakterystyczne dla regionu są średniowieczne dzieła malarstwa tablicowego (obrazy malowane na deskach). W dawniejszej nauce przypuszczano, iż są to dzieła malarzy z regionu Nowego Sącza, określano je mianem malarstwa szkoły sądecko – spiskiej. Badania Jerzego Gadomskiego dowiodły jednak, że mamy do czynienia z dziełami krakowskiego cechu malarskiego, które licznie docierały w ten region i przetrwały w znaczącym wyborze. Znaczna część cennego artystycznie wyposażenia pochodzi z XVII i XVIII w. i reprezentuje sztukę epoki baroku. Wśród wnętrz szczególnie cenny w skali europejskiej jest zespół wyposażenia kościoła klasztoru klarysek w Starym Sączu. Znaczenie artystyczne mają też

wystroje dawnych cerkwi grekokatolickich z malarstwem ikonowym, rzeźbionymi strukturami ikonostasów i elementami malarstwa ściennego (najcenniejsze w cerkwi w Powroźniku, z XVII w.). Wielką wartość mają kamienne figury, krzyże i kapliczki przydrożne. To często ostatni ślad tradycji i dawnej sztuki w krajobrazie modernizowanych wsi. Do rangi obiektów zabytkowych wymagających ochrony prawnej podnoszone są dekoracje ceramiczne (mozaiki i wielobarwne kompozycje z płyt ceramicznych) powstałe w drugiej połowie XX w. i dekorujące wnętrza lub elewacje budynków sanatoryjnych, czy użyteczności publicznej w regionie. (np. Wnętrza domów wczasowych i sanatoriów w Muszynie i Złockiem, elewacja Domu Handlowego „Spółdzielca” w Starym Sączu, czy dekoracje obiektów w Krynicy). To cenne pod względem artystycznym świadectwa epoki i efektowne dzieła sztuki.²¹

Pod względem ochrony szczególnie ożywienie obserwuje się w stosunku do kapliczek przydrożnych. Wieloletnie zaangażowanie województwa małopolskiego i cykliczny program finansowania prac konserwatorskich „Kapliczki Małopolski” przynosi widoczne rezultaty.²²

Obiekty małej architektury, dla których Województwo Małopolskie przyznało dofinansowanie na odnowienie.

<https://miip.geomalopolska.pl/imap/#gmap=gp711>

Odwołując się do strategii i koncepcji ochrony zabytków ruchomych trzeba podkreślić, że poza systemem ochrony pozostaje wciąż wiele zbiorów prywatnych. Koncepcja „Muzeum domowe” i możliwość wspierania osób fizycznych, które zechcą udostępnić swe zbiory publicznie jest niezwykle cenną inicjatywą w tym względzie.

²¹ B. Kostuch, Kolor i blask. Cramika architektoniczna oraz mozaiki w Krakowie i Małopolsce po 1945 roku, Kraków 2015.

²² <https://www.malopolska.pl/dla-mieszkanca/kultura-i-dziedzictwo/konkursy-grantowe/konkurs-kapliczka>

W ochronie zabytków ruchomych istotną rolę odgrywają zbory publiczne, które przechowywane i eksponowane są w muzeach.²³ Pod względem prawnym podlegają ochronie na mocy Ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 902.). Pod względem organizacyjnym pozostają pod opieką samorządu wszystkich szczebli, bądź organizacji pozarządowych. W powiecie działa znacząca liczba muzeów, z których większość wywodzi się z aktywności miłośników regionu i kolekcjonerów. Muzea ukazują wielką różnorodność tematyczną i stanowią istotny składnik lokalnego dziedzictwa kulturowego. W powiecie działają:

Muzeum Regionalne „Państwa Muszyńskiego” w Muszynie

Muzeum Regionalne im. Seweryna Udzieli w Starym Sączu i Muzeum Księdza Józefa Tischnera z

Muzeum Nikifora w Krynicy

Muzeum Zabawek „Bajka” w Krynicy-Zdroju

Muzeum Regionalne w Piwnicznej Zdroju

Zagroda „Kubalówka” w Podegrodziu.

Muzeum Parafialne w Grybowie

Muzeum Parafialne Sztuki Ludowej im. księdza Edwarda Nitki w Paszynie,

Sądecki Park Etnograficzny w Nowym Sączu (prezentuje kulturę ziemi sądeckiej)

Muzeum Lachów Sądeckich im. Z. i St. Chrzastowskich w Podegrodziu

Wiejska Galeria Malarstwa w Naszacowicach

Muzeum Pszczelarstwa im. Bogdana Szymusika i skansen pszczelarski w Stróżach w Gospodarstwie Pasiiecznym „Sądecki Bartnik”.

Muzeum Pszczelarstwa w Kamiannej na terenie Pasieki „Barć”. Na

Muzeum Młynarstwa, Techniki i Rzemiosła Wiejskiego im Józefa Winiarskiego (Osada Młyńska) Roztoka - Brzeziny (Rożnów)

Zabytki archeologiczne

Zabytki archeologiczne stanowią szczególny zbiór obiektów. Jeśli nie posiadają własnej formy terenowej, nie są dostępne szerszej publiczności. Mogą być badane metodami archeologicznymi, bądź mogą dawać znać o sobie w formie znalezisk luźnych, przedmiotów, a raczej ułomków przedmiotów z dawnych epok (np. pradziejowe opracowane narzędzia kamienne, fragmenty ceramiki pradziejowej, średniowiecznej lub nowożytnej). Ten nieoczywisty dla wielu charakter zabytków archeologicznych czyni ich ochronę tym

²³ <https://nowosadecki.pl/pl/muzea-skanseny-galerie>

ważniejszą. Szczególnie, że ich wartość naukowa bywa niezwykle doniosła. W granicach powiatu w rejestrze zabytków archeologicznych (rejestr C), odnotowano:

Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Gmina Chełmiec

Rdziostów – cmentarzysko (epoka brązu)

Chełmiec – grodzisko (wczesne średniowiecze)

Chełmiec – cmentarzysko (epoka brązu)

Marcinkowice – grodzisko (epoka brązu)

Gmina Łącko

Zabrzeź – grodzisko (epoka brązu)

Maszkowice – grodzisko (epoka brązu)

Gmina Podegrodzie

Naszacowice – grodzisko (wczesne średniowiecze)

Podegrodzie - grodzisko (epoka żelaza)

Podegrodzie – grodzisko (epoka brązu)

Zabytki wpisane do Rejestru zabytków stanowią jedynie mniej niż 1 procent ogółu stanowisk archeologicznych zarejestrowanych na terenie powiatu nowosądeckiego. Jego znaczna część położona jest w tzw. Kotlinie Sądeckiej, obszarze, który ze względu na swe walory środowiskowe i kulturowe (obecność szlaków handlowych przebiegających wzdłuż dolin rzecznych) od wieków był chętnie zasiedlany. Do Rejestru zabytków wpisano przede wszystkim obiekty posiadające własną formę terenową -grodziska, potwierdzające historyczne znaczenie regionu, a także 2 cmentarzyska z epoki brązu, z których jedno(Chełmiec 2) bardzo zdegradowane znajduje się pod współczesną zabudową.

Badania powierzchniowe prowadzone od lat 70-tych XX w. w ramach programu Archeologicznego Zdjęci Polski (AZP) ujawniły setki stanowisk archeologicznych, o różnej wartości naukowej, potwierdzające istnienie nieprzerwanego systemu osadniczego od epoki kamienia po czasy współczesne. Wszystkie odkryte zabytki archeologiczne zostały zewidencjonowane i włączone do wojewódzkiej ewidencji zabytków. Podlegają one ochronie z mocy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Z punktu widzenia opieki nad zabytkami archeologicznymi w skali powiatu rysują się następujące potrzeby:

1. Otoczenie szczególną opieką obiektów archeologicznych mających własną formę krajobrazową (grodziska, wały itp.) Ochrona powinna polegać na uwzględnianiu w miejscowych planach ich terenu jako wolnego od zabudowy, dbaniu o wygląd zewnętrzny (ograniczenie upraw – zakaz stosowania głębokiej orki, wycinki drzew, koszenia trawy itp.).
2. Podnoszenie świadomości społecznej poprzez:
 - popularyzowanie informacji o zabytkach archeologicznych
 - promowanie wiedzy historycznej o regionie
 - opracowanie folderów turystycznych zawierających informacje o dziedzictwie archeologicznym występującym na terenie powiatu zawierającego krótkie charakterystyki poszczególnych obiektów.
 - utworzeniu szlaku turystycznego o charakterze ścieżki naukowej, łączących np. kilka grodzisk
- 3 Przeciwdziałanie niszczeniu stanowisk archeologicznych poprzez kontrolę przestrzegania przez organy wydające pozwolenia budowlane stosowania zapisów nakładających na inwestora obowiązek przeprowadzenia badań archeologicznych.
- 4 Współpracę z Urzędem konserwatorskim w zakresie kreowania polityki konserwatorskiej dotyczącej dziedzictwa archeologicznego.
- 5 Planowanie strategiczne uwzględniające potrzeby ochrony dziedzictwa archeologicznego (zwłaszcza przy planowaniu inwestycji strategicznych mających wpływ na środowisko kulturowe)

Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy to wszystko co nas otacza, to *obszar, postrzegany przez ludzi, którego charakter jest wynikiem działania i interakcji czynników przyrodniczych i/lub ludzkich*.²⁴ W szczególnych przypadkach możemy mówić o zabytkowym krajobrazie kulturowym. Ma to miejsce wówczas, gdy na zwartym obszarze przetrwała jedna z historycznych postaci środowiska naturalnego, dopełniona zabudową, dziełami inżynierskimi lub innymi elementami właściwymi dla danego typu gospodarki i dla epoki. Taki charakter mają na przykład pasterskie hale z szałasami, lub zwarty kompleks staromiejskiej zabudowy Starego Sącza będący doskonałym przykładem krajobrazu zurbanizowanego. Obecnie żaden z krajobrazów ziemi sądeckiej nie został objęty ochroną w formach właściwych dla ochrony zabytków. Natomiast w dokumentach strategicznych województwa pojawiają się wskazania do tworzenia parków kulturowych, czyli ustanawianych uchwałą rady gminy form ochrony

²⁴

https://ochronaprzyrody.gdos.gov.pl/files/artykuly/5460/DO_POBRANIA_europejska_konwencja_krajobrazowa_73889.pdf

dedykowanych ochronie krajobrazów kulturowych. Jako krajobrazy zasługujące na ochronę w formie parku kulturowego wskazuje się zespoły zabudowy historycznej w Krynicy i Starym Sączu. Można tę listę wzbogacać wskazując celowość powołania parków kulturowych w historycznym centrum Muszyny, Grybowa, Piwnicznej a także w odniesieniu do zabudowy wsi Gołkowice Dolne. Jednak działania takie pozostają wyłącznie w kompetencji gmin, na których terenie usytuowane są dane krajobrazy kulturowe.

II - 4. Ocena stanu zachowania zasobu:

Stan zasobu zabytków

Można ocenić, iż w skali regionu znaczna część cennych obiektów zabytkowych znajduje się pod osłoną różnych form ochrony zabytków. Perspektywy i potrzeby poszerzania zasobu objętego ochroną nie wiążą się z katastrofalnymi zagrożeniami dla zabytków. Zabytki „rejestrowe” w większości są utrzymywane poprawnie. Jak wynika z *Raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomości w województwie małopolskim. Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C)*, z 2017 r. 91,56% obiektów objętych ochroną przez wpis do rejestru zabytków nie zostało zakwalifikowane do kategorii „zagrożony”, lub „utrata wartości”. Ta pozytywna ocena nie zwalnia od koniecznej dbałości o obiekty zabytkowe, gdyż tylko codzienna pielęgnacja i konserwacja zachowawcza mogą spowalniać procesy destrukcji i służyć zachowaniu zabytku w jego autentyzmie i odpowiednim stanie technicznym.

Jednocześnie trzeba odnotować szeroką grupę obiektów, które mimo ujęcia w gminnej lub wojewódzkiej ewidencji zabytków ulegają stopniowej destrukcji, tracą wartość użytkową i są zagrożone rozbiórką lub katastrofą budowlaną. To w dużej mierze tradycyjne domy mieszkalne i budynki gospodarcze (w tym szalasy) konstrukcji drewnianej, co do których właściciele nie mają potrzeb lub umiejętności użytkowania. Tradycyjne, wiejskie budownictwo drewniane należy do najbardziej zagrożonego w skali powiatu, ale także w skali województwa. Wśród obiektów drewnianych część jest w stanie krytycznym ze względu na opuszczenie lub użytkowanie niezgodnie ze swoją pierwotną, mieszkalną funkcją. W wielu przypadkach zmiany są już nieodwracalne. Podobnie ma się rzecz z drewnianymi budynkami gospodarczymi (stodoły, szopy), funkcjonującymi często bez już rozebranych domostw lub przy domach nowych. Niepokojący jest fakt, iż współczesne budownictwo w żaden sposób nie nawiązuje do tradycji, a nawet radykalnie się od niej odcina. Nagminne jest opuszczanie starych domów i budowa w ich bezpośrednim sąsiedztwie nowych, całkowicie odmiennych w stylistyce i skali, względnie zastępowanie ich nowymi, budowanymi na miejscu starych.

Innymi zagrożeniami są niefachowe ingerencje, które w intencji miały obiekt ratować, a w praktyce prowadzą do gruntownego przekształcenia, wymiany substancji i utraty wartości zabytkowych. Ofiarami tak destrukcyjnych działań padają nierzadko kapliczki i figury przydrożne. Podobnie zagrożeniem są termomodernizacje elewacji połączone z wymianą stolarki i przesłonięciem lub zniszczeniem detalu elewacyjnego. Tego typu działania w obiektach zabytkowych wymagają uzyskania pozwolenia właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, co jest możliwe tylko po spełnieniu warunku nieobniżania wartości zabytkowej danego obiektu. W obiektach ewidencyjnych te mechanizmy nie działają z taką sprawnością i skalą przekształceń rośnie.

Kolejnym czynnikiem ryzyka, który finalnie destruuje wartości zabytkowe, jest kwestia odbudowy ruin, czy gruntownych adaptacji (połączona z wymianą substancji), które niweczą wartość zabytkową przez zniszczenie autentyczności wartości historycznych.

II- 5. Dziedzictwo kulturowe jako element przemysłu kultury

Zasoby zabytków na terenie powiatu są tak obfite, że mogły samodzielnie (lub w parze z wartościami przyrodniczymi) stać się siłą napędową przemysłów czasu wolnego. Są cennym i efektywnym komponentem lokalnego krajobrazu kulturowego i odgrywają rolę w kształtowaniu lokalnej tożsamości kulturowej. Są przede wszystkim istotne z perspektywy lokalnej przedsiębiorczości. Są związane z potencjałem turystycznym, jako obiekty, które można „sieciować” i łączyć z prezentacją innych walorów kulturowych lub przyrodniczych województwa, powiatu i gmin. Szczególna rola w promocji dziedzictwa, a zarazem tworzeniu zachęt dla odwiedzających, przypada szlakom kulturowym. Najśłynniejszym i najlepiej zorganizowanym z nich jest **Szlak Architektury Drewnianej Województwa Małopolskiego**. Szlak, o długości 1500 km obejmuje około 250 zespołów architektonicznych od kościołów, cerkwi, kaplic i dzwonnicy po spichlerze, wiejskie chałupy i szlacheckie dwory. Wszystkie obiekty na szlaku są oznakowane, a drogę do nich wskazuje ponad 600 drogowskich. Kolejnym szlakiem o dużym znaczeniu, choć punktowo wkraczającym na teren powiatu jest Małopolska Trasa UNESCO, szlak samochodowy związany z obiektami z Listy Światowego Dziedzictwa. Specyfice dziedzictwa powiatu dedykowany jest Międzykulturowy szlak turystyczny²⁵. **Międzykulturowy Szlak Turystyczny Pogranicza Polsko-Słowackiego** to projekt zrealizowany wspólnie przez Starostwo Powiatowe w Nowym Sączu i Miasto Prešov sfinansowany przez UE z Funduszu Interreg III A. Celem projektu było dotarcie z atrakcyjną w formie informacją o najciekawszych zabytkach architektonicznych i przyrodniczych pogranicza do jak najliczniejszej grupy odbiorców.

²⁵ <https://nowosadecki.pl/pl/miedykulturowy-szlak-turystyczny>

Realizacja projektu służy przede wszystkim popularyzacji potencjału kulturowego obszaru pogranicza polsko-słowackiego.

Trasy Międzykulturowego Szlaku Turystycznego Pogranicza Polsko-Słowackiego,
wg.: <https://nowosadecki.pl/pl/miedzykulturowo-projekcje>

W przemyśle czasu wolnego zabytki stają się atrakcjami przyciągającymi, lub zatrzymującymi na dłużej turystów. Bywają celem podejmowania podróży, bądź są odkrywane, np. w trakcie pobytów sanatoryjnych. Identyfikują region i wzbogacają ofertę turystyczną. Jednocześnie nadmierna turystyka bywa dla zabytków zagrożeniem i skala eksploatacji wymaga monitorowania. W skrajnych wypadkach najcenniejszych obiektów (np. cerkiew w Powroźniku) ze względów ochronnych może stać się celowym limitowanie dostępu. Dobrym rozwiązaniem dla ograniczenia zagrożenia przeciążeniem ruchem turystycznym jest sieciowanie atrakcji i tworzenie tras alternatywnych, dla najbardziej eksploatowanych. Stąd znaczenie organizacji ruchu turystycznego w skali regionalnej, co jest wyzwaniem dla powiatów i województw.

III - CZĘŚĆ OPERACYJNA

III-1 Założenia programowe – cele i priorytety

1. CEL STRATEGICZNY i kierunki działań

Uwzględniając cel określony w:

Krajowym programie ochrony zabytków na lata 2019 – 2022, który sformułowano, jako:

„Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami”

przy udziale Celów Szczegółowych

1 - Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego

2 - Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami

3 - Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego

oraz uwzględniając wskazania zawarte w *Wojewódzkim programie ochrony zabytków na lata 2018 – 2022*, takie jak:

Harmonijne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego Małopolski dla sprostania wyzwaniom teraźniejszości i przyszłości oraz zapewnienia wysokiej jakości życia Małopolan

przy udziale celów operacyjnych:

c. - Skuteczna ochrona zasobów dziedzictwa i wartości kulturowych regionu

d. - Wspólnotowa odpowiedzialność i efektywne zarządzanie regionalną przestrzenią kulturową.

Deklarując zgodność strategii i celów programu ze Strategią Rozwoju Województwa Małopolskiego - „Małopolska 2030” oraz uwzględniając kierunki przyjęte w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego, a w szczególności rekomendację finalną, by:

uczynić jakość architektury, ochronę dziedzictwa i krajobrazu elementami marki Małopolski.

Przy uwzględnieniu specyfiki zasobu dziedzictwa kulturowego Powiatu Nowosądeckiego oraz regulacji ustawy z dnia 23.07.2003 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, co do zawartości gminnych, powiatowych i wojewódzkich programów opieki nad zabytkami

wskazuje się, jako główny **cel strategiczny programu opieki nad zabytkami Powiatu Nowosądeckiego na lata 2021 - 2024:**

UCZESTNICZENIE W TWORZENIU WARUNKÓW DLA ZAPEWNIENIA EFEKTYWNEJ OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI, POSTRZEGANYMI JAKO CENNY SKŁADNIK DZIEDZICTWA I BOGACTWO REGIONALNE, W CELU UTRWALANIA TOŻSAMOŚCI KULTUROWEJ I KSZTAŁTOWANIA WIĘZI SPOŁECZNYCH PRZEZ DOŚWIADCZANIE HISTORII, KTÓREJ ZABYTKI SĄ ŚWIADECTWEM.

Jako priorytety służące realizacji celu wskazuje się:

4. Działania na rzecz upowszechniania wiedzy o uniwersalnym znaczeniu dziedzictwa kulturowego oraz roli dziedzictwa regionalnego w kształtowaniu bogactwa kulturowego kraju.
5. Budowanie współpracy z organami państwowymi, samorządowymi, organizacjami pozarządowymi, środowiskiem kościelnym i osobami fizycznymi na rzecz intensyfikacji działań służących efektywnej ochronie i opiece nad zabytkami oraz niematerialnym dziedzictwem kulturowym Powiatu Nowosądeckiego.

Realizacji priorytetów musi towarzyszyć cykliczne działanie komplementarne:

6. Utrzymanie w dobrym stanie zachowania zabytków stanowiących mienie powiatu.

Celowi programu oraz priorytetom podporządkowane są kierunki działań oraz zadania. Dobór zadań wynika z połączenia koncepcji strategicznej z wymogami zawartymi w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami odnośnie merytorycznej zawartości programów opieki nad zabytkami, którą ustawa określa, co do szczególności, nie zamykając katalogu możliwych rozwiązań i treści.

Dla realizacji celów programu wskazuje się kierunki działań związane ze strefą edukacyjno – informacyjną dla priorytetu 1 oraz dla priorytetu 2 z aktywnością organizacyjną służącą budowaniu współdziałania i wykorzystywaniu potencjału organów administracji państwowej, samorządowej oraz struktur pozarządowych i społecznych w tworzeniu warunków dla skutecznego sprawowania ochrony i opieki nad zabytkami, przy akceptacji i wsparciu społeczności powiatu i regionu (Małopolski). Uwzględniając możliwości i ograniczenia formalne Powiatu wskazuje się na kluczowe znaczenie działań w sferze społecznej i na rolę

samorządu w kształtowaniu pozytywnych opinii mieszkańców na rzecz działań ochronnych w zakresie dziedzictwa kulturowego. Realizację komplementarnego działania 3 widzi się, jako bieżącą troskę o obiekty, ich użytkowanie oraz wyprzedzające działania zapobiegawcze zagrożeniom właściwym dla obiektów zabytkowych.

Zależność celów – priorytetów i kierunków działań określonych przez program opieki nad zabytkami Powiatu Nowosądeckiego na lata 2021 – 2024.

CEL STRATEGICZNY			
Uczestniczenie w tworzeniu warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami, postrzeganymi jako cenny składnik dziedzictwa i bogactwo regionalne, w celu utrwalania tożsamości kulturowej i kształtowania więzi społecznych przez doświadczanie historii, której zabytki są świadectwem.			
PRIORYTET 1		PRIORYTET 2	
Działania na rzecz upowszechniania wiedzy o uniwersalnym znaczeniu dziedzictwa kulturowego oraz roli dziedzictwa regionalnego w kształtowaniu bogactwa kulturowego kraju.		Budowanie współpracy z organami państwowymi, samorządowymi, organizacjami pozarządowymi, środowiskiem kościelnym i osobami fizycznymi na rzecz intensyfikacji działań służących efektywnej ochronie i opiece nad zabytkami oraz niematerialnym dziedzictwem kulturowym Powiatu Nowosądeckiego.	
KIERUNEK DZIAŁANIA 1	KIERUNEK DZIAŁANIA 2	KIERUNEK DZIAŁANIA 3	KIERUNEK DZIAŁANIA 4
Działania edukacyjne za pośrednictwem szkół, instytucji kultury oraz we współpracy z organizacjami społecznymi	Działania edukacyjno-promocyjne za pośrednictwem mediów elektronicznych (strona internetowa gminy, etc.)	Budowa koalicji w pozyskiwaniu środków i finansowaniu zadań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego	Kształtowanie polityki powiatu wyrażanej dokumentami zarządczymi i planistycznymi w zakresie poszanowania dziedzictwa kulturowego

PRIORYTET 3	
Utrzymanie w dobrym stanie zachowania zabytków stanowiących mienie powiatu.	
KIERUNEK DZIAŁANIA 5	KIERUNEK DZIAŁANIA 6
Bieżące użytkowanie i utrzymanie funkcjonalności obiektu, z poszanowaniem jego specyfiki zabytkowej.	Monitoring stanu technicznego obiektów.

2. ZADANIA PROGRAMU OPIEKI

sformułowanie strategii działania w odniesieniu do obszarów tematycznych wskazanych w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Założenie wstępne

Realizacja ustaleń i celów dotyczących ochrony zabytków z terenu Powiatu Nowosądeckiego, zawartych w niniejszym programie, uzależniona jest od włączenia problematyki ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych Powiatu. W celu wypełnienia zadań w tym zakresie należy:

- uznawać i eksponować wartość i znaczenie dziedzictwa kulturowego dla powiatu (zarówno w sferze tożsamości kulturowej, jak i zasobów prorozwojowych);
- konsekwentnie planować i realizować działania samorządowe w zakresie ochrony zabytków, uwzględniać tę problematykę we wszelkich dokumentach strategicznych i planach rozwojowych
- rozumieć znaczenie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego, zabytków archeologicznych oraz łączność tematyki z uwarunkowaniami ochrony przyrody
- wspierać projekty i inicjatywy społeczne związane z opieką nad zabytkami i zagospodarowaniem obiektów zabytkowych;
- generować i racjonalnie wykorzystywać fundusze na prace ratownicze, konserwatorskie i dokumentacyjne oraz działania związane z opieką nad zabytkami.
- wspierać i inicjować działania związane z utrzymaniem dziedzictwa niematerialnego regionu

Jednocześnie, w zakresie obowiązków ustawowych wskazuje się zadania:

a. W zakresie kształtowania i inicjowania działań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami:

- inicjowanie akcji edukacyjnych i promocyjnych na temat zasobu zabytków w powiecie, specyfiki regionalnej i wartości dziedzictwa kulturowego materialnego oraz niematerialnego, za pośrednictwem szkół, instytucji kultury, stowarzyszeń i przy współpracy z jednostkami województwa małopolskiego oraz placówkami badawczymi regionu;
- kontynuacja współpracy z służbą konserwatorską i społecznymi opiekunami zabytków;

- włączanie się w funkcjonowanie i organizację lokalnych, regionalnych i ponadregionalnych szlaków dziedzictwa (szlaków kulturowych);
- wspieranie publikacji informacji o dziedzictwie kulturowym regionu w portalach internetowych promujących walory i zasoby kulturowe oraz krajobrazowe Ziemi Sądeckiej, a także szlaki kulturowe, które przez obszar powiatu przechodzą;
- podejmowanie działań promocyjnych przez udział w inicjatywach na szczeblu wojewódzkim i krajowym, w których można prezentować zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego regionu.
- wspieranie trwania i poszanowania regionalnych tradycji niematerialnych, stanowiących ważny wkład w dziedzictwo kulturowe kraju.

b. W zakresie organizacyjno-prawnym:

- konsekwentne uwzględnianie potrzeb ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego w dokumentach strategicznych, planistycznych i zarządczych ze szczególnym uwzględnieniem analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego Powiatu.
- współpraca z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków oraz gminami z terenu powiatu, w celu poprawy przepływu informacji na temat gminnej i wojewódzkiej ewidencji zabytków.
- publikowanie pozyskanych informacji o wszczęciu przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków postępowania w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru zabytków, na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej starostwa powiatowego,
- integrowanie działań z zakresu ochrony środowiska i dziedzictwa kulturowego w celu zapewnienia ładu krajobrazowego w obszarach cennych pod względem krajobrazu kulturowego.

c. W zakresie dokumentacji i badań:

- kontynuacja działań w zakresie dokumentowania dziedzictwa niematerialnego – Fonoteka Powiatu.
- popieranie inicjatyw służących dokumentowaniu (fotografie, rysunki, opisy, zbieranie informacji historycznych i legend) tradycyjnego budownictwa wiejskiego i kapliczek, przydrożnych w granicach gminy – inicjowanie konkursów, nagradzanie aktywnych szkół i organizacji społecznych.
- dokumentowanie bieżących działań związanych z pracami konserwatorskimi oraz inicjatywami w zakresie propagowania i ochrony dziedzictwa kulturowego.

d. W zakresie finansowym:

- zabezpieczenie środków finansowych na ochronę i utrzymanie obiektów zabytkowych stanowiących własność powiatu,
- korzystanie z dostępnych środków zewnętrznych dla poprawy stanu środowiska i krajobrazu kulturowego powiatu, w ramach kompetencji i zadań własnych powiatu;
- zabezpieczenie środków na promocję (informacja turystyczna, informacja historyczna, konkursy i działania aktywizujące miejscową społeczność) w zakresie uczestniczenia w dokumentowaniu i ochronie dziedzictwa.
- współfinansowanie ścieżek kulturowych – szlaków turystycznych i tematycznych w granicach powiatu.
- współpraca z województwem małopolskim w zakresie opieki nad cmentarzami wojennymi z I wojny światowej.
- kontynuacja dotowania prac konserwatorskich przy zabytkach, zgodnie z obowiązującą Uchwałą nr 187/XVI/20 Rady Powiatu Nowosądeckiego z dnia 27 listopada 2020 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze powiatu nowosądeckiego.

e. W zakresie interwencyjnym:

- prowadzenie monitoringu stanu zachowania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych stanowiących własność powiatu i pozostających w użytkowaniu powiatu.

- podejmowanie interwencji zgodnie z regulacjami prawnymi, przez zawiadomienie organów ochrony zabytków, w przypadku udokumentowania zagrożenia, lub niszczenia obiektu zabytkowego.
- podejmowanie interwencji zgodnie z regulacjami prawnymi, przez zawiadomienie organów ochrony zabytków, w przypadku uzyskania zgłoszenia natrafienia na przedmioty o charakterze archeologicznym.
- zachowanie gotowości do działań na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, w przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia, przez wydane decyzji o zabezpieczeniu tego zabytku w drodze czasowego zajęcia lub wywłaszczenia.

f. W zakresie prac remontowo-konserwatorskich i utrzymania obiektów:

- bieżąca dbałość o stan zachowania i formy użytkowania obiektów zabytkowych stanowiących mienie powiatu.
- inicjowanie działań i wspieranie inicjatyw przez udzielanie pomocy finansowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze powiatu nowosądeckiego.

III - 2. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

III-2 - 1. Rozwiązania organizacyjne i instytucjonalne

Wdrożenie powiatowego programu opieki nad zabytkami jest obowiązkiem administracji samorządowej. Wykonawcami mogą być jednostki organizacyjne działające w sferze kultury oraz agendy administracji samorządowej. Partnerami w realizacji programu mogą być organizacje i stowarzyszenia społeczne aktywne w dziedzinie kultury. W zakresie edukacji i promocji istotną rolę do spełnienia mają placówki oświatowe oraz inne instytucje kultury działające w granicach powiatu. Celowe jest nawiązywanie kontaktów z analogicznymi instytucjami w autonomicznych jednostkach administracyjnych (gminy, powiaty, województwa) oraz instytucjami państwowymi (Muzea, Wojewódzki Konserwator Zabytków, Narodowy Instytut Dziedzictwa). W przypadku Powiatu Nowosądeckiego istotnymi partnerami mogą być instytucje marszałkowskie działające w sferze dziedzictwa kulturowego regionu – Centrum Kultury „Sokół” i Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu - Sądecki Park Etnograficzny. Kompetencje i zadania powiatu określają możliwości działania. Stąd wyróżnienie dwóch kierunków

- Sprawowanie opieki w zakresie obiektów zabytkowych, w stosunku do których dysponuje się prawem własności;
- tworzenie warunków ochrony dla całego zasobu zabytkowego w granicach administracyjnych powiatu.

Istotnym elementem realizacji programu jest wydzielanie środków budżetowych na działania w sferze kultury i ochrony nad zabytkami. Optymalne jest utrzymanie nakładów na obecnym poziomie, bądź ich sukcesywny wzrost.

System wdrażania Programu składa się z trzech cyklicznie powtarzających się procesów:

1. proces zarządzania (w oparciu o strategię – program ochrony zabytków)
2. system monitoringu i oceny działań.
3. system aktualizacji strategii (w odniesieniu do doświadczeń z wdrażania programu)

Te trzy procesy muszą być ze sobą spójne i wzajemnie zależne, co zapewnia możliwość kształtowania i realizacji strategii w perspektywie długofalowej..

W procesie zarządzania Programem uczestniczą trzy grupy partycypacyjne. Są to:

- Rada Powiatu – uchwała Program oraz przyjmuje sprawozdania z jego realizacji w okresach dwuletnich

- Zarząd Powiatu – odpowiada za przygotowanie i realizację Programu
- Starostwo Powiatowe i jednostki organizacyjne powiatu – odpowiadają za bieżącą realizację zadań Programu oraz monitorowanie wdrażania.

Funkcjonowanie systemu przebiega następująco. Starostwo Powiatowe i jednostki organizacyjne Powiatu gromadzą dane do diagnozy oraz informacje o realizacji zadań Programu. Informacje te są przekazywane do właściwego wydziału, który koordynuje prace przygotowawcze nad opracowaniem Programu i jego wdrożeniem. Zarząd Powiatu podejmuje decyzje o rozpoczęciu prac nad Programem oraz jego realizacją. Zarząd Powiatu dokonuje okresowej oceny stopnia realizacji Programu na podstawie informacji zebranych i przedstawionych przez wskazane wydziały i jednostki organizacyjne powiatu. Zarząd Powiatu w okresach dwuletnich przedstawia Radzie Powiatu sprawozdanie z realizacji Programu. Zarząd Powiatu kieruje do zaopiniowania przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków każdą nową wersję Programu, opracowywaną co 4 lata. Rada Powiatu uchwała Program oraz przyjmuje sprawozdania z realizacji Programu. Cykliczność działań i ciągłość procesów zapewniają możliwości optymalizacji systemu.

III – 2-2. Monitoring - zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Monitoring w naukach o zarządzaniu jest zalecany do wdrażania, jako metoda weryfikowania skuteczności działań i trafności prognoz. W polskim systemie ochrony zabytków nie wypracowano dotąd skutecznych sposobów monitorowania stanu zabytków i procesów, które w związku z nimi zachodzą. Jednak dokument strategiczny, jakim jest powiatowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami z zasady powinien zawierać część dotyczącą monitoringu. Monitoring służy w szczególności następującym celom:

- dostarczaniu podmiotom biorącym udział w zarządzaniu miejscem czy obiektem informacji o skuteczności prowadzonych działań ochronnych,
- umożliwieniu stałej weryfikacji i ulepszenia działań ochronnych,
- dostarczaniu organom sprawującym nadzór nad obszarem będącym przedmiotem ochrony danych o stanie przedmiotu ochrony,
- sporządzaniu okresowych raportów umożliwiających przegląd zadań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

Szczególnie ważne jest przewidzenie i określenie, w jakich przypadkach wyniki monitoringu wpłyną na sposób sprawowania ochrony nad dobrami dziedzictwa kulturowego. Monitoring powinien być tak zaplanowany, aby umożliwił ocenę przynajmniej takich parametrów:

- skuteczność ochrony (porównanie otrzymanych rezultatów z rezultatami oczekiwanymi, wyrażonymi poprzez stan ochrony),

- skuteczność zastosowanych środków,
- zmianę stanu obiektu,
- zagrożenia środowiskowe.

W przypadku powiatu nowosądeckiego celowym jest:

1. Cykliczne przeprowadzanie oceny stanu zasobów zabytków architektury i budownictwa, w korelacji z kolejnymi edycjami programu. Ocena powinna obejmować:

- określenie zmian ilościowych chronionej substancji zabytkowej (wykreślenia oraz nowe wpisy do rejestru zabytków – obserwacja dynamiki zmian),
- ilość prac remontowych i konserwatorskich finansowanych ze środków powiatu,
- zestawienie roczne własnych środków finansowych wydatkowanych na cele ochrony zabytków.
- stan techniczny zabytkowych budynków stanowiących mienie powiatu;
- ilość wydarzeń edukacyjnych i promocyjnych służących propagowaniu idei ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego;

Uzyskane dane ilościowe będą jednoznacznym wskaźnikiem tendencji w zakresie zachowania zasobu zabytkowej zabudowy. Dane zostaną wykorzystane również do celów sporządzania cyklicznego Raportu o Stanie Powiatu za dany rok. Podsumowanie danych ilościowych i ich analiza jakościowa pozwolą na sformułowanie okresowej oceny realizacji programu i sformułowanie wytycznych dla kolejnej edycji dokumentu.

III – 2-3. Monitoring – wskaźniki

PRIORYTET	DZIAŁANIE	WSKAŹNIK
PRIORYTET 1 Działania na rzecz upowszechniania wiedzy o uniwersalnym znaczeniu dziedzictwa kulturowego oraz roli dziedzictwa regionalnego w kształtowaniu bogactwa kulturowego kraju.	KIERUNEK DZIAŁANIA 1 Działania edukacyjne za pośrednictwem szkół, instytucji kultury oraz we współpracy z organizacjami społecznymi	Ilość wydarzeń
	KIERUNEK DZIAŁANIA 2 Działania edukacyjno - promocyjne za pośrednictwem mediów elektronicznych (strona internetowa gminy, etc.)	Ilość zamieszczonych informacji
PRIORYTET 2 Budowanie współpracy z organami państwowymi, samorządowymi, organizacjami pozarządowymi, środowiskiem kościelnym i osobami fizycznymi na rzecz intensyfikacji działań służących efektywnej ochronie i opiece nad zabytkami oraz niematerialnym dziedzictwem kulturowym Powiatu Nowosądeckiego	KIERUNEK DZIAŁANIA 3 Budowa koalicji w pozyskiwaniu środków i finansowaniu zadań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego	Ilość środków wydatkowanych w powiecie na ochronę zabytków
	KIERUNEK DZIAŁANIA 4 Kształtowanie polityki powiatu wyrażanej dokumentami zarządczymi i planistycznymi w zakresie poszanowania dziedzictwa kulturowego	Ilość dokumentów programowych, planistycznych i strategicznych uwzględniających zadania z zakresu ochrony dziedzictwa
PRIORYTET 3 Utrzymanie w dobrym stanie zachowania zabytków stanowiących mienie powiatu.	KIERUNEK DZIAŁANIA 5 Bieżące użytkowanie i utrzymanie funkcjonalności obiektu, z poszanowaniem jego specyfiki zabytkowej.	Ilość obiektów zabytkowych pozostających we władaniu Powiatu
	KIERUNEK DZIAŁANIA 6 Monitoring stanu technicznego obiektów.	Ilość przeglądów technicznych i kontroli stanu zachowania obiektów pozostających we władaniu powiatu

Monitoring należy przeprowadzać w cyklu rocznym, przy okazji sporządzania Raportu o Stanie Powiatu. Dane z monitoringu są wykorzystywane do sporządzania sprawozdań z realizacji Powiatowego Programu Ochrony Zabytków, w ustawowo wskazanym cyklu dwuletnim.

III-2 – 3 Realizacja i finansowanie zadań z zakresu ochrony zabytków

Nr	Zadanie	Wykonawca	Realizacja
1.	W zakresie kształtowania i inicjowania działań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami	Samorząd, oraz instytucje współpracujące	działanie systematyczne, zgodnie z założeniami programowymi
2.	W zakresie organizacyjno-prawnym	Starostwo powiatowe	działanie bieżące
3.	W zakresie dokumentacji i badań	Samorząd - rola inicjująca.	działanie planowe, w miarę ujawnianych potrzeb
4.	W zakresie finansowym	Starostwo powiatowe, środki budżetowe samorządu.	działania cykliczne, zgodne z planem budżetowym
5.	W zakresie interwencyjnym	Starosta w ramach określonych prawnie zadań i kompetencji, we współpracy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków	działania bieżące (w zależności od zaistniałych potrzeb i posiadanych środków finansowych)
6.	W zakresie prac remontowo-konserwatorskich i utrzymania obiektów własnych	Starostwo powiatowe	działania bieżące (w zależności od potrzeb i posiadanych środków finansowych)
7.	W zakresie monitoringu zasobu i wdrażania programu	Starostwo powiatowe i instytucje kultury	działanie cykliczne, zgodnie z założeniami programowymi

IV. ANEKS

Zasady konserwatorskie

W 2004 r. w zespół pod kierunkiem prof. Bogumiły Rouby, działający w ramach Rady Ochrony Zabytków przy MKiDN opracował oparte o teorię zawartą w Karcie Weneckiej, najważniejsze pod względem merytorycznym zasady postępowania konserwatorskiego, które winny być stosowane w praktyce konserwatorskiej oraz przez właścicieli i opiekunów obiektów zabytkowych. Zasady te posiadają walor uniwersalny, niezależnie od skali, złożoności, czy wieku obiektu zabytkowego. Zasady te zostały przekazane do stosowania w procedurach i praktyce konserwatorskiej za pismem Generalnego Konserwatora Zabytków do wszystkich Urzędów Konserwatorskich w Polsce.

1 - zasada *primum non nocere* (po pierwsze nie szkodzić).

Zasada ta mówi o wyborze takich rozwiązań, które nie będą szkodzić zabytkowi i nie wpłyną na obniżenie jego wartości. Wskazuje się jednocześnie, że rozwiązania te nie mogą ograniczać się jedynie do nienaruszalności zabytkowej substancji, muszą one uwzględnić również negatywne skutki w przypadku zaniechania jakichkolwiek działań. Pochopnie też nie mogą negować przekształceń, które mogą przyczynić się do utrwalenia lub eksponowania wartości zabytkowej, a także użyteczności zabytku i jego funkcjonowania.

2 - zasada maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych).

Zgodnie z tą zasadą prowadząc prace konserwatorskie i remontowe przy zabytkach należy dążyć do maksymalnego zachowania substancji zabytkowej, jako zawierającej przekaz historyczny i źródłowy, szanując najdrobniejszy detal, bez zacierania jego śladów dawności. Pełnego poszanowania wymagają również wszelkie nawarstwienia, które również stanowią historyczny przekaz. Zachowanie przekazu historycznego ma stanowić bezwzględne pierwszeństwo nad współczesnymi potrzebami użytkowymi.

3 - zasada minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymania się od działań niekoniciecznych).

Zasada zakłada bezwzględne zachowanie zabytkowej formy i substancji. Minimalna ingerencja w substancję zabytkową ma zapewnić nienaruszalność przekazu historycznego i

uniemożliwić jego zafałszowanie, także poprzez nieuzasadnioną i pozbawioną rzetelnych podstaw naukowych rekonstrukcję. Zafałszowaniem przekazu historycznego mogą być również nadmiernie wprowadzone współczesne elementy, które mogą zniekształcić historyczną formę obiektu i uniemożliwić odczytanie zawartej w nim treści.

4 - zasada, zgodnie z którą usuwać należy to i tylko to, co na oryginał działa niszcząco.

Zasada ta odnosi się przede wszystkim do prac restauratorskich. W działaniach restauratorskich należy usuwać tylko te elementy, które zacierają przekaz historyczny, zmniejszają wartość dowodową oraz obniżają wartości estetyczne. Usunięcie jakiegoś elementu może przynieść korzyści w postaci ujawnienia innych wartości obiektu takich jak jednorodność zabytku, czy odsłonięcie wcześniejszej bardziej wartościowej fazy powstania obiektu, co w szczególności przyczyni się do poznania obiektu bądź podniesienia jego wartości. Działania te muszą być jednak prowadzone w sposób bardzo przemyślany.

5 - zasada czytelności i odróżnialności ingerencji.

Odtwarzane podczas prac konserwatorskich i robót budowlanych elementy muszą być odróżnialne, jednocześnie nie powinny stanowić dysonansu estetycznego. Odtwarzane elementy jak też współczesne uzupełnienia i inne ingerencje muszą być bezwzględnie podporządkowane zabytkowi i traktowane jedynie jako środek do jego zachowania. Nie mogą także dominować nad autentyczną materią zabytku. Niedopuszczalne jest traktowanie obiektu zabytkowego jako materiału do kreacji architektonicznej, bądź elementu scenografii do współczesnej architektury.

6 - zasada odwracalności metod i materiałów.

Zasada ta mówi o odwracalności działań, czyli wprowadzania takich ulepszeń, które dadzą się w przyszłości usunąć i umożliwią powrót do formy historycznej. Bezinwazyjność prac ma zapewnić nienaruszalność i niepomniejszenie autentycznej substancji. Ta zasada ma zastosowanie przede wszystkim przy konserwacji dzieł sztuki.

7 - zasada wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie, wraz z pełną dokumentacją wyników badań oraz przebiegu kolejnych działań.